ПОНЕДЕЛНИК

**СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ,
ПОЛИТИКА И КУЛТУРА**

година осемнадесета

3/4

София, 2015

Александър Лилов

Основател и главен редактор (1998–2013)

Редакционен съвет:
Янаки Стоилов *(председател)*
Александър Симов
Андрей Пантев
Анна Лилова
Васил Проданов
Васил Сгурев
Иван Ангелов
Кольо Георгиев
Юрий Борисов

Издателски съвет:
Емил Костадинов *(председател)*
Георги Аврамов
Георги Григоров
Димитър Георгиев
Иван Драганов
Орлин Иванов
Тодор Канев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор: **Димитър Генчев**

Заместник главен редактор: **Павел Писарев**

Редактори: **Владимир Трифонов**
Генка Николова
Иван Динков-младши
Харалампия Чунева

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА

София, Позитано 20
Тел./факс: 02/944-39-22
www.ponedelnik.bg
e-mail: ponedelnikcsi@abv.bg

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов“,
фондация „Академия Европа“
ISSN 0861–6620

Ръкописи се приемат в обем до 15 страници и не се връщат.

Този брой, както и предишни книжки могат да бъдат намерени
в редакцията на списанието.

Печат ЕКСПЕРТПРИНТ ЕООД

Съдържание

Понеделник

Списание за теория, политика и култура

Мисли и афоризми 5

Теория

Андрей Фурсов, Кирил Фурсов Бъдещето на капитализма (Световно правителство, глобална епоха на „воюващите царства" или триумф на САЩ?) 6

Украйна след примирието

Владимир Трифонов Европа е на ръба на пропастта 25

Балкани

Любен Петров Мястото на Балканите в „Стратегическа дълбочина" 50

Първи отзиви:

Михаил Мирчев, 71

Мариан Карагьозов, 73

Зорница Илиева, 74

Мирослав Попов 77

Икономика

Николай Работяжев Индивидът, пазарът и държавата 79

Общество

Васил Проданов Време за малките хора (Анализ, посветен на реставрацията на капитализма) 95

Дончо Градев Два закона на прехода 101

Съдържание

История

Велислава Дърева — Публицистът и глутницата (140 години от рождението на Йосиф Хербст, 90 години от неговата гибел) — 112

Велко Вълканов, Стоян Михайлов — За характера на обществено-икономическата система у нас преди Десети ноември — 132

Павел Писарев — За живота, телевизията и други работи (75 години от рождението на Иван Славков) — 140

Култура

Анна Ахматова — Стихове — 147

• Просто продължавай напред. Няма значение колко бавно се движиш и колко дълго вървиш. Важното е да не спираш. Ако продължаваш да следваш правилния път, накрая ще постигнеш целите си. Успешният човек е този, който е верен на идеята си и въпреки обстоятелствата се движи към целта си.

• Приятелите ти имат значение. Никога не се сприятелявай с някого, който не е по-добре от теб. Твоите приятели са твоето бъдеще и пророчество. Ти ще бъдеш там, където те вече са. Това е добра причина да потърсиш приятели, с които се движите в една и съща посока. Обгради се с хора с огън в сърцето.

• За хубавото се плаща. Лесно е да мразим, трудно е да обичаме. Всичко добро е трудно за постигане. Много по-лесно е да се получи нещо лошо. Това обяснява много неща. По-лесно е да се изпраща отрицателна енергия. Тя е по-лесна за оправдаване. Любовта, прошката и щедростта изискват много сърце, голям ум и много усилия.

• Първо подготви инструментите си. Продължителността на живота зависи от постоянството и усърдието. Успехът се определя от предварителната подготовка. Каквото и да правиш, трябва да си подготвен. Когато го сториш, знай, че е имало смисъл. Дори и най-големият провал може да ускори пътя ти към успеха.

• Няма нищо лошо, че си направил грешка. Не се притеснявай за нищо. Не позволявай грешката да развали деня ти. Не позволявай негативността да се задържи в мислите ти. Нищо, че си сгрешил. Празнувай грешките си!

• Обърни внимание на последствията. Когато си ядосан, мисли за последствията. Винаги помни, че трябва да запазиш самообладание и да мислиш за последствията.

Конфуций

БЪДЕЩЕТО НА КАПИТАЛИЗМА

Световно правителство, глобална епоха на „воюващите царства" или триумф на САЩ?

Андрей Фурсов,
Кирил Фурсов

Андрей Илич Фурсов *– академик в International Academy of Science (Инсбрук, Австрия), директор е на Центъра за руски изследвания в Московския хуманитарен университет и на Института за системно-стратегически анализ (ИССА), главен редактор е на списание „Ориентализъм и африканистика".*

Кирил Андреевич Фурсов *– кандидат на историческите науки, старши научен сътрудник е в Центъра за методологически и историко-икономически изследвания на Икономическия институт към РАН и в Института за Азия и Африка на Московския държавен университет „М. В. Ломоносов".*

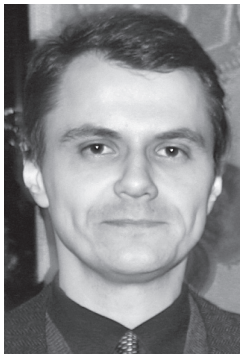

De futuro: предвиждания

В предишните си анализи говорихме за „героите" и събитията в първата версия на „Новия световен ред" – бруталния общозападен експеримент, наречен „Трети райх", и неговото продължение след войната (Четвъртия райх). Този разговор не е завършен и предстои да бъде продължен, но сега ще се пренесем от миналото в настоящето и бъдещето, ще разгледаме плановете за установяване на „Нов световен ред" през XXI век и предвижданията за него.

Пред очите ни завършва „неолибералната епоха" – безславното тридесетилетие (1980–2010), което наследи следвоенното тридесетилетие (1945–1975), определено от Ж. Фурастие като „славно" *(les trentes glorieuses)*. Така наречената финансово-икономическа криза е само един от аспектите на глобалната криза – системната криза на капитализма, която изглежда започва да излиза от контрола на тези, които „забъркаха голямата каша" през 70-те и 80-те години на XX век.

Глобалното преразпределение – Тридесетгодишната война на богатите срещу средната класа и нискоквалифицираната част от работническата класа (най-малко горния сегмент от нея) – позволи на върхушката на световната капиталистическа класа да концентрира в ръцете си огромно богатство. Но „Всяка придобивка е и загуба" *(„Every acquisition is a loss")*: социалната поляризация стана страничен ефект от глобалното преразпределение, а заради нея се повиши и социалното напрежение. На Запад, дори в САЩ – най-богатата стра-

на, заговориха за класови противоречия и класова борба. Хората чувстват, че предстои ново раздаване на картите на Историята, а козовете няма да стигнат за всички. Ясно е, че това тревожи и глобалната върхушка. Дори най-горният слой от елита невинаги съумява успешно да осъществи системно-историческия транзит. Това, което успяха да сторят сеньорите, които в хода на „дългия XVI век" (1453–1648) се превърнаха, понякога въпреки собствената си воля, в капиталисти (Р. Лахман). Тогава 90% от семействата, преживели зловещия XIV век (Б. Тачмън) и държащи властта в Европа през 1453 г., запазват своите позиции. Случилото се в този период от историята не е правило, а изключение. Съвременната върхушка на глобалната капиталистическа класа прекрасно разбира това. Оттук е и нарасналото търсене на нови схеми, прогнози, нов дневен ред. Жак Атали е един от тези, които активно откликват на потребностите от изследвания на тази проблематика.

Атали е знакова фигура в европейския (а и изобщо в западния) интелектуален истъблишмънт. Той може да бъде използван като пример за една от най-силните черти на западния елит – циркулация в различни сфери: наука, политика/администрация, бизнес (финанси). Произхожда от еврейско (сефарадско) семейство от Алжир, прави блестяща кариера. Завършва престижни учебни заведения (Париж – политехническо училище, училище за политически науки), работил е като специален съветник на френския президент Франсоа Митеран, а по-късно е първият президент на Европейската банка за възстановяване и развитие. Атали е член на редица закрити наднационални структури за глобално управление и координация, включително Биделбергския клуб. Високият статус на Атали в западния елит е обусловен от неговите позиции не само във финансовия и политическия, но и в интелектуалния свят. Той е автор на много научни и публицистични трудове, както и на редица романи.

Някои от последните книги на Жак Атали са посветени на бъдещето на света и на глобалното управление. Сред тях може да се отделят две: „Кратка история на бъдещето" (2006) и „Кой ще управлява света утре?" (2011). Ние ще запознаем читателя с основните идеи на тези трудове, добавяйки към тях бестселъра на „Ню Йорк таймс" „Следващите 100 години. Прогноза за XXI век" на Джордж Фридман – основател и ръководител на мощната частна компания „Стратфор", която се занимава с предвиждания и анализи. Ще се спрем и на изключително популярната във Франция книга на специалиста по геополитика и стратегия Жан-Франсоа Сюсбиел „Воюващите царства. Към нова световна война".

Краят на Деветия пазарен строй: всеобща криза

В „Кратка история на бъдещето" Атали дефинира три форми на реда: Ритуална (властта принадлежи на духовните лица), Имперска (властта е у военните), Търговска (властта е на тези, които контролират икономиката, преди всичко финансистите). Френският глобалист разглежда историята през призмата на трансформациите на пазарния строй. Тук няма да оспорваме тази схема, която е доста примитивна и изпълнена с противоречия. Целта на настоящата статия е друга.

В своето развитие пазарният строй е преминал девет форми, които може да бъдат назовани по името на града център: Брюж, Венеция, Антверпен, Генуа, Амстердам, Лондон, Бостън, Ню Йорк, Лос Анджелис.

Деветата (засега последната) му форма се самоорганизира около местонахождението, културата и финансовите ресурси, които позволиха на креативната класа да превърне техническата революция в масов комерсиален пазар. „Сърце на Деветата форма от 1980 г. стана Лос Анджелис. Това не е случайно, именно там някога са открити златните находища, там започва развитието на нефтената промишленост и кинематографията, на електронния и космическия отрасъл, там се намира и един от най-добрите университетски и научни центрове. Благодарение на автоматизацията и компютризацията „центърът" получава водеща роля посредством индустриализацията на услугите, в конкретния случай това са финансовите и административните. Отново, въпреки прогнозите на футурулозите, става дума не за възшествие на общество на услугите, на постиндустриално общество, а точно за противоположното: това е началото на индустриализацията на услугите, която има за цел да ги превърне в нови промишлени стоки" (1).

Продуктите на компютризацията в Деветата форма играят същата роля, която в предишните две форми имаха автомобилите и битовите прибори: това са номадските обекти (*objets nomades* – термин, въведен от Жак Атали през 1985 г.), миниатюризираните машини, способни да запомнят, обработват и продават информацията с голяма скорост. Още през 1976 г. калифорниецът Стив Джобс създаде персонален компютър „Apple 1". По-късно възникнаха други два важни прибора на новия номадизъм – мобилният телефон и интернет. През 2006 г. с мобилни телефони разполагаха повече от 2 млрд. души. Интернет се заражда в недрата на военните технологии, а през 1989 г. става достъпен за широката публика – създадени са първите електронни имейли. През 2006 г. интернет свързва 1 милиард компютри.

Постиженията на Деветата форма на пазарния строй са изключителни: от 1980 до 2006 г. световният брутен вътрешен продукт (БВП) се утроява, а търговията с промишлени стоки нараства 25 пъти. Темповете на растежа на глобалното производство са над 4% на година, нещо, което досега никога не се е случвало в историята. Европа отстъпва: намалява нейната конкурентоспособност, забавя се динамиката ѝ, населението старее. ЕС не се превърна в интегрирана демокрация на пазара, нейният БВП на човек от населението през 2006 г. бе с 25% по-нисък от американския. Тихият океан стана най-важният на планетата. Още през 1990 г. делът на транстихоокеанската търговия превиши дела на атлантическата. На азиатския бряг на Тихия океан са разположени девет от дванадесетте най-големи пристанища на планетата. Две трети от випускниците на американските университети по инженерни и естествени науки през 2006 г. са с азиатски произход (2).

Изглеждаше, както пише Атали, че Деветата форма на пазарния строй силно ще съкрати бедността и ще продължи още дълго, но краят ѝ вече се вижда. Въпреки това Атали е уверен, че най-малко до 2025 г. богаташите и главните централни банки ще разглеждат САЩ и долара като най-доброто икономическо, политическо и финансово убежище. Той смята, че САЩ още дълго ще съхраняват контрола над военните технологии, обмяната на данни, микроелектрониката, енергетиката, телекомуникацията, космонавтиката. Глобалният

БВП ще продължи да расте средно с 4% годишно. „Като цяло постоянният световен растеж, най-дългият и интензивен в историята на човечеството, ще бъде съпроводен със значително ускорение на глобализацията и с превръщането на времето в стока" (3).

Изключително евтините стоки позволяват и на най-бедните групи от всички страни да се включат във всички сектори на потребление на пазарната икономика. Основната част от доходите на средните и по-богатите слоеве ще отиде за покупка на стоки и услуги – образование, здравеопазване, сигурност. Все повече хора ще застраховат своите рискове в частните компании в ущърб на държавата. „Стоковият, цифровият и финансовият обмен все повече ще се изплъзва от контрола на държавата, която по този начин ще се лиши от значителна част от фискалните си постъпления. Функционирането на държавните власти ще бъде нарушено поради използването на нови средства за връзка, особено на интернет. Те принуждават обществените служби да функционират с по-малки средства за издръжка" (4). В управлението на комерсиализираното време ще господстват два отрасъла – застрахователният и развлекателният.

И все пак – Деветата форма на пазарния строй неотклонно ще върви към своя край. В тази посока ще я тласкат застаряването на населението, демографските проблеми, миграцията и войните.

Застаряващото население ще се превърне в допълнително бреме, което лежи на плещите на активните членове на обществото. Докато днес работещият европеец изплаща четвърт от своята пенсия, през 2050 г. той ще изплаща повече от половината. За да се поддържа съотношението между работещите и пенсионерите, ще се наложи да се увеличат или данъците, или раждаемостта, или имиграцията.

Страните, които се откажат да приемат чужденци, рискуват да обезлюдеят, а в тези, които ще ги приемат – населението ще се трансформира. Делът на пристигналите от Африка и техните потомци към 2025 г. може да достигне до 20% от населението на ЕС. Това ще означава мащабна промяна на етническия му състав, което освен всичко останало ще доведе до феноменално увеличение на градовете. Още през 2007 г. делът на градските жители достигна до половината от населението на планетата. През 1950 г. в света има 80 града с над 1 милион жители, а през 2015 г. те са 550 (5).

По тази причина до средата на XXI век ще бъде необходимо градската инфраструктура да се увеличи три или четири пъти, което в повечето случаи ще се окаже невъзможно. В резултат на това ще се увеличават сметищата, набързо построените домове без необходимата инфраструктура за комуникация, без нужната канализация, без достатъчно полиция, със система за здравеопазване, която е неспособна да покрие нуждите на цялото население. Малобройните богати квартали ще се превърнат в бункери, които ще се охраняват от наемници. Огромните зони извън обсега на закона *(non-droit)* ще се контролират от банди, така както вече се случва в Рио де Жанейро, Лагос, Киншаса, Манила. Бившите селяни ще основат нови социално-политически движения, които ще настояват за промени. Именно от тях, а не от работниците, чиновниците или професорите, ще зависят в бъдеще най-големите икономически, културни, политически и военни сътресения. Те ще се превърнат в движеща сила на историята.

Жак Атали дава напълно адекватна картина на края на Деветата форма на пазарния строй. Експанзията ѝ досега осигуряваше два технологични процеса: натрупване на информация с помощта на микропроцесорите и натрупване на енергия в литиевите батерии. Изглежда, че се забавят нововъведенията в другите отрасли: стагнира автомобилната промишленост. За последните 15 години почти не се развиват мобилните телефони и интернет, буксува генетиката и т.н. Тече псевдопрогрес: мощта на персоналните компютри е неоправдано голяма, автомобилите са твърде сложни за редовия потребител. Краят на Деветата форма на пазарния строй в края на 2020-те години ще бъде и краят на САЩ като световен лидер. Това ще е свят, на който предстои да се сблъска с проблема пренаселеност, с недостига на продоволствия, вода, ресурси, а като следствие ще има масови миграции и войни. Сред зоните, за които ще се води борба, Атали откроява Сибир и Арктика.

От глобално управление към световно правителство, или петте шока, които разтърсиха планетата

Атали предлага два различни варианта за световното развитие след 2025–2030 г. в две от своите работи. Първият от тях предвижда съставяне на световно (наднационално) правителство още в края на третото десетилетие на XXI век („Кой ще управлява света утре?"). Вторият – по-дългосрочният, изпълнен с конфликти и войни („хиперимперия", „хиперконфликт"), е пътят към хипердемокрация под крилото на така скъпото на сърцето на Атали световно правителство („Кратка история на бъдещето").

Идеята за световно правителство Атали извежда от трудовете на Данте Алигиери. Още през 1313 година в трактата „За монархията" италианецът отбелязва, че световна империя може да сложи край на войната, а основаващото се на Разума световно правителство трябва да осигури *civitas* – свобода на народите. Имануел Кант в Кьонингсберг в „Към вечния мир" (1795) предлага световна правна система, чиято цел е мирът. Възраждайки концепцията на стоиците, той назовава това право космополитическо. През 1815 г. възниква концернът на европейските държави. Англия налага на света идеологията на свободната търговия като средство за обединение на човечеството. На практика това се превръща в средство за осигуряване на печалбите на британските фирми, включително тези, които ограбват колониите в Индия и Африка. Преминавайки към мислителите от XIX век, които разсъждават за наднационалните структури, Атали отделя Мацини и Маркс. Съгласно замисъла на Карл Маркс социализмът трябва да бъде не национално, а световно явление. В същото време Маркс не е разглеждал варианта за световно социалистическо правителство. През 1864 г. в Лондон е основан Първият Интернационал, който е разделен на две национални секции. След войната през 1870 г. и падането на Парижката комуна в дейността му настъпва упадък. Национализмът на работническата класа във всяка страна все повече навлиза в противоречие с глобалните цели на тази организация.

Броят на наднационалните структури се увеличава през XX век: създадени са Третият Интернационал и Лигата на нациите. Те не преживяват Втората световна война, по време на която става ясно (след битката при Сталинград), че нито един глобален план няма да бъде възможен без участието на СССР.

Независимо че след края на Втората световна война веднага започва Студената война, а светът се разпада на два големи лагера, процесът за формиране на наднационални структури (според нас Атали тълкува погрешно това като появяване на тенденцията към формиране на единна наднационална структура) продължава: ООН, Интерпол, МВФ, Движение на неприсъединилите се, Римски клуб, Тристранна комисия. Нека оставим на съвестта на Атали факта, че при него рамо до рамо се поставят международните (тоест междудържавните) структури и структурите, които поначало са направени за изграждане на световно правителство – такива като Римския клуб и Тристранната комисия. Ще отбележим само, че при първия отчет на Тристранната комисия се въвежда в употреба терминът „управление на света", което трябва да решава задачите за изграждане на „нов международен икономически ред" – по същество това е нова форма на жесток контрол на „страните победителки" (Севера) над „страните производителки" (Юга). Логично следствие от създаването на Тристранната комисия е решението, прието през 1974 г., всяка година да се организират неформални срещи на петте водещи западни държави. Много бързо към тях са присъединени Канада и Италия – така възниква Г-7, като общ западен противовес на СССР и световната социалистическа система.

През 1990 г. е учредена Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР), която, както пише Атали (нейният първи президент), провъзгласява за своя цел да помогне на страните от Източна Европа и бившия СССР в прехода към пазарна икономика и демокрация. Разбира се, реалните цели бяха различни от тези, които посочва Атали. Главната цел е изсмукването на средства от зоната на социалистическия лагер, който стремително губи не само своите социалистически черти, но и своя суверенитет. Ако си припомним думите на високопоставения американски дипломат Стивън Ман, че САЩ и съюзниците им са нанесли поражение на Съветския съюз, използвайки стратегията на управляемия хаос, чиито главни форми са „пазарни реформи в икономиката" и „демократизация на политическата сфера", става ясно, че помощта на ЕБВР се състои не само в разграбването на социалистическия лагер, но и в неговото окончателно разрушение. Особено ако се отчита, че ЕБВР, Атали специално подчертава това, бе първата международна институция, която, за да даде финансова помощ на една или друга страна, поставя изискването тя да осъществи „демократична еволюция".

През 1991 г. терминът „глобално управление" за пръв път се появи в наименованието на международна институция. Вили Бранд създава Комисия за глобално управление към ООН. Случайно или умишлено, Атали не фиксира ясната връзка, както реална, така и символична, на това събитие с де факто разрушението на СССР (де юре то идва в края на годината, но ситуацията е ясна още през 1990 г., след срещата на Буш-старши и Горбачов в Малта на 2–3 декември 1989 г.).

Ако могъщият СССР съществуваше, опитите за преход към „глобално управление" едва ли биха имали голям практически смисъл. Естествено е, че от мига, в който САЩ останаха единствена свръхдържава, те откровено заговориха за „Нов световен ред", но „ред" именно световен (*world*), а не международен, не междудържавен (*international*). Разговорът се води както директно, така и иносказателно: „Краят на историята" (Ф. Фукуяма), „Сблъсък на цивилизациите" (С. Хънтингтън). Атали в прехлас говори за успехите на „многостранното глобално

управление" през деветдесетте години на XX век: създаването на Международния трибунал за Югославия (1993), за Руанда (1994), превръщането на Общото споразумение за митата и търговията (ОСМТ) в СТО (1994), споразумението за съкращение на парниковите емисии в атмосферата (1997), учредяването на Международен съд в Рим през 1998 и така нататък.

Но, както пише самият мондиалист, в началото на XXI век светът е подложен на пет шока, които променят глобалната ситуация. Според Атали те са причина за ускоряване на прехода към създаване на световно правителство. Или, казано с други думи – дълбоката криза е дълъг път към светлината, а Атали предпочита това да стане по-бързо. Като петте шока той определя следните събития.

Първо – терористичните актове през 2001 г. напомниха, че уестърнизацията на света, както се разбира глобализацията, не се приема еднозначно. В същото време Китай и Индия убедително демонстрираха, че се връщат на глобалната политическа и икономическа арена. В периода от 1980 до 2011 г. БВП на Китай нараства повече от 15 пъти и съставя 12.8% от световния. Средният доход на китаеца достигна две трети от средния на планетата и 15% от американския. БВП на Индия за този период се увеличи двойно, той достигна 5,3% от световния. Наистина средният доход на индиеца не доближава и една трета от средния в света и е равен на 7% от дохода на американеца (6).

Второ – интензивното развитие на интернет, на мобилните връзки и на социалните мрежи уплътни света, а в същото време правителствата отчаяно се опитват да контролират тези мрежи.

Трето – през 2008 г. Калифорния бе поразена от финансова криза, която веднага придоби планетарно измерение. Всички разбраха, че е осъществена глобализация на пазарите, но няма глобализация на законите. „Вместо да се обърнат към съществуващите международни институции и да им се дадат финансови, институционални и интелектуални средства за решение на проблемите и особено да се повери решението на международната финансова криза на Валутния и Финансовия комитет на МВФ, който притежава необходимите юридически компетенции, САЩ повериха борбата с кризата на новата неформална огранизация Г-20, в която влизат членовете на Г-8, Китай и някои други държави" (7). На тези срещи държавните лидери и правителствата се интересуваха само от ефектността на направените заявления и от своите интереси. Всички бяха глухи за ключовите проблеми, които се превърнаха в глобални.

Четвърто – движението за свобода, започнало през 1989 г. на Изток, през декември 2010 продължи под формата на държавни преврати в Тунис и Египет, като в същото време нито една международна институция не е компетентна да помогне на тези страни в прехода към демокрация.

Пето – на 11 март 2011 г., в Япония стана силно земетресение, след което последва цунами. Това събитие за пръв път постави въпроса за необходимостта от световен контрол над ядрените реактори, а и изобщо над източниците на технологични заплахи.

Размишленията на Атали за „петте шока" са изключително важни – в тях прозират толкова големи идеологически и класови „уши", че няма как да не бъдат забелязани.

1. Атали смята, че Фукушима е доказателство за необходимостта от глобален контрол над ядрените реактори и източниците на технологични заплахи. Ако наричаме нещата с техните истински имена, става дума за установяване на контрол от закритите наднационални структури за глобално координиране на управлението на енергетиката на националните държави, а по този начин – за накърняване на техния суверенитет. Ясно е за кого е изгодно това – *cui bono* – както казваха древните римляни. Показателно е, че след чернобилската катастрофа (която е още по-подозрителна от тази във Фукушима) нямаше сериозни разговори за необходимостта от международен контрол над ядрената енергетика, която по същество осигурява националния суверенитет. През 1986 г. Съветският съюз все още бе свръхдържава, а светът бе биполярен, въпреки че Горбачов вече бе на власт.

2. Атали определя събитията през 1989 г. и т.нар. арабска пролет като „движение за свобода". Напомняме, че антикомунистическите „революции" в Източна Европа се реализираха изцяло, след като управлението на Горбачов започна да поощрява процеса на разпад на социалистическия лагер, което придаде антисоциалистически характер на първоначалните стремежи към промени. Антикомунизмът в Източна Европа се разгърна напълно, след като Михаил Горбачов, който преди това бе посетил Римския папа – известния русофоб и съветофоб Йоан Павел II, предаде Източна Европа на срещата в Малта с Буш-старши, състояла се на 2–3 декември 1989 г. Това бе поредната крачка към капитулацията и разрушението на Съветския съюз. Формулировките на Жак Атали за събитията в Източна Европа през 1989 г. и в арабския свят през 2011–2012 г. като „движения за свобода" не са нищо друго освен класическа пропаганда.

3. Твърдейки, че терористичният акт от 11 септември 2001 г. е свидетелство за това, че част от света не приема глобализацията като уестърнизация, Атали се солидаризира с официалната американска версия и посочва арабската следа (Ал-Кайда) като причина за случилото се. В годините след взрива тя не просто бе поставена под съмнение (това се случи веднага), а бе опровергана. И фактът, че в действията си, насочени за сваляне на законното правителство на Асад, САЩ избраха като съюзник именно Ал-Кайда, е допълнителен пирон в ковчега на официалната американска версия за събитията от 11 септември.

Атали обръща внимание, че на границата на XX и XXI век все по-често се говори за „международна общност", за нейното мнение, за това какво осъжда и какво приветства тя. Това словосъчетание предизвиква голям интерес от гледна точка на класово-идеологическия анализ на съвременния свят. Ето я важната логическа връзка в работата на Атали: възниква „международна общност" – за нея е характерно единното (унифицираното) понятие за правата на човека, демокрацията, частната собственост и т.н. Появява се разбирането за световно единство и за идентичност на човечеството – универсалните ценности всъщност са ценностите на Запада*, тече

* Тези ценности според Атали произлизат от гръцко-юдейския свят и в крайна сметка се свеждат към индивидуализма. Показателно е, *първо* – че Атали говори не за гръцко-римски, а за гръцко-юдейски свят, изтласквайки от европейските традиции римското наследство и заменяйки го с юдейското, което изкуствено прикрепя към гръцкото. *Второ*, гръцкото (гръцко-римското) наследство не се свежда до индивидуализма; индивидуализмът е характерен за финалните стадии, стадиите на разложение на гръцкия и римския свят.

процес на унификация на културната идентичност на планетата по западен (уестърнизиран) американизиран маниер, а това се оценява положително от Атали.

При това той подчертава, че в „международната общност" не влизат диктаторските режими, те са изключени от нея. Както изобщо и всички, които не споделят ценностите и целите на това общество – западните ценности. Целта на Запада е една – установяване на глобален контрол над планетата посредством Световно правителство. Атали дори не крие това. С други думи, всеки, който защитава ценностите на своята култура, своята религия, който се стреми да запази своята историческа национална идентичност и се съпротивлява на курса към установяване на хегемония/диктат/контрол на Запада в глобален мащаб във всички сфери (икономика, политика, култура), той автоматично се изключва от „международната общност", бива регистриран най-малкото като неин опонент.

Остава само да благодарим на Атали за неговата откровеност: той ясно обозначи същността на интересите и целите на „международната общност". На този по същество самозванец, който налага своя *meum* като *verum* и към когото и до днес апелират нашите т.нар. либерални кръгове. Но да се върнем към разсъжденията на Атали.

На въпроса кой управлява света днес той отвръща, че това са САЩ (в привилегирован диалог с Китай), както и редица наднационални институции: ООН, Международният съд, Световната банка, МАГАТЕ, Международният съюз на телекомуникациите, Ватиканът, най-влиятелните неправителствени организации („Амнести интернешънъл", „Репортери без граници", „Наблюдения за правата на човека", „Гринпийс"**. При това той отбелязва, че свръхдържавността на Америка е привидна, ролята на ООН все повече отслабва, ролята на МВФ поначало е ограничена, Световната банка и МАГАТЕ са твърде слаби за решаване на актуалните проблеми. Не само САЩ, но и която и да е друга държава днес, не са достатъчно могъщи, за да налагат своята воля на другите.

Конкретно – това ще означава, че капиталът, направлението на дейността и стратегията на предприятията все повече ще се откъсват от всякаква национална база. Те постоянно ще се преместват там, където законите са най-малко ограничителни, а данъците са най-ниски. Техните кадри и изследователи ще живеят по местата, които постоянно ще се конкурират помежду си. Мобилността на труда и капитала ще позволи на предприятията да се отклоняват от изпълнението на всички правила, да избират места, където ще могат да не плащат данъци. Развитието на технологиите ще ускори това реално или виртуално номадство (8).

Жак Атали предрича глобализация на пазарите без глобализация на държавата. Според него световният пазар без световна държава може да бъде само

** Тези организации, пише Ж. Атали, водят борба за признаване на някакви права или създават световни обществени *(public)* блага, които позволяват конкретната им реализация. Меко казано, това не отговаря на действителността, а ако наричаме нещата с техните истински имена, в този случай имаме работа с пропаганда, която фалшифицира реалността. НПО-тата, особено най-големите, работят в тясно взаимодействие с наднационалните структури на световната капиталистическа класа и транснационалните корпорации. Основно направление на дейността на НПО-тата е подронването на националния държавен суверенитет на тези страни, които не се контролират напълно от световната върхушка.

пазар без права. „Светът все повече ще прилича на една голяма Сомалия, страна без стабилна държавност, в която вече повече от 20 години бушува гражданска война" (9). Утрешният свят ще се раздира от глобализация на заплахите и балканизация. Ако не бъде създадено Световно правителство, човечеството го очакват сериозни сътресения.

Първата фаза, или вълната от тези сътресения, Атали назовава „хиперимперия". Тя е пазар без демокрация. Към 2050 г. под въздействието на изискванията на пазара и новите технологии световният ред ще се обедини около планетарния пазар без държава, ще бъде осъществена деконструкция на държавните служби, след тях ще се посегне на демокрацията, а по-нататък – на самите държави и нации.

Развитието на нанотехнологиите и миниатюризацията на информационните средства, развлеченията, комуникациите, транспортът сериозно ще увеличат номадската вездесъщност. Към 2040 г. мястото на автомобилите и на битовите прибори като двигатели на растежа ще заемат други обекти – обекти за наздор (*surveillance*). Те ще поемат и многочислените функции на държавата. Нарастването на пазарите в полицентричния свят, както и еволюцията на технологиите ще действат в едно направление. Това също ще доведе до съществено отслабване на държавата. Когато богатото малцинство осъзнае, че е в негов интерес да подчини една или друга сфера не с гласовете на избирателите, а с пазарите, то ще направи всичко, за да я приватизира. Когато предприятията разберат, че функционират не в най-добрата на планетата фискална и правна система, те ще лансират свои центрове за вземане на решения от страните, в които те са възникнали. Демонтажът на държавата ще започне най-късно до 2050 година. Расистки диктатори в редица страни, както теократични, така и светски, ще опитат да спрат разрушението на националната идентичност. Като образец ще служи случващото се в Нидерландия и Белгия. Утрешната Африка няма да напомня на днешния Запад, по-скоро утрешният Запад ще прилича на това, което е Африка днес.

„И така капитализмът ще достигне своя предел: ще унищожи всичко, което не му принадлежи. Той ще превърне света в огромен пазар, чиято съдба няма да бъде свързана със съдбата на нациите и който ще бъде свободен от изискванията и ограниченията на „сърцето" (10).

Атали вижда хиперномадите като стопани на хиперимперията – това ще са ръководителите на делокализираните компании, финансовите стратези, директорите на застрахователните фирми, юристите, писателите, артистите. Те ще бъдат няколко десетки милиона души, те ще оглавят конкурентната борба и няма да бъдат нито работници, нито работодатели, а понякога ще заемат много длъжности едновременно. Те ще формират новата креативна класа – хиперкласата, която ще управлява хиперимперията. Те ще живеят във всички „сърца" на полицентричния свят.

Под хиперномадите ще се намират 4-те милиарда уседнали наемни работници и членовете на техните семейства. Към 2040 г. те ще са основните платежоспособни потребители. Това ще са „белите якички" – търговци, лекари, юристи, администратори и т.н. Повечето от тях няма да имат постоянна месторабата, те ще бъдат мобилни. И за най-младите развитието ще означава да се приближават към хиперкласата: колкото повече уседналият работник пътешества, толкова повече той ще се изкачва в йерархията на своята фирма.

Основните социални жертви на света без закони и полиция Атали нарича „инфраномади". Хиперимперията ще доведе до триумф на пазара в глобален мащаб, но няма да се справи с бедността, чийто дял само ще расте. Броят на бедняците – инфраномади, които ще живеят под чертата на бедността, тоест с по-малко от 2 долара на ден, към 2035 г. ще се увеличи до 3.5 млрд. души (11). Отслабените държави повече няма да са в състояние да им изплащат прилични пенсии. Инфраномадите ще бъдат по-уязвими от епидемии, ще страдат от недостиг на питейна вода, от превръщането на земеделските площи в пустиня. В създалите се условия те ще бъдат принудени все по-често да напускат селата и да живеят в градовете, а след това да се движат от град в град, бягайки от нищетата. Този слой от населението ще бъде все по-взривоопасен от гледна точка на бунтовете и ще подхранва пиратската икономика. Той ще бъде отново главният субект и първата жертва на хиперконфликта, който не по-късно от 2040 г. ще доведе до криза на хиперимперията.

„Златният век" на Америка – 2020–2040 (предвиждания на Джордж Фридман)

Джордж Фридман рисува различна картина за периода от 2020 до 2040 година. Докато Атали смята, че в този отрязък от време звездата на САЩ ще залезе окончателно, оптимистът Фридман е уверен: XXI век ще бъде векът на Америка. При това на САЩ няма да им се налага да печелят войни, те само трябва да подронват силите на своите потенциални съперници, във връзка с което на страниците на своята книга „*The Next 100 Years*" („Следващите 100 години") авторът няколко пъти специално подчертава: основната цел на САЩ в света и преди всичко в Евразия ще бъде да не допуснат там да се появи мощна държава, особено с военноморски потенциал.

Затова главната задача на Съединените щати е не да съдействат за стабилизацията и стабилността в Евразия, а напротив – да дестабилизират региона. Именно нестабилността както в най-важните региони, така и в света като цяло ще осигури максимална свобода за маневри за САЩ. „Ако оставим настрани реториката, пише Фридман, САЩ няма да имат голям интерес от мир в Евразия" (12). Това в много отношения е свързано с факта, че „САЩ исторически са се формирали като военна държава *a warlike country*" и цялата им голяма стратегия е изградена, и ще се изгражда, с планове за война, при това в неизразимо по-голяма степен, отколкото в другите страни. Е, какво, ние трябва да сме изключително благодарни на Фридман за откровеността – неговите думи звучат добре на фона на захласването на нашите либерали и на проамериканската „пета колона" по миролюбието, хуманизма и демократичността на САЩ.

Според Фридман голямата войнствена стратегия на САЩ ще им донесе успех и през XXI век. Основателят на частната аналитична агенция „Стратфор" категорично не вярва в светлото бъдеще на Китай през XXI век. Той нарича Поднебесната империя „книжен тигър" и смята, че настоящият икономически динамизъм няма да се превърне в дългосрочен успех. Нещо повече, според него на Китай му предстои упадък, а вероятно и разпад. Фридман очаква Русия към 2020 г. да хвърли ръкавицата на САЩ с цел да възстанови империята, но предвижда тя да претърпи

поражение, при това не такова като СССР през 1991 г., а окончателно (13). С други думи – XXI век ще бъде век без Русия и Китай. На американеца много му се иска да се избави от Русия, както се казва, окончателно да реши руския въпрос – традиционна мечта на всички западни хищници и тяхната интелектуална прислуга.

Фридман посочва Япония, Турция и Полша като претенденти за ролята на нови регионални държави през XXI век. При това подемът на Полша още повече ще отслаби европейското единство. Евросъюзът, възникнал от ЕИО, Фридман определя като „шизофренична цялостност" (изразът „единна Европа" не му харесва – нали тя е потенциален конкурент на САЩ). На Европа Фридман предрича хаос, отбелязвайки при това историческата импотентност на европейците, подчертава, че им липсва енергия, включително да водят война. Подемът на Полша му импонира, защото той ще отслаби Германия. Към 2040 г. Германия и Франция окончателно ще се превърнат в част от историята *(has-beens)* (14).

Към 2030 г. Фридман предвижда окончателен преход към реалния XXI век и възникване на един наистина нов свят, който ще бъде отбелязан преди всичко с експанзията на Полша, Турция и Япония към руските земи. Тези земи ще се превърнат в „рай за завоевателите *„poacher's paradise"* – рай на бракониери, на завоеватели", още повече че населението на тези три страни поотделно, а особено взети заедно, ще надвиши стремително намаляващото население на Руската федерация.

Воюващите глобални царства – 2025–2040 година

По-умерена, но все пак военна картина на света след 2025 г. рисува и Жан-Франсоа Сюсбиел, за което е показателно и самото наименование на неговата книга „Воюващите царства. Към нова световна война". „Воюващите (борещите се) царства", или Чжанго – така в историята на Китай се нарича периодът от 475 до 221 г. пр.н.е., когато десет царства (Цин, Чу, Хан, Вей (II), Чжао, Чжоу, Сун, Лу, Ци и Ян) се борят помежду си за обединението на Китай в цялостна империя. Победата е за Цин, чийто нов император става Цин Ши-хуанди (221–210 пр.н.е.). Ж.-Ф. Сюсбиел предлага своя списък на воюващите царства на 2020-те години – разликата е, че те не са десет, а седем: САЩ, Китай, Япония, Европейският съюз, Русия, Индия, Бразилия. Правейки характеристика на икономическия и демографския потенциал на бъдещите седем „воюващи царства", Сюсбиел дава обща характеристика на започналата през XXI век епоха. По негово мнение през 2001 г. едновременно са завършили няколко важни етапа с различна продължителност: епохата на Втората промишлена революция (1870–2001); епохата на Просвещението (1789–2001); епохата на господството на Запада (1453–2001); епохата на цивилизациите (8000 пр.н.е. – 2001; става дума за времето след неолитната революция).

Няма да анализираме подробно тази схема, само ще отбележим, че господството на Запада над планетата започва значително по-късно от 1453 г. За него сериозно може да се говори едва от 1830–1850 г. Краят на епохата на Просвещението настъпи няколко десетилетия преди 2001 г., а помени за нея правеха още през 1980–1990 г. Не стоят просто нещата и с епохите на Втората промишлена революция и земеделско-градската цивилизация. Към посоченото от Сюсбиел може да се добави и това, което геолозите наричат края на „дългото лято" – топлият период

от дванадесет хиляди години, след който обикновено следва нов ледников период, цикличната (веднъж на 11.5–12.5 хиляди години) „перестройка" на планетата, започнала в началото на XX век (продължава 200–250 години, а активната ѝ фаза се пада в периода 1990–2030 г.), както и много други неща. Но нека приемем гледната точка на френския геополитик и да го последваме в неговите размишления за факторите, които ще определят новата, сега вече не китайска, а глобална епоха на воюващите царства. Преди всичко това са изчерпването на нефтените запаси и проблемът с недостига на продоволствия на фона на увеличаващата се численост на населението на планетата – към 2050 г. то ще достигне 9 млрд. души (15). Ще се чувства и недостиг на питейна вода: през 1960 г. планетата бе в състояние да осигури 3500 $м^3$ вода на година на човек от населението, а през 2025 г. тя няма да може да даде и 700 $м^3$ (15). Сега застрашени по различни причини са Дунав, Нил, Рио де ла Плата, Рио Гранде, Мери-Дарлинг, Меконг, Инд, Ганг и Яндзъ (тази река осигурява 40 процента от иригацията на най-многолюдната страна на планетата).

Още един фактор, който е способен да повлияе сериозно на борбата между воюващите царства – това е променящият се расовокултурен състав на населението, преди всичко в Европа, която се превръща в Еврабия (Европа плюс арабите). Наличието на афро-азиатската „пета колона" в Европа и латиноамериканската испаноезична в САЩ съществено влияе на военния потенциал на тези „царства" в борбата им с другите. Как да не си спомним за Арнолд Тойнби-младши с неговата схема „съюз на външния и вътрешния пролетариат" като фактор, унищожил цивилизации в миналото и способен да разруши западната цивилизация в бъдеще.

Сюсбиел стига до заключението, че при всички случаи след 2020 г. в света предстои изостряне на конкуренцията за получаване на елементарните блага. Ще добавим и нашето мнение, че положението на загубилите в тази борба ще бъде далеч по-лошо от положението на загубилите низини (нисши класи) във всички изминали епохи – очакват ги „игри на глада" в прекия и в преносния смисъл на думата.

Годините от 2040 до 2080: хиперконфликт, хипердемокрация и битка за американския хартленд

Докато Сюсбиел спира своето анализаторско въображение към 2030-те години, Атали върви по-нататък – към 2040-те, към епохата на хиперконфликта. Не по-късно от 2040 г., а вероятно малко по-рано, острите противоречия в хиперимперията ще доведат до глобален конфликт, твърди той. „Ако изведнъж, по време на съществуването на хиперимперията, всички причини за конфликта се обединят на едно полесражение, а всички актьори, за които става дума, видят някакъв интерес в това един след друг да влязат в остра конфронтация, ще се разрази хиперконфликт" (16). Той може да избухне в Тайван, в Мексико, в Близкия изток или в резултат на нападението на Запада над Иран в съюз с Пакистан – две ислямски ядрени държави. Ще има едновременно хладни и горещи, частни и междудържавни войни. Полицията и армията дори и най-малко няма да се съобразяват със законите на войната. Нито една институция няма да е в състояние да принуди противоборстващите страни към компромис, а светът ще се превърне в огромно бойно поле.

При хиперконфликта ще бъдат употребени развиващите се военни технологии. Пазарните демокрации ще си дадат сметка, че поотделно не могат да реагират на действията на другите страни в хиперконфликта и ще създадат съюз против пиратите и враговете на пазарния строй. Те ще изразходват огромни средства за отбрана.

Атали предвижда, че съвкупността от четири типа войни ще се превърне в хиперконфликт: войните заради дефицити; пограничните войни заради териториални спорове; войните за влияние; войните между пиратите и тези, които водят уседнал живот.

За разлика от предвижданията на Атали, според които САЩ няма да играят съществена роля в бъдещия свят, според Фридман в този период те ще съхранят лидерството си, но ще бъдат подложени на натиск от нови държави – като Турция и Япония. САЩ ще отвърнат с разполагане в космоса на новото оръжие-чудо – Бойни звезди – *Battle Stars* (17); как тук да не си спомниш за Звездата на смъртта от „Междузвездни войни" на Джордж Лукас! Според информацията, която, по всичко личи, Фридман е получил от бъдещето, Турция и Япония ще сключат съюз през 2050 г. и ще си поставят за задача да унищожат всичките три Бойни звезди. В крайна сметка от това няма да се получи нищо, Америка ще победи, а през 2060 г. ще настъпи „златното десетилетие" на американската хегемония. Но е рано за успокоение: „Чакат враг от юг – уви! – той от изток се яви!" (А. С. Пушкин, превод Младен Исаев). Наистина, в случая на Фридман опасността ще дойде именно от юг: през 2080 г. ръкавицата към САЩ ще бъде хвърлена от нова мощна регионална държава – Мексико.

А какво ще се случи в 2080 г. според Атали? Той не гледа толкова надалеч, а се ограничава с предвиждания до 2050 г. Според него в средата на XXI век вълната на хиперконфликта на планетата ще се смени с вълната на хипердемокрацията.

За хиперимперията и хиперконфликта Атали преднамерено се опитва да пише конкретно, но когато става дума за хипердемокрацията – това са лозунги и някакви утопични картини. Ако хиперимперията е пазар без демокрация, то хипердемокрацията е пазар без империя и без държава. Глобалистът е уверен, че при хипердемокрацията пазарът и демокрацията ще се уравновесяват взаимно, а този строй ще позволи на всекиго да постигне личните си цели (внимание!), които няма как да осъществи само с помощта на пазара. Става дума за придобиване на такива блага, на които според Атали трябва да има право всеки човек, за да води достоен живот: достъп до храна, вода, въздух, жилище, сигурност, свобода, знания и т.н. Накратко – качествено и добре организирано време. А всичко това ще бъде осигурено на човека от Световното правителство, което ще действа на базата на универсалния разум.

Причините и средствата за преход от хиперимперия към хиперконфликт са описани в „Кратка история на бъдещето", но как ще бъде осъществен преходът към хипердемокрация е съвършено неясно. И преходът, и самият нов строй се приемат като даденост. Описанието на хипердемокрацията силно напомня комунизма, но подобрен и уравновесен от пазара. Уловката е в това, че пазарът изобщо не осигурява достъп до благата, осигуряващи достоен живот за всеки човек. Това се предвиждаше при комунизма. Пазарът, *първо* – осигурява блага далеч не на всекиго, а само на тези, които могат да платят повече от другите. *Второ* – той обезпечава едни

за сметка на други, като лишава вторите от благата, които обществото осигурява. Ясно е, че на Атали хипердемокрацията му е необходима като някакъв щастлив финал, който трябва да обуслови необходимостта от Световно правителство, а плана и схемата му авторът само описва в „Кой ще управлява света утре?".

Преди да преминем към финала на проекта за Световно правителство а'ла Атали, нека се обърнем към края на предвижданията на Джордж Фридман.

Фридман не разсъждава с езика на хиперсъщностите, той е по-земен човек – него го интересуват борбата, войните, които ще водят САЩ през XXI век. Ние оставихме САЩ, главния герой в книгата на Фридман – в 2060-те години. Според Атали това ще е време, когато на планетата ще се е възцарила хипердемокрацията, борбата ще е завършена, ще е построен свят, на който биха се възхитили както Кандид на Волтер, така и Карл Маркс. Според Фридман борбата и нейният нов етап тепърва започват: Америка ще бъде предизвикана от нова мощна регионална държава – Мексико. При това Фридман изобщо не се съмнява, че през 2080 г. държавите ще останат базови единици на геополитическата конструкция на света, че Мексико и САЩ ще се запазят като държави, а няма да станат част от Северноамерикански или дори Северноатлантически съюз от типа на Зелена земя (Зелената империя) на Джон Ди или проекта на Ротшилд например. Изглежда Фридман не отчита в анализите си и измененията в климата, „ботуша", който тропа на Гълфстрийм („съдбата чука на вратата" в духа на Петата симфония на Бетховен).

Не, нашият мечтател от Вашингтон мисли за друго – за мексиканско-американския конфликт от 2090-те години, за битката вече не за евразийския, а за американския хартленд. При това той смята, че дори американците да нанесат на Мексико военно поражение, това няма да реши фундаменталния вътрешен проблем на американския хартленд – въпроса за това, коя и чия ще бъде Америка на бъдещето: англосаксонска със столица Вашингтон или испанска със столица Мексико. И въпреки че в края на XXI век Северна Америка ще остане център на тежестта на планетата, остава въпросът – кой ще контролира самата нея (18). Ние смятаме, че при тази постановка въпросът е излишен, или както каза един от героите на филма „Ронин" – „ако има съмнения, то няма съмнения": испаноезичните демографски ще „изядат" англосаксонците значително по-рано от 2090-те години, ако изобщо се стигне до 90-те години на XXI век. Но ще бъдем оптимисти като героите на Жул Верн, долу песимизма а'ла Хърбърт Уелс, тоест спящите обезателно ще се събудят.

Световното правителство

Кошмарите, свързани с хиперимперията и с хиперконфликта, могат да бъдат избягнати, ако се следва съветът на Атали и се създаде Световно правителство. Той е наясно до последния детайл какво ще бъде то или най-малко какво трябва да бъде. Преди всичко то трябва да е федерално. Необходимо е да се характеризира с децентрализация, прозрачност, демократичност. Световното правителство трябва да съчетава разделението на властите съгласно американската конституция с принципите на държавите на всеобщото благоденствие на Север-

на Европа и с усещането за дългосрочност, присъщи на китайското общество. Такова правителство не може да бъде просто многостранно, то трябва да има наднационални черти.

Законодателната власт в Световното правителство трябва да принадлежи на трикамарен парламент (19). *Първата палата* ще бъде Световната асамблея, която ще представя интересите на всички граждани на планетата: тя ще приема световните закони, особено бюджета на планетарните операции. Хилядите членове на тази асамблея ще се избират за 5 години на базата на всеобщото избирателно право и с помощта на процедура от пет стъпки, съгласно списъците на световните партии. *Втората палата* ще бъде Сенатът на нациите, той ще представя националните интереси: ще регулира териториалните спорове, ще следи за геополитическото равновесие и справедливото разпределение на ресурсите. Като първообраз на Сената може да послужи Генералната асамблея на ООН. В него ще влизат по двама представители от всяка страна. *Третата* ще бъде Палатата на търпението, чиято задача ще бъде осигуряването на дългосрочно равновесие и на контрол за най-доброто използване на технологиите и финансите. Тя ще се състои от 500 члена, които ще бъдат назначавани за десет години след конкурс и обективни критерии за компетентност. Палатата ще съставя Световен план за двадесет години, който ще бъде преразглеждан на всеки пет години. Към нея ще има Икономически и Социален съвет, Съвет за технологическа експертиза и Етична агенция.

Септавиратът (съвет от седем членове, които ще се избират за седем години) ще оглави изпълнителната власт. Той ще въплъщава единството на света. Неговите членове ще гарантират интересите на човечеството. Всяка от тези палати ще назначава по двама членове на Съвета, а шестимата ще избират седмия. Председателството в Септавирата ще бъде за една година и ще се сменя на ротационен принцип. Световното правителство ще изготвя проекта за световния бюджет и ще го осъществява на практика. Асамблеята ще избира министър-председател за пет години. На всеки избран министър ще му помагат неговите заместници и независимият съвет. Световното правителство трябва да притежава полицейски сили, които да следят за спазване на Световния кодекс, да се борят с икономическите престъпления, да защитават демокрацията и да отстраняват глобални заплахи за системата. Всичко останало ще бъде безсмислено, ако няма планетарна полиция и юридическа институция.

Качеството и обективността на информацията ще се осигуряват от държавните информационни агенции, които ще са независими от правителствата и частните медии. Техните отговорни работници ще се назначават от Палатата на търпението, а финансирането им ще бъде за сметка на специален налог, както и благодарение на вноските на частните медии.

Вероятно ще бъде възможно, а и необходимо, въвеждането на обща световна валута по модела на предложения от Кейнс банкор. Тя ще се емитира от Световната централна банка, която ще се отнася към националните централни банки така, както те се отнасят към частните банки.

Особено място в бъдещото Световно правителство Атали отделя на Палатата на устойчивото развитие. В нея ще има 300 души (20), които ще се назначават

от правителствата. Те трябва да са хора, чиято легитимност е общопризната: нобелови лауреати, бивши чиновници от демократичните страни и международните институции, философи, антрополози и т.н. Тази институция неизбежно ще бъде критикувана като недемократична, но тя е необходима, за да застави другите органи да вземат предвид интересите на бъдещите поколения.

Това е много важен момент: тук, за енти път с „кристална яснота", както би казал Владимир Набоков, прозират класово-идеологическите уши. Работата е в това, че словосъчетанието „устойчиво развитие" (или „устойчив растеж") – е кодова формула на върхушката на световната капиталистическа класа и обслужващите я интелектуалци. Тя трябва да привлече непосветените, без те да имат представа за какво става реч, в процесите, които са изгодни за глобалната върхушка, така както някога ги привлече външно привлекателната, масонска триада „свобода, равенство, братство". Кой ще спори с лозунга, че е необходимо да се опазва природата? Но концепцията за „устойчиво развитие" обединява екологизма и политиката на неомалтусианска основа, както показва в своя блестящ труд В. Б. Павленко. Всъщност става въпрос за това как да се намали натискът на населението на земята върху природата с помощта на съкращаване на неговата численост със 70–80% към края на XXI век. По същество става дума за замаскиран геноцид, за глобална чистка.

Основите на доктрината за „устойчиво развитие" са формулирани в Първия доклад на Римския клуб – „Предел на растежа". Този доклад обосновава забавянето на научно-техническия прогрес, който увеличава числеността и ролята на работническата и средната класа на Запад, като така се създава заплаха за позициите на върхушката. Това открито бе признато от нейните апологети в доклада „Криза на демокрацията" (1975). В същото време „устойчивото развитие" предполага рязко намаляване на потреблението на непривилегированата част от човечеството. В доклада на Комисията по глобално управление и сътрудничество (1995) четем: „Устойчивото развитие е основано на предпоставката, че е необходимо да се поддържа съответното равновесие между числеността на населението и нивото на потребление в предела на ограниченията, налагани от самата природа." Става ясно защо за постигането на „устойчиво развитие" е необходимо да се намалява не само числеността на населението, но и да се ограничава нивото на потребление[***].

Жак Атали осъзнава сложността и трудностите, които ще съпътстват учредяването на Световно правителство. За необходимостта от неговото формиране вече много десетилетия настояват фамилии като Ротшилд, Рокфелер, Варбург и др. Той подчертава, че Световното правителство няма да възникне без сериозна криза, че само такава криза е способна да застави народите да се откажат от своя суверенитет и така да склонят глава под „желязната пета", ще добавим ние. Дали кризите не зачестиха именно по тази причина? И не означава ли това, че е нужно да очакваме перманентна криза, хиперкриза дотогава, докато изтощеното човечество само не заплаче за световно правителство?

[***] Вж. Наше глобальное соседство. Доклад Комисии по глобальному управлению и сотрудничеству. М., 1995, с. 155.

Друг въпрос е, че кризата може да излезе (и изглежда, че вече излиза) от контрола на тези, които „забъркаха тази каша"[****], именно това Хегел нарича „коварство на историята".

Послеслов

Изложените по-горе възгледи за *futurum*, особено тези на Атали и Фридман, са интересни преди всичко с това, че са показателни за желанията на определена част от световната капиталистическа върхушка. При това ако Фридман поставя в центъра САЩ, с тяхната победоносна одисея през XXI век, за Атали средство за решаване на проблемите на „международната общност" – кодово словосъчетание за обозначаване на тези, които Дизраели наричаше „стопани на историята" – е само наддържавното Световно правителство. За противоречията в предвижданията на Фридман вече споменахме. Що се отнася до противоречията в прогнозата на Атали, те също не са малко. Ще отбележим само тези от тях, които ни се струват най-важните.

Средство за постигането на целта – Световно правителство, което Атали рисува в най-розови цветове: разум, универсализъм, демокрация и т.н. Но!

Първо. Как може да бъде демократично правителство, което трябва да укроти анархията, още повече в условията на жестока криза на капиталистическата система, като задачата му е усложнена освен от всичко останало и от недостига на ресурси, продоволствие и пространство?

Второ. Системата на равновесие на пазара и на демокрация без държава може да бъде реализирана само от наддържавни структури, които жестоко ще ограничават пазара или ще го ликвидират съвсем. Както е известно, капитализмът е система, в която си взаимодействат капиталът (пазарът), държавата и закритите наднационални структури за координиране на глобалното управление. Ако първите два „ъгъла" на този „триъгълник" бъдат ликвидирани, това означава и пълен демонтаж на капитализма като система. По същество, без да нарича нещата с истинските им имена, Атали говори именно за това, споменавайки мимоходом за някаква „глобална разпределителна икономика" – явно непазарна и некапиталистическа.

Трето. Всичко това свидетелства, че, ако използваме терминологията на Атали, епохата на Търговския ред завършва, а на нейно място идва епохата, която комбинира Ритуалния и Имперския ред. Или казано с други думи – предстои Ритуално-Имперска (или Имперско-Ритуална) епоха. През по-голямата част от историята на човечеството Търговският ред, въпреки написаното от Атали, никога не е бил самостоятелен. Той винаги е бил или функция, или периферия, или анклавен свят на ритуално-имперските форми. За кратък период от историята – по Атали това е осмият или деветият период на пазарния строй (XVII–XX век) – последните в значителна степен са се освободили от ритуално-имперската хватка, но не напълно. Според нас този момент вече остава в миналото и се разтваря

[****] По-подробно вж. А. И. Фурсов. Мир, который мы покидаем, мир, в который мы вступаем, и мир между ними. Капитал(изм) и Модерн – схватка скелетов над пропастью. – *De Futuro*, или История будущего. М., Политический класс, АИРО–XXI, 2008, с. 254–304.

в него. Предстои нова форма на Имперско-Ритуален ред, който, както разчита Атали, ще съхрани властта и привилегиите на настоящите „стопани на историята", но естествено – той също ще е в нова форма.

Дали ще я съхрани? На пръв поглед върхушката на световната капиталистическа класа държи всички козове в ръцете си – властта, собствеността, информацията, тоест контрола над нея. Проблемът обаче е в това, че кризата е преразпределение на картите на Историята, при чийто ход нерядко се появява жокер, който се е оказвал по-важен от козовете. Подготовката на жокер, способен да промени правилата на играта, е и свръхважната задача на днешния ден.

Превод от руски: *Владимир Трифонов*
Източник: *http://www.intelros.ru/pdf/svobodnay_misl/2013_06/17.pdf*

ЛИТЕРАТУРА

1. Вж. J. Attali. Une brève histoire de l'avenir. P., Fayard, 2006, p. 136.
2. Вж. J. Attali. Une brève histoire de l'avenir. P., Fayard, 2006, p. 147.
3. Вж. J. Attali Une brève histoire de l'avenir. P., Fayard, 2006, p. 181.
4. Вж. J. Attali. Une brève histoire de l'avenir. P., Fayard, 2006.
5. Вж. J. Attali. Une brève histoire de l'avenir. P., Fayard, 2006.
6. Вж. J. Attali. Demain, qui gouvernera le monde? P., Fayard, 2011, p. 212–213.
7. Вж. J. Attali. Demain, qui gouvernera le monde? P., Fayard, 2011, p. 213–214.
8. Вж. J. Attali. Demain, qui gouvernera le monde? P., Fayard, 2011, p. 270–271.
9. *Attali, J.* Demain, qui gouvernera le monde? P., Fayard, 2011, p. 272.
10. *Attali, J.* Demain, qui gouvernera le monde? P., Fayard, 2011, p. 269.
11. *Attali, J. D*emain, qui gouvernera le monde? P., Fayard, 2011, p. 290.
12. *Friedman, J.* The next 100 years. A forecast for the 21st century. L., Allison and Busbey, 2010 (2009), p. 73.
13. *Friedman, J.* The next 100 years. A forecast for the 21st century. L., Allison and Busbey, 2010 (2009), p. 140–143, 153, 161, 167.
14. *Friedman, J.* The next 100 years. A forecast for the 21st century. L., Allison and Busbey, 2010 (2009), p. 213–215.
15. Вж. J.-F. Susbielle. Les Royaumes combattantes. Vers une nouvelle guerre mondiale. P., Editions first, 2008, p. 533.
16. Вж. J. Attali. Demain, qui gouvernera le monde? P., Fayard, 2011, p. 358.
17. Вж. J. Friedman. The next 100 years. A forecast for the 21st century. L., Allison and Busbey, 2010 (2009), p. 259 и след това.
18. *Friedman, J.* The next 100 years. A forecast for the 21st century. L., Allison and Busbey, 2010 (2009), p. 328–344.
19. Вж. J. Attali. Demain, qui gouvernera le monde? P., Fayard, 2011, p. 309.
20. Вж. J. Attali. Demain, qui gouvernera le monde? P., Fayard, 2011, p. 339.

ЕВРОПА Е НА РЪБА НА ПРОПАСТТА

Владимир Трифонов

Владимир Трифонов *– журналист, икономист. Изследва проблеми в областта на геополитиката, икономиката, историята и футурологията. Автор е на публикации по актуални политически и икономически въпроси и е съавтор в научни сборници.*

Европейският съюз удължи срока на санкциите срещу Русия на 22 юни и така разсея и последните илюзии, че е самостоятелен играч на глобалната геополитическа сцена (1). Икономическата логика не повлия ни най-малко при взимането на това решение, което буди по-голямо недоумение предвид очертаващия се икономически колапс на Гърция и заплахата тя да излезе от Еврозоната, както и поради задълбочаващата се криза в Близкия изток и Северна Африка, която може драстично да увеличи броя на бежанците, търсещи убежище на Стария континент.

Съединените американски щати се стремят да затвърдят контрола си в Европа, преди да продължат експанзията си към Русия. За целта те дестабилизираха обстановката в Македония с цел да наложат на власт удобно за тях правителство или да принудят действащото да провежда политика, съобразена с интересите им. Нарастващото военно присъствие на американците в Източна Европа и на Балканите е сигнал, че случващото се в Донбас е само прелюдия към по-мащабен въоръжен сблъсък в Европа. Опасенията, че той може скоро да избухне, се засилват от назначаването на грузинеца Михаил Саакашвили за губернатор на Одеска област. Подпалвачът на конфликта в Южна Осетия през 2008 г. вече обяви, че започва блокада на Приднестровието (2), а редица експерти предричат силов сценарий в този регион.

Жестоките боеве в Маринка в началото на юни взеха стотици жертви и от двете страни на конфликта в Донбас. Те затвърдиха впечатлението, че примирието, подписано в Минск през февруари, е само пауза преди голямата схватка. Русия е сдържана въпреки кървавите провокации на киевския режим. Изглежда

Москва използва максимално влиянието си, за да задържи ответните мерки на ДНР и ЛНР, но това едва ли ще продължи още дълго време. Обстоятелствата принуждават властите в двете републики да преминат в настъпление след някоя от многобройните провокации, в противен случай рискуват да имат сериозни проблеми с местното население, което живее под постоянен стрес поради терористичните обстрели, извършвани от украинците.

За да преодолее надвисналите заплахи, Руската федерация (РФ) прави всичко възможно да ускори интеграционните процеси в Евразийския съюз, да заздрави връзките си с другите страни от БРИКС и стратегическото си партньорство с Китай. За това партньорство знакови са посещението на председателя Си Цзинпин на Парада на победата в Москва на 9 май, редицата подписани споразумения между двете страни, които са на стойност стотици милиарди долари, както и проведените съвместни учения в Средиземно море. Москва и Пекин едва ли ще сключат официален съюз, по редица причини, но е логично те да се подкрепят, ако Западът предприеме действия в ущърб на която и да е от двете страни.

Западът атакува Русия в няколко направления

Доминираният от Вашингтон и Лондон Запад продължава курса към унищожение на Русия, като действа безжалостно и методично, насочвайки усилията си в няколко направления. *Първо* – въоръжава и обучава украинската армия с цел да провокира още по-кървав конфликт в Донбас, а при възможност и в други части на разпадащата се Украйна. *Второ* – увеличава присъствието на войски на НАТО в Източна Европа. Ще се стреми да предизвика и други локални конфликти в близост до Русия – Приднестровието и Кавказ най-вероятно ще бъдат следващите горещи точки. *Трето* – продължава политиката на икономически натиск, като най-вероятно ще въведе и нови санкции, след като вече удължи сегашните. *Четвърто* – подкрепя петата колона в Русия, като разчита на влиянието на емигриралите противници на президента Путин и на прозападната част от руския елит, което цели да предизвика вътрешна дестабилизация. *Пето* – полага максимални усилия, за да осуети всички по-значими проекти за сътрудничество между Европа и Русия. Приоритетна задача в това отношение ще бъде блокирането на „Турски поток". Замисълът е да бъде дискредитирана енергийната политика на Кремъл в очите на руското население.

Американски, британски и канадски инструктори обучават украинската армия още от пролетта. За все по-сериозното им въвличане в конфликта е показателен и фактът, че Сенатът на САЩ одобри отпускане на военна помощ на Украйна. Това се вижда от приетия военен бюджет за 2016 година. В него за целите на американската армия ще бъдат отделени 612 млрд. долара, а инициатор на законопроекта, предвиждащ украинската армия да получи безвъзмездно 300 млн. долара, стана републиканецът Роб Портман. Условието е за въоръжение да бъдат изхарчени поне 20% от отделената сума. Съгласно документа в Украйна ще бъдат пратени противотанкови средства, стрелково оръжие, гранатомети и безпилотни летателни апарати. След съгласуване с Палатата на представителите документът ще бъде предаден за подпис от президента Барак Обама, който има право да наложи вето, ако не е съгласен с неговото съдържание (3).

УКРАЙНА СЛЕД ПРИМИРИЕТО

САЩ не се ограничават с подкрепата си за Украйна, а цялостно усилват военното си присъствие в близост до границите на Русия. На 15 юни стана известно, че американското военно министерство планира да помести над хиляда единици бронетехника в Източна Европа и Прибалтика, включително 200 танка „Абрамс" (4). Ден по-късно главнокомандващият ВВС на САЩ потвърди и прехвърлянето на авиационни подразделения, включително изтребители от пето поколение F-22, които неотдавна се включиха в бойните действия в Сирия и Ирак (5). На 22 юни стана ясно, че НАТО ще увеличи силите си за бързо реагиране в Европа до 40 хил. военнослужещи – така те ще станат два пъти повече, отколкото досега. Войските ще включват специални части и екипи за бързо реагиране, както и въздушни и морски сили, обяви генералният секретар на Алианса Йенс Столтенберг (6).

Руското Министерство на външните работи констатира, че тези открито враждебни действия са в нарушение на Основополагащия акт Русия–НАТО. Президентът Владимир Путин даде да се разбере, че Москва ще отговори както подобава. „Русия трябва да реагира адекватно, когато възниква някаква заплаха от съседна държава, и да преустрои въоръжените си сили, за да я неутрализира. Ако някой застрашава нашите територии, ние трябва да насочим ударните си сили към териториите, от които идва заплахата. Не ние се движим нанякъде, а НАТО се приближава до нашите граници", подчерта руският лидер (7).

Още по-тревожно е, че САЩ разполагат военни складове за боеприпаси на територията на своите съюзници в Източна Европа (8). Поведението на Америка показва, че тя господства на Стария континент и е способна да задвижи процеси, при които дори най-големите държави в ЕС ще загубят възможност да влияят на събитията. Създава се впечатление, че целта на САЩ е голяма война в Европа, а те са способни да я разпалят, използвайки влиянието си в източната част на континента. Действията на американците са чудовищно лицемерни, защото под предлога, че защитават съюзниците си, те ги превръщат в мишена за руските ответни удари. От друга страна, остава открит въпросът дали Вашингтон наистина планира да влезе в гореща война с Москва, с риска тя да прерасне в ядрена, или целта му е само да провокира конфликт между Русия и своите сателити – трите прибалтийски републики, Полша, Румъния и България. Евентуален военен сблъсък за много години напред ще блокира възможността за изграждане на партньорски отношения между Руската федерация и водещите сили в Западна Европа, но и сега подобна перспектива изглежда малко вероятна. Що се отнася до марионетките на Вашингтон, то е очевидно, че техните лидери или са безнадеждно корумпирани и продават националните интереси, или не си дават сметка за огромните рискове от решението да допуснат по-голямо присъствие на натовски и американски части на своите територии. Това присъствие не е гаранция, а голяма заплаха за тяхната сигурност.

За себе си Америка запазва свободата за маневри и може да даде заден ход при евентуална война между Русия и някой от съседите ѝ. Докато държавите в Източна Европа, а дори и в централната и западната част на континента, рискуват както живота на жителите си, така и самото си съществуване като самостоятелни политически субекти.

Втвърдяващата се риторика срещу РФ не оставя съмнение, че Западът стриктно ще следва враждебната линия, а в стремежа си към успех едва ли ще се

посвени да използва дори най-мръсните политически технологии и всевъзможни провокации. Крачка в това направление бе арестът на руски държавни активи, който започна в Белгия и Франция. За оправдание на тези скандални действия се посочва решението на Международния съд в Хага от 2014 г., което гласи, че руската държава трябва да изплати 50 млрд. евро на акционерите на вече ликвидираната компания „ЮКОС“, както и 1.8 млрд. евро по решение на Европейския съд за правата на човека. Решенията на юридическите инстанции изглеждат подозрително и преди всичко политически мотивирани. Те са със съмнителна валидност, тъй като руската Държавна дума не е ратифицирала т.нар. Европейска енергийна харта. Зад произнесената присъда прозира и цялата нравствена несъстоятелност на проекта Европейски съюз в сегашния му вид, както и какви цели всъщност преследва той – а именно изсмукване на ресурси от по-бедната част на континента към по-богатата. Безочие е да се присъжда обезщетение на акционери на скандалната компания „ЮКОС”, тъй като акциите им бяха подарени при управлението на Борис Елцин, а преди да бъде ликвидирана, компанията нанесе чудовищни щети на руската държава (9). Все пак властите в Белгия направиха крачка назад и отблокираха замразените руски активи (10), но неприятното впечатление от инцидента остава, както и усещането, че това е поредният опит за шантаж на Русия.

Знакови събития като удължените през юни санкции и отказът на Франция да предаде самолетоносачите „Мистрал” на Русия, затвърдиха впечатлението, че САЩ контролират политическия елит в Европа. Не се оправдаха очакванията Италия или някоя друга от най-потърпевшите от санкциите държави да наложи вето срещу тях. Случилото се прави много вероятна и по-нататъшната деградация на икономическите връзки между водещите държави в ЕС и Руската федерация. Не бива да се изключва и въвеждането на допълнителни санкции. САЩ и европейските им съюзници очевидно разчитат, че икономическата ситуация в РФ ще се влоши скоро. Надяват се, че парите от резервния ѝ фонд ще се изчерпят във втората половина на 2016 или през 2017 година. Ако е така, то е много вероятно Западът да усили натиска върху Русия в навечерието на парламентарните избори през 2016 и на президентските през 2018 година, разчитайки да провокира вътрешната ѝ дестабилизация, при това не само на федерално ниво, но и с надеждата да се появят повече депресивни региони.

В борбата си с Русия Западът разчита много на помощта на противници на президента Путин, като злокобния олигарх Михаил Ходорковски и неолибералния икономист Сергей Гуриев. Колко сериозна роля им възлага глобалният елит се вижда от факта, че на 63-тото заседание на Биделбергския клуб, което се проведе от 11 до 14 юни е австрийския курорт Телфс-Бюхен, като главен експерт по Русия бе привлечен бившият ректор на Руското икономическо училище Гуриев. През 2013 г. той емигрира във Франция, а най-интересното е, че покрай съветите как да се навреди на руската държава „политическият емигрант” призна, че Вашингтон и Лондон са стимулирали корупционните схеми в Руската федерация през 90-те години на миналия век. „По-рано Западът се отнасяше към корупцията в Русия като към нещо, което отчасти дори е полезно. При това не само за юристите или агентите по продажба на недвижими имоти в Лондон, но и като сдържащ фактор, гаранция срещу самоизолацията на руския режим или срещу негова агресия. Някои западни

политици предполагаха, че докато руските политици имат сметки в западните банки, а децата им се обучават на Запад, това най-малкото ще гарантира оставането на Русия в цивилизования свят, но това не проработи" (11), заяви той в реч пред Парламентарната асамблея на Съвета на Европа в Страсбург на 20 април 2015 година.

Американците възлагат големи надежди и на т.нар. западници – прозападната част от политическия елит и интелигенцията, които от столетия работят не само срещу руската цивилизация, но и срещу самото съществуване на руската държава. Предупреждение за оживлението в техните редици са изявленията на разрушителя на Съветския съюз Михаил Горбачов и бившия министър на финансите Алексей Кудрин, които призоваха за нова „перестройка" (12).

Най-вероятно плановете на Запада предвиждат водеща роля в това направление да получат определени чиновници във властта (прозападната шеста колона – неологизмът е въведен в употреба от философа Александър Дугин) и представители на едрия капитал. Именно в тях англосаксонците разпознават троянските коне, които ще саботират решенията на президента Путин или няма да ги изпълняват както трябва, за да провокират обществено недоволство. Много е вероятно да започне и игра на компромати. Намерението е чрез тях да се създадат вътрешносистемни конфликти, като се противопоставят на президента или помежду им значими фигури от руския политически елит.

Историята е доказала, че САЩ и Великобритания никога не се отказват от целите си, докато не бъдат спрени със сила. Затова е нереалистично да се очаква те да променят курса към ликвидиране на Русия. Най-малкото ще се стремят към отнемане на каквато и да е нейна политическа самостоятелност и към предаване на контрола върху ресурсите ѝ на западни корпорации. Те ще се откажат само ако срещнат непреодолима преграда, а всяка отстъпка на Москва ще интерпретират като слабост, която ще води до усилване на натиска им.

Кремъл консолидира по-голямата част от руското население около патриотичните ценности, но независимо от успеха на телевизионния канал *Russia Today*, той няма шанс да пробие информационната блокада в Европа и в Северна Америка. Западната пропаганда тотално зомбира местното население и му дава абсолютно невярна представа за случващото се в Украйна и провежданата от Владимир Путин политика. Тя строго следва линията за демонизиране на руския лидер, но за всеки по-изкушен в тънкостите на голямата геополитическа борба е ясно, че проблемът не е в Путин, а в самото съществуване на Русия. Тя „плаши Запада със своята огромност", отбелязва император Александър III в края на XIX век. „Поведението на Запада създава привидно впечатление, че е срещу режима на Владимир Путин. Това обаче не е така, проблемът е в Русия. Президентът, както и всички руснаци, се придържа към отдавна формирал се мироглед. Неговото оттегляне от властта няма да промени нищо. Вероятно всеки негов приемник би се придържал към този курс", признава анализаторът на „Файненшъл таймс" Томас Греъм (13).

Колко прецизно и последователно действат американците в политиката си за изолиране на Русия дори от най-близките ѝ държави се вижда от колебливата позиция на Сърбия, която бе смятана за стратегически партньор на Москва на Балканите. „От гледна точка на енергийната сигурност ние сме готови да диверсифицираме източниците на доставки на газ в Сърбия, което също е много

важно за нашите американски приятели“, заяви сръбският премиер Александър Вучич в интервю за Асошиейтед прес по време на визитата си в Албания на 28 май. Той подчерта, че страната му е „послушала призивите на Америка да намали зависимостта си от руския газ“ (14). Събитията в Македония, където бе направен опит за цветна революция, също показват, че САЩ имат много лостове за влияние на Балканите. Впечатляващ е фактът, че те ще разположат танкове, артилерия и друго военно оборудване в България. Битката им срещу проекта „Турски поток” предстои, независимо че на 22 юни Анкара издаде разрешение за инженерни проучвания в морския участък на газопровода (15).

Европа се самоунищожава с политиката си срещу Русия

Европейският съюз удължи срока на санкциите към Русия до края на 2015 г. и така опроверга оптимистичните предвиждания, че този път те ще бъдат блокирани. Отново германският канцлер Ангела Меркел и другите политици от ЕС посочиха като аргумент за санкциите необходимостта да „заставят Русия да изпълни Минските споразумения от февруари” (17), игнорирайки факта, че те постоянно се нарушават от режима в Киев.

Всичко това се случва на фона на чудовищните щети, които търпи Европа от провежданата политика. Резултатите от изследването на Австрийския институт за икономически изследвания (*Wifo*), които са публикувани във вестник *Die Welt,* сочат, че най-много ще пострада Германия. Според предвижданията тя ще загуби 27 млрд. евро и половин милион работни места при съкращение на БВП от 1%. На второ място е Италия – с 200 хиляди безработни и 0.9% от БВП, а на трето Франция – 150 000 работни места и 0.5 процента от продуктивността на икономиката. „Намаляването на експорта, което се наблюдава още от миналата есен, вече е реалност. Ако ситуацията не се промени фундаментално, ще се сблъскаме с най-песимистичния сценарий”, смята Оливер Фриц – един от експертите, провели изследването (16). Икономистите са на мнение, че е възможно да възникне и допълнителен ефект – безработицата и намалелият БВП ще предизвикат спад на покупателните способности и на търсенето.

Очевидно е, че тези оценки не се вземат предвид от политическите лидери на Стария континент. Озадачаващо е мнението на Еврокомисията, която определя последствията от санкциите като „относително незначителни и лесно управляеми” (18). Изглежда това е политическа оценка. Тя има малко общо с реалността и съдейства на плановете на Америка, която има значително по-скромни икономически връзки с Русия. Печеливш от създалата се ситуация е и Китай, който умело се възползва от освободените от европейците икономически пространства в Русия, както отбелязва председателят на Източния комитет на немската икономика Екхард Кордес (19).

Много тежки последствия за Европейския съюз ще има и ако той сложи подписа си под споразумението за Трансатлантическо партньорство за търговия и инвестиции (ТПТИ), което има ясни геополитически измерения – целѝ да изтласка страни като Русия, Китай и Турция от пазарите на Стария континент. Неолибералите широко пропагандират този проект, обещавайки изобилие от блага и

позовавайки се на твърде съмнителни прогнози (20). Но на практика документът ще е чудовищно посегателство на суверенитета на държавите, които го приемат. ТПТИ ще даде право на транснационалните корпорации да съдят националните правителства в международни съдебни инстанции. Елементарният разчет сочи, че създаването на Северноатлантическа зона за свободна търговия ще постави европейската индустрия в неизгодна позиция спрямо САЩ. По редица причини, между които и повечето социални права на европейските работници, компаниите от Стария континент няма да бъдат в състояние да се конкурират успешно с американските, а в резултат развитите европейски държави ще последват съдбата на страните от бившия социалистически блок – ще се деиндустриализират и ще се превърнат в пазар за продукцията на САЩ.

Трансатлантическото споразумение за търговия и инвестиции, упорството в провеждането на враждебна към Русия политика, финансовата криза и очертаващият се икономически колапс на Гърция са само част от трудностите, които клатят основите на Европейския съюз. Над континента са надвиснали и още по-големи заплахи – увеличаващите се проблеми с имигрантите и бежанците от Африка и Азия, усилената терористична активност на ИДИЛ, която може да обхване и европейска територия. „Днес Европа, за първи път от 711 г., когато стартира т.нар. Конкиста, т.е мащабното завоюване на Иберийския полуостров от мюсюлманите, ще бъде изправена пред заплахата от пълното си изчезване като самобитна цивилизация", пишат по този повод белоруските експерти Юрий Баранчик и Александър Заполских (21), но в Брюксел, Берлин и Париж сякаш са слепи за тези опасности.

Изглежда днес на Стария континент липсват не само личности от мащабите на Ото фон Бисмарк и Шарл дьо Гол, но дори и прагматични лидери, които ясно да си дават сметка, че ЕС трудно ще се справи със съществуващите предизвикателства без помощта на Русия. Политическата реалност в ЕС не дава основание за оптимизъм. Европейската народна партия и Партията на европейските социалисти са с най-много представители в Европарламента, а това са неолиберални политически сили, крепители на статуквото, които макар и постепенно да губят позиции, все още имат най-важна роля при вземането на решения. Позитивна промяна може да има само ако се увеличи влиянието на антисистемните партии както в лявото, така и в дясното пространство. Затова надеждата идва от успехите на партии и движения като СИРИЗА в Гърция, „Подемос" в Испания и Националния фронт във Франция. Очевидно е, че днес геополитиката е над традиционните понятия ляво и дясно и основното различие между политическите сили на Стария континент е в отношението им към атлантизма и евразийството, към хегемонията на САЩ и Великобритания, от една страна, и към възможността Европа да се освободи от англосаксонската доминация, от друга. Това може да стане само като изгради, в коалиция с Русия, общо хуманитарно и икономическо пространство от Лисабон до Владивосток, в което, за разлика от глобалистския модел, да се запазят нациите и тяхната културна идентичност въз основа на традиционните ценности. Необходими са и ясни позиции за изграждане на нов, по-справедлив и егалитарен икономически модел, който да бъде алтернатива на неолиберализма (социалдарвинизма), както и движение към развитие на партньорски отношения и с други сили извън ЕС – Китай, Индия, Турция, Иран и т.н.

Всичко това ще спомогне за интеграцията на Евразия и за блокиране на деструктивните процеси, които американците задвижиха с разширяването на НАТО на изток, с агресията си в Югославия и в Ирак, с т.нар. Арабска пролет и най-вече с преврата в Киев през 2014 г., предизвикал войната в Донбас.

Открит е въпросът дали набиращите сили антисистемни партии в лявото и дясното пространство могат да си взаимодействат успешно. Ще успеят ли да се обединят около ценностите на левия патриотизъм, за да променят статуквото, или това ще остане само пожелание заради съществуващите между тях мирогледни различия? Историческото време на Стария континент изтича. Избухването на по-голям военен конфликт в Източна Европа ще отнеме свободата за вземане на решения дори на страни като Франция и Германия, обвързани с ангажименти към НАТО. Тогава те няма да имат възможност да въздействат дори частично на събитията, нещо, което се опитаха да направят през февруари, когато бяха подписани Минските споразумения за мир в Донбас.

Инициативата за промяна в Европа трябва да дойде от политическите лидери. Шансовете това да се случи в резултат на натиск отдолу – изглеждат скромни. Европейското население е „напълно зомбирано", по думите на италианския евродепутат Джулието Киеза. „90% от обикновените хора в Италия и Европа са уверени, че Русия е завладяла, атакувала и окупирала Украйна, а Путин е агресор. В Италия мислят, че целият народ е застанал в защита на държавността на Украйна. Но какво е целият народ? Там действаха нацисти, но никой в Италия не знае нищо за това. Нещо повече, хората не са виждали кадри от Евромайдана. Осведомеността на живеещите в центъра на Европа за случващото се на практика е нулева. Това е най-добрата тактика за утвърждаване на лъжи – като се изтрие истината. Тази политика бе единодушно подкрепена от всички италиански канали", посочи авторитетният журналист. Киеза смята, че засега няма тенденция това да се промени (22).

Берлин става все по-враждебен към Москва

Надеждите за промяна в политиката на Стария континент се свързват преди всичко с Германия, която не само е най-мощната икономика в Европейския съюз, но има и печалния исторически опит от конфронтация с Русия. За съжаление тези очаквания изглеждат напразни, независимо от симпатиите към Москва на значителна част от населението, както и на видни представители на ГСДП, Левицата, Зелените и „Алтернатива за Германия". Решенията за немската политика се вземат от Меркел, а за нея очевидно няма никакво значение какво ще струват те на народа. Канцлерът няма основания да се притеснява за бъдещето си поради многобройните си услуги към Америка. Не бива да се забравя, че след Втората световна война САЩ налагат във Федералната република т.нар. Канцлер акт, според който тя трябва да съгласува всичките си по-значими политически и икономически стъпки с Вашингтон. Източници от германското разузнаване информират, че срокът на действието му е до 2045 г. (23). „Днес всички твърдят, че не искат връщане назад към Студената война, но в същото време декларират, че „Путин вече не ни е партньор", пише по повод на немската политика *Der Spigel* (24).

Колко сериозни са намеренията на Берлин в противопоставянето с Москва се вижда от предстоящото създаване на нов център за изучаване на Русия и страните от ОНД. Той няма да зависи от ЕС, а неговият първоначален капитал ще е поне 100 млн. евро. Ръководството му е възложено на професора от Института за източноевропейски изследвания към Бременския университет Ханс-Хьонинг Шрьодер, който е признат експерт по Русия. Той редовно участва в т.нар. Валдайски клуб и сега признава, че „възможностите на ЕС да влияе върху вътрешната политика на Русия са нищожни" (25).

Освен Меркел, виден привърженик на антируската политика на Берлин е военният министър Урсула фон дер Ляйен, която някои анализатори в Германия виждат като наследник на сегашния канцлер. „САЩ географски са много далеч", заяви на 19 юни Фон дер Ляйен, затова тя ги призова да отправят войски и оборудване в Европа. „Източноевропейските страни, членове на НАТО, изпитват трудности в областта на сигурността поради действията на Русия в Украйна", смята немският министър на отбраната. Във връзка с това Северноатлантическият алианс иска „ясно да демонстрира своите опасения, особено отчитайки заявленията на Владимир Путин за модернизацията на ядрения арсенал на Русия", пише *Deutschland Today* (26). Фон дер Ляйен загуби всякакво чувство за такт, когато именно на 22 юни – годишнината от началото на агресията на нацистка Германия срещу Съветския съюз, си позволи да каже, че „с Русия е най-добре да се разговаря от позицията на силата" (27).

Подобни заявления със сигурност са съгласувани с Меркел. Показателно е и че в групата за повишена бойна готовност на НАТО от 5000 души ще има 2700 германци (28). Тепърва ще стане ясно дали Германия ще допусне разполагането на американски крилати ракети на своя територия, но такава заплаха съществува и шансовете немската политика да се промени, поне докато християндемократите имат водеща роля в управляващата коалиция, изглеждат нищожни.

Украйна се подготвя за нова офанзива

Украйна няма никакво намерение да изпълнява Минските споразумения, това стана ясно още след подписването им, когато контролираните от Киев въоръжени сили отказаха да изтеглят тежките си оръжия от фронтовата линия и да спрат да обстрелват цивилното население в ДНР и ЛНР. Опитът им да преминат в настъпление на 3 юни доведе до кърваво сражение в населеното място Маринка, в което украинската армия претърпя тежко поражение, над 200 души са убитите, сериозни загуби има и опълчението – съобщава се за над 40 убити и много ранени (29). Всичко това напомня за събитията през януари, когато след епизодични сражения украинската армия тръгна в по-сериозно настъпление. Истинските намерения на Киев не крие дори президентът Порошенко. В разяснението си пред „Украинская правда" защо бе подписано примирието през февруари той каза: „Преди три месеца техниката ни на практика бе извадена от строя, а след една година мобилизация хората бяха уморени. Питаха ме защо са нужни Минските споразумения. *Първо* – защото ни трябва мир. *Второ* – защото това ни дава възможност да възстановим боеспособността на армията и да изградим отбранителна линия". Пред същото издание

той съобщи, че числеността на въоръжените сили на Украйна е нараснала от 22 до 55 хиляди и че той вече няма да допусне да се създадат никакви републики (30).

Заканите на Порошенко трябва да се приемат сериозно. Това се разбира и от сигналите, че на контролираната от Киев територия усилено се провежда мобилизация, предимно в населените с руснаци области. В тях мъжете са принуждавани да влязат в армията, друг е въпросът каква ще е мотивацията им. „За изминалата година на кървави сражения в Новорусия стана очевидно, че мобилизираните в украинската армия бойци не желаят да воюват. Това го разбират дори и хора като Яценюк, Порошенко и Турчинов", твърди доброволецът от Киев Владимир Александров, който воюва за опълчението в Донбас (31).

Въпреки тежката обстановка и ежедневните престрелки в ДНР и ЛНР тече процес на държавно строителство, водят се преговори за обединението им. „Вярвам в Новорусия, в нейното бъдеще. Очаквам тя да бъде създадена скоро и много бързо", заяви лидерът на ДНР Александър Захарченко в интервю в ефира на 24 юни.

Случващото се напълно се вписва в логиката на досегашното развитие на конфликта. Подобна бе ситуацията през септември миналата година – тогава след подписването на споразуменията в Минск украинците прегрупираха и подсилиха армията си. Настъплението им през януари и февруари т.г. завърши с пълен провал и разгром при Дебалцево. Колкото и да е болезнен този опит, той няма да повлияе на провежданата политика. Знак за това е и назначението на компрометирана фигура като Михаил Саакашвили на поста губернатор на Одеска област. Самият акт е нагла провокация към Русия, защото именно грузинецът започна агресията срещу Южна Осетия през август 2008 г. Някои западни медии изтъкват качествата на Саакашвили като реформатор, провел неолиберални реформи в Грузия. Но тези оценки, меко казано, изглеждат спорни, това личи от делото, което се води срещу него в родината му. Какви са скритите мотиви за изненадващото решение на Порошенко разкри бившият сътрудник на външното разузнаване на Украйна Алексей Мирошниченко, преминал заедно с брат си на страната на ЛНР. Според него „Порошенко е назначил бившия президент на Грузия за губернатор на Одеска област, след като е съгласувал това със специалните служби на САЩ, а целта е да се предизвика военен конфликт в Приднестровието. Американците са обещали на грузинеца да предадат в ръцете му пристанището в Одеса, включително и за доставки на контрабандни стоки през него", заяви Мирошниченко, цитиран от „Военный обозреватель" (32). Тепърва ще стане ясно дали Саакашвили ще разпали още една война, но със сигурност назначението му е сериозна предпоставка за покачване на напрежението в региона. Значителна част от населението на града е настроено негативно към грузинеца (33).

Москва задълбочава партньорството си с Пекин

Руско-китайските отношения имат изключително важна роля за водещата се геополитическа битка. Западът полага огромни усилия да изолира Пекин от Москва и така чувствително да ограничи възможностите на Кремъл за маневри. Подобни очаквания изглеждат наивни, защото Китай е хилядолетна цивилизация и има пред очите си примера на СССР, който се самоунищожи, доверявайки

се на Запада. Редица предвиждания за бъдещето на света през XXI век сочат, че предстои ожесточена борба за ресурси, като две от най-важните зони, за които ще се водят битки, са Арктика и Сибир. Китай има две опции – да се включи в офанзивата на Запада срещу Русия с надеждата в замяна да получи дял от Сибир или да развива стратегическо партньорство с Москва. Така въз основата на взаимна изгода ще може да ползва ресурси от Русия за нуждите на своята икономика.

Въпреки противоречивите мнения за хода на руско-китайските отношения, общите интереси на двете страни определено имат по-голяма тежест от различията. Показателни са съвместните учения „Морско взаимодействие – 2015", проведени от Русия и Китай през май 2015 година в Средиземно море и през юни в Далечния изток (34). Те са знаково събитие. Следващите съвместни руско-китайски маневри ще се проведат в Японско море през септември, непосредствено преди големия парад по повод годишнината от победата на Китай и Русия в антияпонската война. Прави впечатление, че КНР за пръв път в историята си изпраща своя флот в Черно море за участие в маневри заедно с Военноморския флот на Руската федерация (35). Това са първите учения на Пекин в толкова отдалечени от територията на Поднебесната империя води. Всички те задълбочават тенденцията от последните няколко години Русия и Китай да ускоряват партньорството си във военната сфера. Двете страни вече подписаха споразумение за сътрудничество в областта на информационната сигурност. Освен това страните са тясно свързани с проекти като усъвършенстване на хеликоптерите МИ-6, съвместно строителство на бази на Луната, закупуване от Китай на ракетни комплекси С–400, съвместна разработка на големи пътнически самолети. Партньорите имат значителен прогрес в тази област, а стратегическо взаимодействие от подобен мащаб е рядкост в съвременния свят.

Всичко това става в момент, когато Западът е единен в намерението си да отдели Украйна от Русия, което е причина за противоречията и с Европейския съюз, а те по всичко личи ще продължат още дълго. Москва се сблъска с най-голямата вълна от санкции от края на Студената война насам. Президентът Владимир Путин запази самообладание и предприе мерки, които предизвикват противоречиви оценки в Русия, но засега позволяват на страната да удържа на външния натиск, без да се стига до чувствителен икономически срив или социално напрежение. Един от приоритетите в стратегията на Путин е укрепване на сътрудничеството с Китай. Идеята за съвместни действия с Пекин срещу Америка е опорна точка във външната политика на Москва.

Очевидно е, че ситуацията се наблюдава внимателно и от китайските ръководители. Присъствието на председателя на страната Си Цзинпин на Парада на победата на 9 май в Москва, ясно показва, че КНР подкрепя стратегическия курс на Русия. Това бе най-тържественият парад след разпадането на СССР. Нито един от западните ръководители не уважи събитието.

Си Цзинпин не само присъства на Парада на Червения площад, но и подписа редица споразумения с Руската федерация, които със сигурност ще помогнат на Москва да преодолее по-леко големите икономически трудности. Като цяло бяха приети над 30 документа за съвместна дейност, а фиксираната сума в тях е 25 милиарда долара (36). Двете страни разширяват инвестиционното си сътрудничество, което обхваща най-различни сфери – от инфраструктурата до дълговите заеми.

Те включват създаването на модерни научно-технически проекти като самолети и високоскоростни железопътни магистрали, които са част от изграждащия се нов Път на коприната. Рамковото споразумение за съвместна поддръжка на тежки хеликоптери ще помогне на Китай да запълни празнотите, които има в тази сфера, ще подсигури хеликоптерите му от този тип в случай на опасности – например полети при земетресения и във високопланински райони. Руските и китайските предприятия планират заедно да строят хидроелектростанция на река Бурей в Далечния изток на РФ. Страните подписаха споразумение и за съвместна експлоатация на китайската спътникова система „Бейдо" и на руската система „ГЛОНАСС". Планира се да бъдат вложени 100 млрд. долара в проекта за високоскоростна железопътна линия, която ще свързва Москва и Казан. Въпреки чувствителния напредък съществуват мнения, че страните все още не са стигнали до необходимото ниво на взаимодействие в икономиката. Обемът на външната им търговия не е голям – 95 млрд. долара. „Това е много малко. За Китай Русия е някъде към девети партньор, а за Русия Китай е първи партньор. Почти няма какво да се каже за обема на инвестициите. От Китай в Русия миналата година постъпиха един милиард преки инвестиции, а в същото време от Русия в Китай – 240–250 млрд. долара. Това е съвсем малко", смята заместник-директорът на Института за Далечния изток Андрей Островски (37).

Важна крачка в развитието на руско-китайските отношения бяха направени и по време на Петербургския международен икономически форум, проведен през юни. „Руско-китайската международна правна комисия е одобрила 29 нови проекта на сума над 20 млрд. долара", заяви заместник-министърът на икономическото развитие на Русия Станислав Воскресенски. „Комисията разглежда общо 58 проекта, отнасящи се до области като строителство на високоскоростни железопътни магистрали, производство на промишлено оборудване, иновационни материали, строителни материали, автомобили, до добивните отрасли и металургията, химическата промишленост, селското стопанство, добива на дървесина" (38).

Въпреки всички тези положителни тенденции в руско-китайските отношения е рано да се говори за съюз между двете страни. „Русия не иска Китай да контролира нейната икономика, а подкрепата за Москва може да се отрази на сътрудничеството на КНР с Европа, още повече че крайната спирка на проекта „Един пояс, един път" се намира именно в този регион. Китай не желае ескалация и напрежение в отношенията с ЕС. А това означава, че руско-китайското стратегическо партньорство трябва да премине успешно историческите изпитания", пише в редакторска статия на китайската медия „Чжунго пинлун юекан" (39).

Русия залага на постепенното развитие

Усилващият се геополитически натиск на Запада поставя руската власт пред сериозни предизвикателства. Тя трябва да решава конкретни тактически задачи, за да сплоти около себе си населението в условията на изключително силен външен натиск и да пресече в зародиш всички опити да се провокира вътрешна дестабилизация. Засега президентът Владимир Путин остава верен на избрания курс – той залага на постепенното развитие, не предприема резки промени, независимо че в Русия се чуват много гласове, призоваващи го да смени икономическия екип на

правителството. Във външната политика той дава приоритет на интеграционните процеси в Евразийския съюз, на развитието на отношенията с Китай и страните от БРИКС, както и с други държави от Латинска Америка и Азия. Целта е диверсификацията на икономическите връзки да помогне на РФ при решаването на проблемите и да намали зависимостта на страната от западните пазари и технологии. Не е пренебрегнат и европейският вектор. Знакова е срещата на Путин с папа Франциск I на 10 юни в Рим. Именно Ватиканът сплотява старите европейски елити, които се противопоставят на „американския световен ред".

На пресконференцията с лидерите на информационните агенции в рамките на Международния икономически форум в Санкт Петербург на 19 юни Владимир Путин за пореден път обясни каква е позицията на Русия по кризата в Украйна. Според него „наложително е да се влияе на властите в Киев, а ние сами не сме в състояние да сторим това. Това е пътят, по който трябва да вървят нашите западни партньори – европейци и американци", заяви той, изразявайки надежда, че ще бъдат изпълнени Минските споразумения (40). Руският лидер подчерта, че Киев се опитва да задуши икономиката на Донецката и Луганската област, като замрази изплащането на пенсиите и блокира финансовите транзакции. Той обърна внимание и на разследването на причините за трагедията със самолета МН-17 на малайзийските авиолинии и припомни, че през юни тази година специалистите от руския концерн „Алмаз-Антей", ръководещ предприятията за производство на системи за противовъздушна отбрана, включително и на комплекса „Бук", след разследване излязоха с извода, че малайзийският боинг е свален с ракета на зенитния комплекс „Бук-М1" от територия, контролирана от Киев. Резултатите от своя анализ „Алмаз-Антей" вече предаде на международната комисия за разследване на нарушението (41). Разбира се, САЩ едва ли ще се съгласят с тези изводи. Те и европейските им партньори действат според принципа, че каквото и да се случи, виновна е Русия.

Путин смята, че „враждебната риторика между РФ и САЩ не означава, че заплахата от ядрена война за света се е увеличила" и че решението Русия да се въоръжи с 40 допълнителни междуконтинентални балистични ракети е предизвикано от анонсираните планове на САЩ да увеличат военното си присъствие и да разположат тежко въоръжение в Източна Европа (42).

Що се отнася до външната политика на Русия, Путин направи изненадващо заявление, от което става ясно, че разглежда и Япония като потенциален стратегически партньор. Той анонсира плановете за разширяване на производството на сгъстен природен газ на остров Сахалин, в което участва и Страната на изгряващото слънце. Путин подчерта, че Москва ще си сътрудничи с Токио в сферата на добива на природни ресурси, и сподели плановете си да се срещне с премиера Шиндзо Абе. Той изрази увереност, че спорните въпроси за южните Курилски острови могат да се решат (43). Президентът на РФ показа ясно желание да се развиват активно отношенията със страните от Латинска Америка, които по думите му винаги са били приоритетни за Русия (44).

Президентът акцентира, че бъдещата банка на БРИКС се създава не като противовес, а като допълнение на действащите международни финансови институции. По думите му Световната търговска организация е в задънена улица, а всички пет страни от БРИКС са в добри отношения със Световната банка (СБ)

и Международния валутен фонд (МВФ). Дипломатичният тон на Путин не бива да заблуждава, президентът отлично разбира какво е отношението на „западните партньори" към Русия. Подготвяните от БРИКС структури със сигурност имат за цел да бъдат алтернатива на подчинените на Съединените щати СБ и МВФ и да увеличат влиянието му сред развиващите се държави. Да направят крачка напред към изграждането на нова световна финансова система, в която доларът няма да има статута на единствена резервна валута.

Путин обърна внимание и на актуалния въпрос за ареста на руски държавни активи в някои западни държави. „Не можем да не реагираме. Ще защитаваме интересите си. Що се отнася до нашата позиция, тя е, че за подобни дела Хагският арбитражен съд има компетенция само по отношение на тези страни, които са подписали и ратифицирали Европейската енергийна харта. Русия не е подписала Хартата, затова не признаваме юрисдикцията на тази инстанция", заяви президентът (45). Категорична позиция по този въпрос зае и външният министър Сергей Лавров, който обеща реципрочни мерки, ако тези действия продължат (46).

Путин иронично коментира възможността за връщане на Русия в Г-8. „Не искам никого да обидя, но ако САЩ кажат, че Русия трябва да се върне в Г-8, премиерът на Канада ще промени своето мнение", цитира Путин *Canadian Press*. С това руският лидер отвърна на изказването на канадеца Харпър, който декларира, че страната му ще възразява срещу връщането на Русия в Г-8 (47).

Русия вече обяви плановете си да спре снабдяването на Европа с газ през Украйна през 2019 г., както и че започва пренасочването на газопроводите на Изток. Подготвя се електроснабдяването на Крим от Русия и строителството на мост към него. Всичко това изисква време, а то трябва да се спечели, без да се предприемат прекалено резки движения. Русия не забравя и дългосрочните си стратегически цели, затова прави всичко възможно, за да облекчи положението на украинските граждани. За тях е осигурен преференциален режим за пребиваване на територията на Русия и да получават статут на временно пребиваващи. А после и руско гражданство. Това е направено с цел да се даде възможност на мъжете в наборна възраст да избягнат мобилизацията си в армията на режима в Киев, както и за подкрепа за бежанците.

Русия се придържа към този курс, за да печели време с минимални щети за себе си. Провежданата политика засега позволява Крим да бъде снабдяван с електроенергия и вода от Украйна. Както и Русия да доставя на Европа синьо гориво през украинската територия, докато построи газопроводи, които да я заобикалят.

Тази тактика обаче има и уязвими страни. Западът определено не гледа на Украйна само като на зона, през която минават газопроводите. Напротив – той вижда в нея преди всичко отличен плацдарм за по-нататъшно настъпление в Евразия, а овладяването ѝ е важно звено от плана на САЩ да изградят санитарен кордон около Русия, цел, която се подчертава от водещия американски анализатор Джордж Фридман (48). Не бива да се подценява и фактът, че Украйна има население от около 44 милиона души, което е ценен ресурс при бъдещи военни сблъсъци с Русия.

Затова, колкото и сериозни аргументи „за" да има политиката, към която Руската федерация се придържа по отношение на Украйна досега, трябва да се отчитат и рисковете, които крие тя. За Русия най-важните задачи в украинското направле-

ние са: *първо* – да не допусне Украйна да се превърне в заплаха за националната ѝ сигурност; *второ* – да интегрира територията на страната в Евразийския икономически съюз. Намеренията на САЩ са противоположни, те имат интерес от военен конфликт в региона. Изключително важно е коя от двете противоборстващи си страни ще използва по-ефективно времето, за да се подготви максимално добре за предстоящия сблъсък.

Светът навлиза в епоха на глобална нестабилност

Светът навлиза в епоха на геополитическа нестабилност, започнала от глобалната финансова криза през 2008 г., която ускори преместването на световния икономически и технологичен център на Изток. САЩ постепенно губят водещата си роля, но отчаяно се съпротивляват на тази тенденция и са готови с всички средства да защитават статуквото. Американците следват заветите на класическата геополитика. Те се надяват да запазят хегемонията си, предизвиквайки поредица от регионални войни в Евразия. За целта ще използват технологията на „управляемия хаос". Православната цивилизация отговори със завръщането на Крим в границите на Русия и с освободителната борба на опълчението в Донбас. Това е само началото на голямата битка, всичко най-важно предстои.

Процесите за изграждане на многополюсен свят са в ход, но очевидно е, че това ще отнеме много време. Ако се запази съществуващата тенденция, в център на силата ще се превърнат държави от незападната цивилизация: Бразилия, Русия, Индия, Китай и Южна Африка. Движението в тази посока не бива да бъде приемано като непоклатима даденост. Съществуват и съмнения във възможностите на БРИКС и на Шанхайската организация за сътрудничество (ШОС) да се превърнат в основа на новия световен ред. Засега тези организации са твърде аморфни, а сред членовете им има сериозни противоречия. Известно е, че терминът БРИК (Бразилия, Русия, Индия и Китай) е въведен в употреба през 2003 г. в аналитична записка на американския икономист Джон О'Нийл, експерт анализатор в изследователското звено на банката *Goldman Sachs*. В нея те са обозначени като група държави, които имат най-голям потенциал за икономическо развитие. Към тях през 2011 г. се присъедини и Република Южна Африка. Така те започнаха да създават нещо, което наподобява „клуб по интереси" или дори нещо като „икономическо-политически съюз", ала все още е твърде прибързано да се говори за изграждане на ясно структуриран алианс.

По подобен начин стоят нещата и с ШОС, която бе създадена през 2001 година от Китай, Русия, Казахстан, Таджикистан, Киргизия и Узбекистан. Тя е международна организация за сътрудничество в сферата на сигурността, но не е пълноценен военен съюз.

Показателен за потенциала на тези организации ще бъде предстоящият месец юли. Тогава в Уфа ще се проведат срещи на БРИКС и ШОС. Възможно е на тях да се изградят нови външнополитически съюзи, които да засилят интеграционните процеси в Евразия. Съществува вероятност в ШОС да бъдат включени Индия и Пакистан, ще се разглежда и пътна карта за развитието на БРИКС до 2025 година.

Засега всичко това са само проекти, а бъдещето ще покаже дали е възможно толкова различни страни като Китай, Русия и Индия да положат основите на

нова глобална геополитическа архитектура. „Новият световен ред обикновено се изгражда след световни войни. Вестфалската система на международни отношения бе създадена след Тридесетгодишната война през XVII век, след Наполеоновите войни възниква Виенската система. Версайската се установява след Първата световна война, а Ялтенската – след Втората световна война (49)“, припомни директорът на Центъра на руските изследвания на Московския държавен университет Андрей Фурсов.

Америка все още притежава възможности и едва ли спокойно ще наблюдава как губи лидерството си. Тя разполага с огромен арсенал от средства, с които да защитава статуквото. Изглежда, че няма да се поколебае да го прави не само с помощта на икономически санкции, а и чрез разпалване на локални войни, с които да причинява сериозен ущърб на конкурентите си.

Въпросът е дали в XXI век човечеството отново ще влезе в глобални войни, подобни на двете през XX век, защото поради наличието на ядрено оръжие те могат да доведат до всеобща гибел.

Сляпото следване на проатлантическата политика и ирационалната русофобия поставят Европейския съюз на ръба на пропастта. Инертността на брюкселските бюрократи, които трудно се адаптират към динамиката на съвременния свят, намаляващата икономическа мощ, увеличаващата се бедност, изостряне на етническото и социалното напрежение и най-вече реалната заплаха от военни действия на европейска територия превръщат Съюза в потенциална жертва на настъпващите разместванията на глобалната политическа архитектура. ЕС все още има шанс за спасение – той преминава през промяна в политиката към Русия и през категорично отхвърляне на американските планове за ескалация на напрежението в Украйна и за създаване на други горещи точки на Стария континент.

Близкото бъдеще ще покаже дали в Европа има фигури, способни да сторят това.

24.VI.2015

Следва продължение

ЛИТЕРАТУРА

1. Вж. http://ria.ru/economy/20150622/1080198133.html
2. Вж. http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201506091714-lzbj.htm
3. Вж. http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201506190837-i09u.htm
4. Вж. http://ureport.bg/76951/2015/06/14/politika/svyat/sasht-gotvyat-tankove-v-iztochna-evropa-zaradi-rusia
5. Вж. http://www.duma.bg/node/102766
6. Вж. http://news.ibox.bg/news/id_1893769759
7. Вж. http://vz.ru/news/2015/6/16/751159.html
8. Вж. http://myrussianews.ru/politika/polsha-razmestit-krypnye-voennye-voennye-sklady-ssha.html
9. Вж. http://vz.ru/columns/2015/6/19/751744.html
10. Вж. http://fakti.bg/world/147242-razmraziha-ruski-smetki-v-belgia
11. Вж. http://www.golos-ameriki.ru/content/galperovich-guriev-putin-trying-keep-power/2727402.html
12. Вж. http://www.kp.ru/daily/26387.4/3264896/?geoid=1&geoid=1&geoid=1&geoid=32
13. Вж. http://inosmi.ru/russia/20150601/228344176.html
14. Вж. http://news.bgnes.com/view/1235952

15. Вж. http://www.dnevnik.bg/biznes/companii/2015/06/22/2558369_turciia_izdade_razresheniia_za_injenerni_prouchvaniia/
16. Вж. http://www.welt.de/wirtschaft/article142742046/Russland-Krise-kostet-Europa-bis-zu-100-Milliarden-Euro.htm
17. Вж. http://www.bgonair.bg/world/2015-04-27/merkel-sanktsiite-sreshtu-rusiya-da-sa-obvarzani-s-izpalnenieto-na-sporazumeniyata-ot-minsk
18. Вж. http://vz.ru/politics/2015/6/19/751798.html
19. Вж. http://www.vedomosti.ru/economics/news/2015/06/19/597070-uscherb-ot-antirossiiskih-sanktsii-dlya-stran-es-sostavit-100-mlrd-evro---wifo
20. Вж. http://bg.mondediplo.com/article1373.html, http://argumenti-bg.com/39431/vanya-grigorova-ot-tpti-shte-spechelyat-korporatsiite-ot-dvete-strani-na-atlantika-i-shte-zagubyat-horata/
21. Вж.http://dynacon.ru/content/articles/4848/#a6
22. Вж. http://riafan.ru/258075-keza-ukraine-kak-gosudarstvu-prishel-konets-ukraina-sluchayno-podtverdila-pravo-rossii-na-kryim
23. Вж. http://www.zora-news.com/index.php?option=com_content&view=article&id=4508:nezavisimaliegermania&catid=400:broi-19-2012&Itemid=123
24. Вж. сп. „Геополитика", 2015, бр. 3. Б. Димитров. Призраците на студената война: новата военна доктрина на Германия, с. 83.
25. Вж. сп. „Геополитика", 2015, бр. 3. Б. Димитров. Призраците на студената война: новата военна доктрина на Германия, с. 84.
26. Вж. http://vz.ru/politics/2015/6/19/751727.html
27. Вж. http://www.dw.com/ru/%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80-%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%8B-%D1%84%D1%80%D0%B3-%D1%81-%D0%BC%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B2%D0%BE%D0%B9-%D0%BB%D1%83%D1%87%D1%88%D0%B5-%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D1%8C-%D1%81-%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B8-%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8B/a-18530476
28. Вж. сп. „Геополитика", 2015, бр. 3. Б. Димитров. Призраците на студената война: новата военна доктрина на Германия, с. 86.
29. Вж. http://rusevik.ru/news/307437
30. Вж. http://www.kp.ru/daily/26393.4/3270130/?geoid=1&geoid=1&geoid=1&geoid=1&geoid=1
31. Вж. http://www.evrazia.org/news/40786
32. Вж. http://evrazia.org/news/40782
33. Вж. http://www.duma.bg/node/102711
34. http://news.ibox.bg/news/id_860476003
35. http://pan.bg/view_article-3-29846-Kitajski-raketni-fregati-v-Cherno-more-shte-praznuvat-s-Rusiq-70-godini-ot-pobedata.html
36. Вж. http://vz.ru/politics/2015/5/8/574698.html
37. Вж. http://vz.ru/politics/2015/5/8/574698.html
38. Вж. ПМЭФ-2015, http://vz.ru/news/2015/6/18/751597.print.html
39. Вж. http://inosmi.ru/fareast/20150601/228344581.html
40. Вж. http://24smi.org/article/20515-politika-putina-istoricheskij-povorot_spect.html
41. Вж. http://vz.ru/politics/2015/6/20/751895.html
42. Вж. http://top.rbc.ru/politics/20/06/2015/558507dc9a7947e140da3acd
43. Вж. http://kremlin.ru/events/president/news/49740
44. Вж. http://rusevik.ru/news/311910
45. Вж. http://vz.ru/politics/2015/6/20/751895.html
46. Вж. http://mid.ru/brp_4.nsf/0/FF33B5A6EE0CC98C43257E690048187F
47. Вж. http://vz.ru/politics/2015/6/20/751895.htm
48. Вж. http://news-front.info/2015/03/30/dzhordzh-fridman-ssha-stroyat-sanitarnyj-kordon-vokrug-rossii-i-russkie-ob-etom-znayut/
49. Вж. http://news-front.info/2015/03/30/dzhordzh-fridman-ssha-stroyat-sanitarnyj-kordon-vokrug-rossii-i-russkie-ob-etom-znayut/

Хронология

Май, 2015

19 На **19 май** Върховната рада на Украйна прие законопроект, който предвижда министерският кабинет да получи правото да налага мораториум по изплащането на външния дълг на страната с цел защита на националните интереси, предаде Интерфакс. Министър-председателят Арсений Яценюк заяви, че през следващите четири години обслужването на дълга ще бъде осъществено чрез споразумения за преструктуриране с частни кредитори. От правителството подчертаваха, че плащанията само по валутните задължения в следващите четири години са около 30 млрд. долара. Министерството на финансите прие нова четиригодишна програма на Международния валутен фонд за разширено финансиране, което е на стойност 17.5 млрд. долара. То започна консултации с кредиторите за преструктуриране на външния дълг.

Полагането на тръбите за газопровода „Турски поток" ще започне през юни. Това съобщи заместник-председателят на управителния съвет на „Газпром" Виталий Маркелов на специална пресконференция. „Работите в плитчините ще започнат в първата декада на юни", каза Маркелов и уточни, че по строителството на газопровода ще работят два кораба. Първите тръби ще бъдат положени от италианската компания *Saipem*. Всички тръби, закупени за проекта за газопровод „Южен поток", ще бъдат използвани за „Турски поток", поясни Маркелов. „Газпром" очаква добивът на газ през 2015 г. да бъде на равнището на предходната година – 450 млрд. $м^3$, което е по-малко от прогнозираните 485 млрд. $м^3$.

Интензивността на обстрелите в района на летището в Донецк се е увеличила, висока е концентрацията на украинската бойна техника в селищата Пески и Опитное, съобщи за РИА „Новости" представителят на Съвместния център за контрол и координация (СЦКК). Той отбеляза, че районът на летището, който е на територията на ДНР, е бил подложен на обстрел от тежки оръжия.

21 На **21 май** Върховната рада на Украйна отказа да спазва гражданските права в Донбас. В зоната на конфликта тя спря действието на Международния пакт за гражданските и политическите права и Европейската социална харта. За това гласуваха 249 депутати. Същността на документа се свежда до фактическото разрешаване в Източна Украйна граждани, които са заподозрени в тероризъм (Киев смята опълченците в Донбас за терористи), да се задържат без съдебна заповед за срок от 72 часа. Това нарушава Международния пакт за гражданските и политическите права. Парламентът прие и закон „За особения режим в условията на извънредно положение или в района, където се провежда антитерористичната операция (АТО)". Той предвижда да се дадат широки пълномощия на прокурори и на временната военна администрация в тези области.

„Ако Русия не се ангажира и не започне да действа в съответствие с фундаменталните ценности на международния закон, завръщането към формата Г-8 за нас е немислимо", заяви германският канцлер Ангела Меркел пред Бундестага. Тя уточни, че разработената от Полша програма „Източно партньорство" не е насочена срещу Русия, а е предназначена да развие сътрудничеството на ЕС с Армения, Азербайджан, Бела-

рус, Грузия, Молдова и Украйна. „Източно партньорство" с бившите съветски държави „не е инструмент" за разширяване на ЕС, уверява канцлерът.

23 На **23 май** по пътя към Алчовск бе убит командирът на опълченската бригада „Призрак" Алексей Мозговой. Заедно с харизматичния и изключително популярен лидер загинаха още 6 души. Следствието по случая все още не е установило кой е извършителят на престъплението.

26 Западните страни изтеглиха от страните от БРИКС повече от 3.5 трилиона долара за последните 10 години, от които 1.5 трилиона долара през последните 3 години, като механизъм за натиск върху групата, заяви на **26 май** секретарят на Руския съвет за сигурност Николай Патрушев. „Международните финансови институции се използват от Запада все по-често като инструмент за натиск", поясни той по време на среща, свързана с въпросите на сигурността в БРИКС, проведена в Москва. Според него петте държави се намират в „зона на особен риск". „Тенденцията през последните години свидетелства, че за сдържането на Русия ще се приложи не военно, а информационно въздействие, изкуствено изостряне на националните, религиозните и културните противоречия", каза Патрушев. Новата банка на БРИКС, която ще заработи през 2015–2016 г., ще обезпечи икономическата сигурност на петте държави, уверен е той.

28 На **28 май** официалният представител на НАТО – чешкият генерал Петър Павел, заплаши, че Алиансът ще използва ядрено оръжие срещу Русия. Той уточни, че това ще бъде само тактически удар и единствено в случай на „агресия от страна на противника", информира телевизия „Звезда". На конференция по сигурността в Прага Павел изрази мнение, че „Русия е в състояние да окупира Прибалтика и Украйна за две денонощия".

Русия е предала на ЕС списък с имената на 89 политици и граждани на страни от Съюза, на които е наложена забрана за посещение на нейна територия. Сред тях е и бившият посланик на България в Русия Илиян Василев. Руската страна е предоставила списъка по настояване на ЕС във връзка със зачестилите в последно време случаи на отказан достъп на европейски граждани, които не са имали предварителна информация за това.

30 На **30 май** бившият грузински президент Михаил Саакашвили бе назначен за губернатор на Одеска област. „Това е голям приятел на Украйна, човек, когото познавам повече от 25 години още от университета. Той не с думи, а с дела е доказал, че може не само да показва добри знания и да дава добри, креативни идеи, но и че умее да ги въплъщава в живота и да променя цяла страна. Измени я в посока прозрачност, ефективност, намаляване на корупцията, привлекателност за чуждите инвеститори, създаване на справедлив съд, защита на правата на гражданите, на демокрацията, които много искам да видя в Украйна, които много искам да видя в Одеса. Името на този човек е Михаил Саакашвили", коментира президентът на Украйна Петро Порошенко.

31 На **31 май** европейските лидери и институции осъдиха остро „черния списък" на Русия, който забранява на 89 официални лица да влизат на руска територия в отговор на санкциите на Европейския съюз. В списъка попадат бивши правителствени ръководители, десетки депутати от Европейския парламент, бивши министри, високопоставени военни и служители на разузнаването.

Украйна след примирието

Юни

1 На **1 юни** НАТО започна мащабни международни учения в Балтика и Полша, които се наричат „Саблен удар 2015" *(Saber Strike 2015).* В тях вземат участие около 6 хиляди войници от 13 държави от Алианса и от негови партньори. По-голямата част е концентрирана в Литва.

Москва е изключително разочарована от реакцията на Брюксел по повод визовата забрана от Русия за 89 представители на ЕС, заяви заместник-министърът на външните работи на Русия Алексей Мешков, цитиран от РИА „Новости". „Черният списък" на Москва е отговор на наложената от ЕС забрана за пътуване на руски официални представители в рамките на Съюза.

Брюксел поиска от Русия нейния черен списък, обещавайки, че той ще остане поверителен. Фактът, че е стигнал до медиите, е нарушение на етиката, заяви министърът на външните работи на РФ Сергей Лавров. „Русия е втората страна в света след САЩ по брой на приети имигранти. През последната година един милион е броят само на украинските бежанци от Донбас", каза руският дипломат номер 1.

Русия ще отговори адекватно, ако бъде взето решение за присъединяване на Украйна към НАТО, предупреди председателят на Долната камара на Руската държавна дума Сергей Наришкин в интервю за ТАСС. На въпрос дали има вероятност на националния референдум за присъединяване на Украйна към НАТО мнозинството да отговори с „да", Наришкин каза: „Мога да си представя ситуация, при която резултатите от плебисцита могат да бъдат представени по този начин." По думите му, ако това се случи, НАТО ще дойде пред вратата на Русия и това „ще лежи на съвестта на тези, които през февруари 2014 г. предизвикаха преврата, който свали законното правителство на президента Виктор Янукович". Русия няма да остане безучастна при подобни действия, подчерта той и добави, че „най-малко ние имаме намерение да се присъединяваме към НАТО".

Русия има пълното право да разполага ядрено оръжие на цялата своя национална територия, към която от миналата година се присъедини и Кримският полуостров, поясни Михаил Улянов, който отговаря за разпространението и контрола на въоръженията в руското външно министерство. Дипломатът направи този коментар във връзка с изявлението на украинския външен министър Павел Климкин, че с подобни действия Москва сериозно би нарушила своите международни задължения.

2 „Мисля, че е грешка да не се покани Владимир Путин на Г-7", заяви бившият германски канцлер Герхард Шрьодер в интервю за *Rheinische Post* на **2 юни.** Според него руснаците и западните лидери са направили редица политически гафове по отношение на разрешаването на ситуацията с Украйна. „Русия трябваше да бъде включена в преговорите за споразумението за асоцииране на Украйна в ЕС", подчерта той. Шрьодер смята, че е важно да се развие сътрудничеството с Москва, и изрази увереност, че „Русия има алтернатива на Европа, но не и обратното".

Европарламентът реши да ограничи свободния достъп до своята асамблея на постоянния представител на Русия в Евросъюза Владимир Чижов. Този ход е в отговор на руския черен списък за политици от Стария континент, обяви пресслужбата на председателя на Европарламента Мартин Шулц.

Разбилият се в Донецка област пътнически самолет с полет MH-17 на *Malaysia Airlines* на 17 юли 2014 г. е свален с управляема зенитна ракета от комплекс „Бук-М1", изстреляна от територия, която е контролирана от Киев, съобщиха на специална пресконференция специалисти от руския концерн „Алмаз-Антей", който е специализиран в производството на комплекси за противовъздушна и противоракетна отбрана. Дружеството е производител на системата „Бук".

УКРАЙНА СЛЕД ПРИМИРИЕТО

„Русия за пореден път наруши Минските договорености, давайки указания на своите терористи да започнат военна операция в навечерието на срещата на Г-7. Очаквам, че световната общност ще отговори както подобава на срещата", заяви министър-председателят на Украйна Арсений Яценюк на **3 юни**. Той направи това по време на посещение на Международния център за миротворчество и сигурност на Западното оперативно командване на Сухопътните войски на Въоръжените сили на Украйна, който се намира в Яворово, Лвовска област.

Донецката народна република разглежда действията на контролираните от Киев военни като срив на мирните споразумения, каза министърът на отбраната на ДНР Владимир Кононов. „Това е провокация, за да ни обвинят в опит за пробив към Маринка. Маринка и така е наша територия. Тези провокации могат да доведат до война... Това е срив на Минските споразумения", заяви Кононов, цитиран от РИА „Новости". По думите му „от 03,45 часа сутринта Украйна започна обстрел по всички линии на фронта, а към 04,30 имахме трима убити".

Конгресът в САЩ отново изиска от президента Барак Обама да одобри законопроект за оказване на военна помощ на Украйна, който предвижда на Киев да се доставят бронебойни системи, гранатомети и боеприпаси. Законодателите тласкат президента на САЩ към война с Русия, твърдят някои експерти, а тя е единствената страна, която може да унищожи Америка, отбелязва *New York Times*. За Украйна вече е отделена помощ в размер на 300 милиона долара, но законопроектът забранява на администрацията да се изразходва над половината от тази сума, ако поне една пета от нея не бъде използвана за настъпателни оръжия. Аналогичен законопроект одобри и Палатата на представителите на Конгреса.

Коментирайки провелата се наскоро визита на държавния секретар на САЩ Джон Кери в Русия, Лавров изтъкна, че не може да я определи като нов рестарт. „Бих я нарекъл връщане към предишното нормално ниво", сподели руският външен министър в интервю за „Блумбърг". Дипломат номер 1 на Русия е „изненадан, че хората обръщат толкова внимание" на провелата се на 12 май среща между Путин и Кери в Сочи, която е първата за последните две години. Лавров каза, че миналата година се е срещал 17 пъти с Кери.

„Назначаването на Михаил Саакашвили за губернатор на Одеската област свидетелства, че САЩ са решени на нова военна провокация, вече в приднестровско направление", убеден е украинският политолог и президент на Центъра за системен анализ и прогнозиране Ростислав Ишченко. „Смятам, че става дума преди всичко за военно-политическа провокация, която е свързана с опит да се осъществи агресия срещу Приднестровието, защото на нищо друго Саакашвили не е способен", поясни той.

Американците са по-склонни от европейците да се използва военна сила срещу Русия, ако бъде атакувана съседна страна, която е член на НАТО, показва проучването на *Pew Research Center*. То е проведено в периода 6 април – 15 май. Взето е мнението на граждани на 8 държави от НАТО: САЩ, Великобритания, Канада, Франция, Германия, Италия, Полша и Испания. Също така са включени Русия и Украйна. 56% от американците смятат, че трябва да се използва сила, ако Русия влезе в конфликт със съседна държава, която е съюзник на НАТО, но 37% са на позиция, че не трябва.

Министерството на отбраната на САЩ обмисля дислоциране на танкове, бронетранспортьори и друго тежко въоръжение за около 5 хил. бойци в България и в други източноевропейски членове на НАТО като средство за сдържане на евентуална руска агресия, твърди вестник „Ню Йорк таймс" в публикация от **14 юни**.

Централната републиканска банка (ЦРБ) на ДНР е подготвила да раздаде 300 хиляди кредитни карти, съобщи председателят на ЦРБ Ирина Никитина.

УКРАЙНА СЛЕД ПРИМИРИЕТО

„В ход е подготовка за въвеждане в употреба на система за разчети с използване на кредитни карти. Откриваме сметки на тези физически лица, които получават пенсии и социални помощи." Системата ще бъде задействана още през август.

Лидерът на Комунистическата партия на Украйна Пьотър Симоненко и председателят на прогресивните социалисти Наталия Витренко обединиха 5 политически партии, 13 обществени организации и 6 физически лица в движението „Лява опозиция", съобщава сайтът на „Прогресивната социалистическа партия" на Витренко. Според информацията на учредителното събрание е приет манифест, избрани са председател на координационния съвет и съвет на съпредседателите.

15 Президентът на Украйна Петро Порошенко разработва нов план за компромис в Донбас, пише на **15 юни** украинското издание „Вести", позовавайки се на дипломатически източник. Съгласно новия план, на цялата територия на областите Луганск и Донецк трябва да се въведе особен режим на местно самоуправление, а за ръководител на автономията ще бъде назначена личност, която трябва да бъде одобрена от всички участници в Минските преговори – Украйна, Русия, Германия и Франция. Предлага се и амнистия за всички представители на ДНР, като част от опълченците на Републиката ще станат част от местната народна милиция, а останалите ще се въоръжат. Администрацията на украинския президент опровергава информацията.

„Москва не е отправяла в администрацията на президента на Украйна нови предложения за регулиране на ситуацията в Донбас, тъй като това би противоречало на Минските споразумения", заяви прессекретарят на президента на РФ Дмитрий Песков, коментирайки появилата се в медиите информация. „Това изобщо не отговаря на действителността, всички подобни предложения биха били отстъпление от „Минск", подчерта Песков.

Нараства броят на германските граждани, които са против присъствието на части на НАТО в Европа с оправданието, че това е превантивна мярка срещу евентуална агресия на Русия, съобщава БНР, цитирайки *Deutsche Wirtschafts Nachrichten.* Експерти са на мнение, че резултатите от анкетата се дължат на спада в доверието към Алианса – в него вярват 55% от участвалите в последното допитване, а преди пет години безрезервно са го подкрепяли 73%. Изследването сочи, че 57% от германците не желаят Украйна в НАТО, а 54% са срещу приемането ѝ в ЕС. 26% от жителите на западните провинции на Германия и 42% от източните са за незабавна отмяна на санкциите срещу Русия.

„Няма предложение към България за разполагане на техника на НАТО на наша територия", заяви президентът Росен Плевнелиев по време на съвместния си брифинг с гостуващия у нас държавен глава на Португалия Анибал Каваку Силва. Страната ни изпълнява ангажиментите си като член на НАТО, поясни Плевнелиев в отговор на въпрос от португалски медии дали ще разрешим разполагането на натовска техника на наша територия. „Ще се отнесем отговорно тогава, когато получим конкретно предложение", увери държавният глава.

„Русия е готова да отговори адекватно на евентуално разполагане на американско тежко въоръжение в страните от НАТО в Източна Европа, което е „най-агресивната стъпка" от Студената война насам", заяви представителят на Министерството на отбраната на РФ генерал Юрий Якубов, цитиран от Интерфакс.

Плановете на САЩ за разполагане на военна техника на „източния фланг" на НАТО са в разрез с ключови положения от Основополагащия договор между НАТО и Русия за взаимни отношения, съдействие и сигурност, гласи коментар за медиите на Министерството на външните работи на Русия. „САЩ, съвместно със своите съюзници, по всичко личи, сериозно са се насочили към окончателно подкопаване на основните разпоредби на Основополагащия договор НАТО–Русия от 1997 г., според които Алиансът поема задължението да не изпраща значителни военни сили на територията на упоменатите държави", пише външното ведомство на Русия. „Базирането на военна техника пред-

ставлява именно постоянно военно присъствие, а това, че личният състав ще се сменя на ротационен принцип, няма принципно значение", пише още в документа.

Жители на Одеса изразиха недоволството си от назначаването на бившия грузински президент Михаил Саакашвили за губернатор на едноименната област. Около 500 активисти протестираха на митинг в града с плакатите „Саакашвили *go home*", „Свобода на политическите затворници", „*Free Buzila*", предаде агенция *112.ua.* Те настояваха наскоро назначеният Саакашвили да подаде оставка. „Назначиха ни губернатор, който няма никакво отношение към Одеса", заяви Алексей Цветков, лидер на общественото движение „Одесса за порто-франко".

За една година Русия е съкратила с над 40% вложенията си в държавни облигации на САЩ, свидетелства отчетът на Министерството на финансите на САЩ. От април 2014 до април 2015 г. размерът на руските вложения в американски ценни книжа е намалял от 116.4 млрд. на 66.5 млрд. долара. Спадът е започнал още през август 2014 година. В резултат Русия от 12-о е паднала на 22-ро място по обем на вложения в американски държавни книжа. Заради влошените отношения с Русия и в рамките на политиката за увеличаване на военните си сили САЩ могат да отправят в Европа изтребители *F-22 Raptor,* за това пише *The Wall Street journal*, цитирайки министъра на военновъздушните сили на САЩ Дебора Лий Джеймс.

Да се изгради единна европейска армия е възможно само при създаване на обща европейска държава, отбеляза шефът на комисията в Бундестага по спазване и укрепване на правата на парламента Фолкер Рюе.

„Газпром" и *CNPC* изключиха долара от разчета за доставки на газ по западния маршрут. Компаниите все още обсъждат каква валута да използват – рубли или юани, съобщи РИА „Новости", позовавайки се на генералния директор на „Газпром експорт" Елена Бурмистрова. Тя уточни, че окончателният договор за доставки на синьо гориво по западния маршрут все още не е подписан. Затова не е определена и валутата за договора.

„Тази година нашите ядрени сили ще се сдобият с повече от 40 междуконтинентални балистични ракети, които са способни да преминат през всички съществуващи, дори технически най-модерните противоракетни защити", заяви руският президент Владимир Путин по време на международния форум „Армия–2015", който се проведе до Москва.

Плановете на Вашингтон за разполагане на танкове и друго въоръжение в Източна Европа ще нарушат Основополагащия акт Русия–НАТО и ще налеят масло в огъня на кризата в Украйна, смята бившият съпредседател на Зелените в Бундестага Юрген Тритин.

16 Министърът на финансите на РФ Антон Силуанов подчерта, че Москва няма намерение да реструктурира украинския дълг. „Преговори за реструктуризация на украинския дълг с РФ не се водят и ние нямаме намерение да ги водим", съобщи „Росбалт". Коментарът на Силуанов бе във връзка с изявлението на министъра на финансите на Украйна Наталия Яреско, която на **16 юни** уведоми, че Киев признава руския дълг, както и „всяка друга европейска облигация", но планира да го реструктурира. През 2013 г. Русия купи държавни облигации от Украйна за 3 млрд. долара, а срокът за погасяването им е през 2015 година.

17 Руският президент Владимир Путин действа с рефлексите от Студената война, заяви външният министър на Германия Франк-Валтер Щайнмайер пред германския „Шпигел" на **17 юни**, а поводът за изказването му е решението на Москва да подсили ядрения си арсенал с повече от 40 междуконтинентални балистични ракети. „Обявеното от президента Путин запасяване на стратегическия ракетен арсенал на Русия е ненужно и със сигурност не допринася за стабилността и за потушаването на напрежението в Европа", коментира Щайнмайер. Белгия арестува всички активи на руските държавни учреждения, с изключение на дипломатическото представител-

ство. Те са получили от съдебните пристави постановление, че арестът се извършва въз основа на решението на Белгийския арбитражен съд от 18 юли 2014 г., по иска на компанията „Юкос Юниверсал лимитед", която осъжда Русия да плати 1.6 млн. евро на акционерите ѝ заради пропуснати ползи.

В Брюксел посланиците на 28-те страни – членки на Европейския съюз, одобриха с „консенсус" на 17 юни удължаването на икономическите санкции срещу Русия до 31 януари 2016 г. Официално мярката ще бъде приета на 22 юни, съобщиха АФП и „Ройтерс", позовавайки се на свои дипломатически източници в Брюксел.

Над 500 мирни жители са убити от началото на „примирието" в ЛНР през февруари. Всички те са жертви на терористичните обстрели на украинските сили по територията на Републиката. Данните са взети от отчета на Народната милиция на ЛНР, съобщава *RT*.

18 „Русия е длъжна да покаже, че изпълнява своите задължения в рамките на Минските споразумения", заяви канцлерът на Германия Ангела Меркел пред депутатите от Бундестага на **18 юни**. „На Европейския съвет през март се договорихме санкциите да бъдат удължени и тясно да се свържат с реализацията на пакета от Минските споразумения. Русия е длъжна да покаже, че се придържа към съдържащите се в тях задължения", каза Меркел. „Постоянно сме обезпокоени от положението в Украйна. Дълбоко съм убедена, че този конфликт може да бъде решен само с политически средства. Минските споразумения показват ясен път към това", подчерта канцлерът.

19 „Русия има влияние върху ДНР и ЛНР, но то не е стопроцентово", заяви министърът на външните работи на Русия Сергей Лавров в кулоарите на Международния икономически форум в Петербург на **19 юни**. „Разбира се, че имаме влияние, но то не е безусловно. Те до голяма степен зависят от нас, да вземем например само хуманитарната помощ, която освен нас никой друг не доставя в такива обеми. Разбира се, те зависят от нас и в политически план, тъй като се застъпваме за това техните изконни права, като част от украинския народ, да се уважават в контекста на регулиране на конфликта", поясни водещият руски дипломат. „Ние постигнахме от тях главното – въпреки приетата декларация за независимост и проведените референдуми, след Минските споразумения те се съгласиха да търсят решение на своите проблеми в рамките на украинската държава", цитира Лавров РИА „Новости", позовавайки се на РБК.

21 На **21 юни** властите в Белгия решиха да разблокират част от по-рано арестуваните руски сметки, заявиха от Министерството на външните работи на кралството. Първо ще бъдат отблокирани сметките в банката *ING*, които се ползват от посолството на Руската федерация в Белгия, както и от руските постоянни представителства при НАТО и ЕС. Белгийското правителство не е давало заповед за санкции по отношение на руското имущество, а съдебните пристави дори не са информирали властите за началото на процедурата по ареста.

22 На **22 юни** ЕС удължи икономическите санкции срещу Русия до 31 януари 2016 година. Под действието на санкциите попадат руските държавни банки, както и нефтеният отрасъл. За редица компании от Руската федерация е ограничен достъпът до капиталовите пазари на ЕС. Постоянните представители на страните – членки на ЕС, съгласуваха продължаването на санкциите на заседание още на 17 юни. Въпросът бе внесен за утвърждаване от министрите на външните работи на 21 юни на заседание в Люксембург, то бе включено в точка „А" от дневния ред, където попадат решения, които се приемат без допълнително обсъждане.

Русия смята, че санкциите са необосновани и никога не е била инициатор за санкционните мерки. По този въпрос тя ще се придържа към принципа на взаимност, ко-

ментира Дмитрий Песков, говорителят на президента Владимир Путин. Америка и съюзниците ѝ от НАТО се подготвят военно, тъй като конфронтацията с Русия може да продължи и след управлението на президента Владимир Путин, заяви военният министър на САЩ Аштън Картър.

23 САЩ ще разположат танкове, артилерия и друго военно оборудване в България, Румъния, Полша, Литва, Латвия и Естония. Те са дали съгласието си за това, оповести американският министър на отбраната Аштън Картър по време на визитата си в Талин на **23 юни.** Той поясни, че военната техниката във всяка една от страните ще бъде достатъчна за нуждите на рота от около 150 войници или на един батальон. Съгласно документ от американската армия, в Европа ще бъдат дислоцирани нови 250 танка и бойни машини от типа „Брадли" и самоходни оръдия. Оборудването ще бъде разположено на „временна основа", а местоположенията са избрани заради близостта им с американски тренировъчни полигони, твърди Картър.

Военният министър на България Николай Ненчев обяви, че същия ден се е срещнал с посланик Марси Рийс и че: „Предстои изявление на САЩ за разполагането на оръжията, но в разговора ни не беше предоставена друга информация и подробности за броя и за вида на техниката".

„Натовските войски са наши войски – дали са от Германия, Франция, САЩ или от другаде, те все са наши. Ние имаме договор с всички тези държави да се пазим взаимно и когато на източния фланг има напрежение, те са тук заради нас и заради българските граждани. За нас като правителство е важна сигурността на държавата", посочи министърът на външните работи на България Данаил Митов. Той подчерта, че всичко е било договорено още на срещата на върха на НАТО в Уелс през септември 2014 г. „На тази среща бе приет план за готовност за действие, който включва засилване на ученията на НАТО в отговор на кризата в Украйна, а имаме и криза в Близкия изток. Планът включва мерки, които гарантират сигурността на държавите – членки на НАТО, особено по източния фланг, като такива гаранции се дават чрез засилени учения", отбеляза българският дипломат номер 1.

24 Бившият финансов министър на Германия Оскар Лафонтен реагира бурно на провежданата от САЩ политика в Европа и задочно отговори на американския дипломат Виктория Нюланд, прочула се с репликата. „Майната му на ЕС", изречена в Киев на Майдана през 2014 г. „Вие продължавате да си играете с огъня, а Европа плаща със спад на приходите в търговията си с Русия и със загуба на работни места... Ние се нуждаем от европейска външна политика, която се разграничава от войнолюбивия американски империализъм", пише авторитетният ляв политик в своята страница във Фейсбук на **24 юни**. Той използва и още по-резки изрази по адрес на провежданата от Америка политика – „Майната му на американския империализъм!" *(Fuck US imperialism)*.

„Французите трябва ясно да разберат, че САЩ – конкретно тяхното правителство, не са ни съюзници или дружествена страна", заяви Марин льо Пен, която е цитирана от „Фигаро", във връзка с разкритията, че френските президенти Жак Ширак, Никола Саркози и Франсоа Оланд, както и помощниците им, са подслушвани от американците. „Разобличенията, направени от сайта *WikiLeaks,* са изключително сериозни", подчерта тя. „Това подслушване е пряка заплаха за нашата независимост, за суверенитета и безопасността ни." Лидерът на Националния фронт настоява за твърда реакция и за „незабавно излизане на Франция от преговорите за подписване на Трансатлантическото споразумение за търговия и инвестиции".

Русия удължи с една година, считано от 24 юни 2015 г., контрасанкциите срещу страните от Европейския съюз. Указът за това е подписан от президента Владимир Путин.

МЯСТОТО НА БАЛКАНИТЕ В „СТРАТЕГИЧЕСКА ДЪЛБОЧИНА”*

Любен Петров

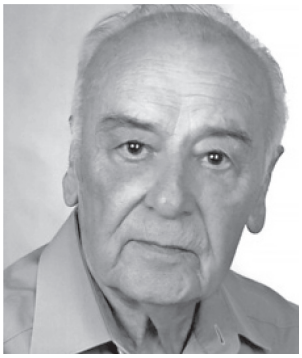

Любен Петров *– доктор по философия, старши научен сътрудник II степен. Работи в областта на международните отношения. Автор е на монографията „Нов” интернационализъм – критичен анализ” (1981), както и на редица публикации по проблемите на международното работническо и националноосвободително движение, на външната политика на България, на европейската и балканската сигурност. Участвал е в колективни монографии на ЦСИ по проблеми на Балканите. Бил е зам.-министър на външните работи и посланик.*

В новата турска регионална геополитика няма концептуални различия в отношението към Близкия изток, Балканите и Кавказ – такава е трактовката в стратегията. Според А. Давутоглу „Турция не може да бъде разбрана географски или културно, ако се разглежда като част от един-единствен регион.” На теория изглежда така, но в реалната политика всеки от тези региони има собствена относителна тежест и своя специфика. За това влияят особеностите от исторически, политически, стратегически, икономически, културен и религиозен характер на съответния регион. И не на последно място – конкретната политическа ситуация в даден момент. Оттук и различният интерес и ангажираност на съвременната турска администрация към тях. И Давутоглу, и неговите адепти определят специфичните за Турция интереси в Близкия изток, на Балканите, в Кавказ и в Северна Африка, без да ги градират в скàлата на нейните приоритети.

За особеното място на Балканите

От тази гледна точка Балканите заемат *особено* място в турската регионална политика. Какво е *особеното?* Най-кратко то се изразява в *символното значение на региона за съвременните потомци на Османската империя и в неговото използване в практическата политика.* Проф. Дарко Танаскович подчертава: „Най-съществени не са самите Балкани, а турското, съответно неоосманското тяхно възприемане. Именно това възприемане ги прави по-значими

* Откъс от книгата "Неоосманизмът. Новата геополитическа доктрина на Република Турция“. С., Световит, 2015, с. 81–121.

от Близкия изток, Северна Африка и Кавказ." Защото Балканите са в Европа, османската държава е била на Балканите. Нещо повече, според Давутоглу Османската империя е била преди всичко балканска държава – тук тя се е създала като империя, а не в далечна Азия или в Анадола. По тази логика се стига до извода, че именно Балканите са историческата почва, в която са засадени корените на турското европейство, че османска Румелия е люлката на турската цивилизационна идентичност (Румели, буквално „земята на римляните", т.е. на гърците; също *Rumeli-i sahane*, имперска Румелия, *Avrupa-i Osmani*, Османска Европа).

Логиката си е логика, но когато е подкрепена и с исторически факти, става по-убедителна. През 2008 г. българският журналист Георги Готев, ровейки в различни източници, установява, че Европа е името на провинция в Римската империя, част от диоцез Тракия, който обхваща по-голямата част от територията на днешна България през III–IV век от н.е. Провинцията Европа е едно от шестте подразделения от диоцез Тракия и е разположена на днешната територия на европейска Турция, но според картите включва и днешните български земи около Царево и Малко Търново, както и около Свиленград. А главният град на Европа по всичко изглежда е бил днешният Люлебургаз. Има логика римляните да са нарекли тези земи Европа, защото макар и названието да не е било официално, преди тях древните гръцки моряци са наричали европейския бряг на Мраморно море „Европа", а срещуположния – „Азия". Затова и римският диоцез на азиатския бряг на Мраморно море се е казвал „Азиана". Така че единствената територия на Европейския съюз, която днес наистина има пълното историческо право да се нарича Европа, е на Южното Черноморие и в Родопите. Тези исторически корени са такова наследство, което легитимира правото на Турция пред Брюксел като „баш европейци", а на България, страна членка – като автентична европейска държава, а не периферия или „другата Европа" (Г. Готев. България е отечеството на Европа. – Дума, 29 януари 2009 г.).

„Ние сме балканци, ние сме наистина европейци", „Да, ние сме новите османци!" – това се набива в съзнанието на съвременните потомци на османците от политици, от учени, от журналисти, във вестници, книги, по телевизията, при обучението на децата в училище. Днес голяма част от турските граждани възприемат себе си като наследници на Османската империя и се гордеят с това, смятат, че това е било период на подем и успехи.

Давутоглу също подчертава тази страна на особеното, но я разглежда в широк план през призмата на „историческата/геополитическа отговорност" на Турция. След заличаването на Османската империя от картата на Европа „Република Турция се изправя пред задължението да компенсира липсата на „политически център" и да поеме историческите задължения и отговорности". В контекста на тези задължения и отговорности той разглежда външната политика на Турция от няколко ракурса: исторически, географски, геостратегически, геополитически, геоикономически, геокултурен, глобален (ролята на глобалните сили и баланса на техните интереси), регионален (взаимовръзката с другите съседни региони), вътрешнорегионален (баланса на интересите на балканските държави в региона). При този подход са неизбежни повторения на аргументи и оценки. Това не е недостатък, а оглеждане на проблема от всичките му страни, за да се обоснове стратегическият замисъл на автора – *Турция се завръща на Балканите.*

За Давутоглу Балканите са „един от *най-стратегическите центрове в Афро-Евро-Азия"* и не е загубил това си значение и днес. „Не бива да се забравя, че съдбата на Османската държава беше решена на Балканите. Ако Турция не е в състояние да създаде на Балканите трансгранична сфера на влияние, тя няма да бъде авторитетен фактор от международен и регионален мащаб." От историческа гледна точка Балканите не са били център, а периферия както по времето на Александър Македонски, така и при Римската империя, Западна и Източна. Единствено по времето на Османската империя те стават център на световната политика. Сега Турция желае да има един нов балкански регион, основан на политически ценности, икономическа взаимозависимост и сътрудничество и културна хармония, като по този начин бъдат обновени „османските Балкани", османските векове на региона, които са смятани за една „успешна история". Тази теза министърът представя открито и патетично в известната своя реч в Сараево (октомври, 2009 г.):

„Османската история е история на Балканите... По време на Османската империя балканският регион е бил център на световната политика. Това е златният век на Балканите... Ние можем отново да постигнем този успех, създавайки ново мултикултурно съвместно съществуване и нова икономическа зона... Османските векове са успешна история... Сега трябва да я възстановим... Ще реинтегрираме Балканите!... Ние ще направим така, че Балканите, Кавказ и Близкият изток да станат център на световната политика в бъдеще... Това е целта на турската външна политика и ние ще я постигнем..."

Политици и учени от по-далечното минало и съвременници, включително и турски, имат други разбирания и оценки. На времето си английският историк и философ Томас Карлайл (1795–1881) за първи път употреби понятието „отоманиак", за да изрази своето негодуване срещу онези, които твърдели, че завладяването на Балканите и на редица други европейски страни било от полза за техните народи. Имайки предвид подобни нелепости още по онова време, Уйлям Гладстон (1809–1898) заявява: „Що се отнася до историята на турците от времето на първото им появяване в западния свят, много смел би се показал този, който би дръзнал да твърди, че завоеванията и господството им са били полезни за щастието на човечеството и напредъка на цивилизацията."

Видният и авторитетен политик и държавник Мустафа Кемал Ататюрк в редица свои изказвания изразява рязко отрицателно отношение към османизма, обявява се против идеализацията на историята на Османската държава, доказва илюзорността и нереалността на всяко искане да се запази турското наследство над земи, които не могат да се нарекат собствено турски.

„Всъщност Османската империя, като се започне от времето на най-голямото ѝ могъщество, пищност и величие, нанесе на независимостта и на жизнените интереси на нацията такава вреда, че в крайна сметка стигна не само до собственото си крушение и загиване, но след себе си остави на нашата нация, истинския господар на страната, твърде тежка задача – да защитава правото си на съществуване."

Според Ататюрк османизмът, панислямизмът и пантюркизмът противоречат на националните интереси на турския народ. За него панислямизмът и пантюркизмът са фантазии, които са „внушили на целия свят страх и безпокойство".

Две не просто различни, а коренно противоположни оценки за едно и също историческо явление от двама изтъкнати политици на една и съща държава.

А какво мислят учените? И те не са единомишленици. Основното различие между тях е *по оста балканско-османско наследство*. Това е проблем с голямо не само научно, но и политическо значение, изследван е подробно от историците на Османската империя – наши и чужди – и не е загубил и днес своята актуалност и дискусионен характер. Основните въпроси си остават: Съществува ли такова наследство? Какво представлява? Ако съществува – от кога до кога, има ли го и днес? Кой е неговият законен правоприемник? И има ли такъв? За нуждите на нашия анализ ще се ограничa с кратко и фрагментарно изложение в отговор на тези въпроси.

Известно е, че на Балканите са насложени различни политически наследства: на гръцката античност, елинизма, римското господство и т.н. Две от тях са особено важни до XIX в. – хилядолетието на Византия с нейното дълбоко политическо, институционно, правно, религиозно и общокултурно влияние, и другото – петвековното османско господство. В това наследство се вписва и приносът на българската средновековна държава като един от изворите на европейската цивилизация, признат от такъв авторитет като папа Йоан-Павел II: „...Кирил и Методий внесоха решаващ принос за изграждането на Европа – не само за християнската религиозна общност, но и за нейното политическо и културно обединяване."

Мимоходом ще отбележа, че за наследство на Балканите като цяло или частично има и днес не един претендент: доскоро гърците със своята „мегали идея", днешните македонски политици и историци с настойчивите усилия да се докажат потомци на Филип и Александър Македонски, албанците, които спорадично напомнят намерението си да обединят всички албанци в рамките на „Велика Албания". Най-сериозен претендент за наследствени права е днешната турска държава. В последно време археолозите доказват с нови артефакти наследството на траките по българските земи и тъй като няма тракийска държава, няма и претендент за техен наследник.

В балканската историография се открояват най-малко две ярко противоположни оценки. Едната проф. Мария Тодорова обобщава накратко (съответно малко опростено) така: „В навечерието на османското нашествие средновековните балкански общества са достигнали висока степен на сложност, което ги прави съизмерими, ако не и по-напреднали от западноевропейските... Идването на османците е бедствие с несравними последици, защото прекъсва естественото развитие на югоизточноевропейските общества като част (и то основна и съзидателна) от цялостния процес на европейския хуманизъм и Ренесанс... Това довежда до дълбок културен упадък и дори варваризъм и социално изравняване. Завоевателите унищожават балканските политически и интелектуални елити...".

Другата оценка: „...Идеята за пълната изолация на Балканите от главните идейни течения в Европа трябва да бъде сериозно преразгледана, още повече че историографията е натрупала достатъчно информация в този смисъл... Ирония е упоритото твърдение на балканските национални историографи, че Османската империя фатално и абсолютно е отрязала Балканите от главните течения на европейското развитие (Ренесанса, Реформацията, Просвещението)."

Вера Мутафчиева, известен историк тюрколог-османист: „...Тук първоначалната разлика в културното ниво била крещящо голяма. За османците това се оказало от полза: позволило им да напреднат ускорено в областите, в които виждали интерес – управление, организация и институции, производство. Колкото до духовността на балканците, веднъж завинаги отречена и заклеймена като гяурска, тя останала недостъпна за завоевателите им. Така по принцип била осуетена възможността за създаване на културен синтез тук." И още: „Така при относителна двустранна търпимост, *чак до днес,* сме изправени пред рядък исторически феномен: въпросните две общности сякаш изобщо не са съжителствали в течение на 600 години. Те взаимно не се познават и то много категорично."

Немалко турски автори, между тях и големият турски историк Юсуф Хикмет Баюр, дългогодишен секретар на президента Ататюрк, изтъкват обаче друг аспект на това явление – с горчивина признават, че османското усвояване на европейската култура и технология имат характер не толкова на органично усвояване, колкото на подражателство. Поради което империята дори в началото на XX век продължава да е най-изостаналата от най-големите държави в Евразия.

И едно скромно мнение – на пишещия тия редове. Право на Турция е да претендира, че петвековната Османска империя е част от нейната история, че през този период е била велика сила, влиятелен фактор в европейската и в световната история. Но това не е история на народите в завладените територии. Историята на балканските народи например е друга – история на борбите им за оцеляване, за културни, верски, социални и икономически права в пределите на империята, за национално освобождение и за възстановяване на държавността им. Тези народи и техните наследници все още носят травмите на османското наследство. За тях разцветът на Османската империя по никакъв начин не е разцвет за самите тях. И никак не е случайно, че след националното освобождение в балканските страни протича процес на заличаване на следите на османското културно, материално и духовно наследство, който продължава и днес.

Така че, въпреки натрупания огромен информационен и документален материал в балканската и европейската историография за обосноваване на различните становища, няма нито едно общоприето. Така е било в миналото, така е и сега.

Проф. Тодорова се придържа към становището, че Балканите като цяло са османско наследство. Основанията ѝ за това са: петвековното османско господство, дало името на полуострова и установило най-дългия период на политическо единство; османските елементи най-вече пораждат съвременния стереотип на Балканите; османското наследство е здраво вградено в дискурса на балканския национализъм като един от най-важните му стълбове. Изрично подчертава обаче, че това по никакъв начин не е пренебрегване или подценяване на византийското наследство.

Времевият обхват на османското наследство има за начало края на XIV век и продължава до края на XIX век, когато отделни балкански държави извоюват политическа независимост, и приключва като цяло към края на Първата световна война. След това османското наследство се трансформира във влияние на турската държава.

Влиянието на Турция продължава и днес главно в две сфери – народната култура и демографията. В първата това са: културните и религиозните паметници,

ислямът като религия, езикът, имената, традициите, празниците, фолклорът, храната, топонимията, културните обичаи, в градовете – архитектурата и градската структура. В демографската сфера обект на турско влияние са главно компактните маси турско-мюсюлмански общности – многобройни в България, по-малобройни в Гърция, в Румъния и в бивша Югославия. В тези две сфери турското влияние е прокарвано съзнателно и е активно.

При разглеждането на османското наследство в демографската сфера историците обръщат внимание и на значителните регионални различия в Османската империя, включително и вътре в Балканите, които изключват възможността да се говори за всеобщо османско наследство. В случая за нас, българите, представлява интерес как се е отразило непосредственото съседство на България с империята („историческа съдба, а не вина") в сравнение с участта на другите балкански държави. Проф. Андрей Пантев дава следното обяснение в книгата си „Исторически съмнения": „Ако ефектите на османската инвазия на Балканите могат да се сравнят със силата на исторически хладилник, който замразява за продължително време културно-историческата еволюция сред балканските християни, то българите и България бяха поставени в самата камера на този хладилник. Едно е усещането на чужда власт в гръцките острови, част от които поставени в режим на практическа свобода, друго е да граничиш с Австрия и с Русия по суша, както бе с румънците, друго е част от сърбите да живеят под австрийска власт, друго е да си се разположил в непристъпните планини на Босна и на Черна гора. Ако имаше историческа тъмнина на Балканите, то при нас тя бе непрогледен мрак. Българските земи попадат в режим на свирепа репресия, защото са стратегически мост и житница на окопалата се в Европа *империя*." „Какво е това?" – си задава въпроса проф. Пантев, и отговаря: „Горчиво вайкане от незабелязана добродетел? По-скоро обяснение – *какво тръгна накриво в нашата участ.*" (Курсивът е на Л. П.) Много интересни и подробни размишления по същия повод има и в трудовете на проф. Петър Мутафчиев.

Как и кога виждат учените залеза на турското влияние на Балканите? В края на своето изследване „Балкани. Балканизъм" проф. Мария Тодорова стига до извода, че "онова, на което ставаме свидетели днес на Балканите, а именно изкореняването на последните белези на едно имперско наследство от етническо разнообразие и съвместно съществуване и замяната му с институционализирани етнически хомогенни части, може да се окаже един напреднал стадий от окончателната европеизация на региона и краят на историческите Балкани, в случай че те са, а аз смятам, че те са, османският период и османското наследство."

За Давутоглу османското наследство на Балканите е носеща конструкция в неговата доктрина. Той споделя мнението, че „османско наследство *са* Балканите" и отхвърля другото гледище – „османското наследство *на* Балканите". Първото определение включва целия регион, второто ограничава наследството до някои страни или някои сфери. Първото обслужва геополитическите интереси на турската държава – нейните амбиции да стане регионална сила, „като прегърне своето минало на имперска сила". Това е смисълът на неговото говорене за „златния век на Балканите", за „интегриране на Балканите" и т.н. Османското наследство в случая се използва за теоретическо, идеологическо, политическо, морално и дори юридическо основание на Турция да претендира за Балканите като за собствена

територия, която ѝ принадлежи по право. Като един от най-важните стратегически компоненти на това наследство Давутоглу определя мюсюлманското население, останало на територията на балканските държави след тяхното национално освобождение: „*Мюсюлманските малцинства, останали в наследство от Османската държава, са фундаментът на политиката на влияние на Турция на Балканите.*" (Курсивът е на Л. П.) Тази формулировка се повтаря като рефрен на много места в книгата по различни поводи.

Определението, което поддържа Давутоглу – Балканите като османско наследство – е фактически това на проф. Мария Тодорова. Той го приема, както и някои други нейни постановки, като потвърждение на разбирането на неоосманистите и за най-добре отговарящо на замисъла им да се възобнови днес по някакъв начин политическото единство на Балканите под егидата на Турция. Подходът на неоосманистите, не само в този случай, е избирателен – приемат онова, което е изгодно за тях, оспорват, отхвърлят или премълчават неудобни постановки и оценки. Проф. Тодорова се разграничава аргументирано от интерпретацията на Давутоглу по нейната позиция. Проф. Дарко Танасковић отбелязва: „Всъщност оценките на Мария Тодорова, ако се възприемат идеологически необременено, предоставят най-убедителна аргументация за формиране на адекватно и балансирано отношение както спрямо компонентите на османското наследство и култура на Балканите, така и спрямо неоосманистките политически попълзновения, обосновани чрез идеологическо инструментализиране на факта за съществуването на такова наследство."

Що се отнася до времевите исторически граници на турското влияние на Балканите, във формàта неоосманизъм има и други официални постановки, които говорят директно, че той е замислен и се реализира по подобие на имперските стратегии в миналото за дългосрочно господство в колониалните владения (за 50 и повече години). Ще повторя думите на Ердоган: „Движи ни духът, който е в основата на Османската империя." И на Давутоглу, че сегашната политика на Партията на справедливостта и развитието е „израз на последователната връзка с наследството от близкото минало". Друг е въпросът дали бързо променящата се конюнктура в света и в близкото обкръжение на Турция ще позволи това.

Някои български историци се придържат към тотално отрицание на неоосманисткото схващане за османското наследство. Според тях за предпочитане е формулата „*наследство на балканските държави и народи от османското господство*" като научно, идеологически, политически и правно издържана и коректна. От нея следва, че тези държави и народи са собственици на територията си и на всички материални и културни паметници в пределите на своите географски и държавни граници, наследени от времето на тракийската, елинската, римската, византийската цивилизация и от времето на петвековното османско господство. Възприемането на този подход е основната предпоставка за добросъседски отношения и за изграждането на *нови Балкани*, за намирането на „общия балкански интерес". Всяка претенция за нечие – османско, елинско, македонско и т.н. – наследство на Балканите извън пределите на международно признатите граници на държави в региона е източник на междудържавни, етнически и конфесионални напрежения и конфликти. В тази насока трябва да

търсим верния път за конструктивно, а не за конфронтационно противодействие на неоосманизма.

С казаното дотук не се изчерпват различията и споровете между привържениците и опонентите на двете тези. Те продължават да заемат важно място в геополитиката на Турция и на другите балкански държави.

Възниква резонен въпрос: при наличието на такова спорно историческо наследство какво могат и трябва да предприемат днешните балкански поколения, за да излязат от този омагьосан кръг и да осигурят на своите потомци мирни и процъфтяващи Балкани?

Опит за отговор на този въпрос е направен в ситуационния анализ „Балканската сигурност. Политически и военни проблеми", в който е участвал и пишещият тези редове. Ще изложа няколко основополагащи постановки.

За отправна точка на анализа „Историческото наследство – необходимост от преосмисляне" послужи мисълта на Арнолд Тойнби, че там, където има много история, тя трябва да бъде „забравена". Така постъпиха държавите от Западна Европа и преди всичко Франция и Германия след Втората световна война. Балканите са регион, в който също има много история. Да се „забрави" историята не означава да се лишат народите от историческа памет. Китайският мислител и обществен деец Сантаяма казва: „Който пренебрегва историята, е осъден да я повтаря." „Забравянето" на историята е важна, но недостатъчна основа за нова балканска политика. В тази основа трябва да влезе и преосмислянето на историята. А преосмислянето означава оставяне на заден план това, което противопоставя, и извеждане на преден план онова, което сближава. Този прочит на историята трябва да направят *всички балкански държави без изключение,* както и *да не правят съвременната си политика толкова зависима от историческата обремененост на балканските политически отношения, колкото досега.*

Балканската история – и древната, и сегашната – съдържа не само негативно, но и много ценно позитивно наследство, което може да стане основа за нова балканска политика на стабилност, сътрудничество и сигурност. В историята на Балканите има не само робство, конфликти, омраза и войни. Тук историята не само е разрушавала и унищожавала, но е съграждала, създавала е оригинални паметници на материалната и духовната култура, раждала е идеи за взаимност и обединение на балканските народи. Това е история на многовековно общуване и впечатляващи изяви на солидарност и взаимопомощ в борбите за национално освобождение, срещу фашизма и всякакъв род потисничество. Това е история на етническа, религиозна и расова търпимост и толерантност. Расизмът и ксенофобията неслучайно са чужди на балканските народи.

Позитивното наследство все още не е получило необходимата тежест в съвременната балканска политика. Да се подценява, пренебрегва или обрича на забрава позитивното наследство в отношенията между балканските народи и държави означава неспособност да се използват големите ресурси на историята и на съвременните реалности за една наистина нова политика на Балканите.

В основата на новата балканска политика може и трябва да залегне градивното наследство в политическите, икономическите и културните отношения между балканските народи.

В по-нататъшното изложение на анализа са посочени конкретни възможности за реализация на това наследство в различните области. (Вж. Балканската сигурност. Политически и военни въпроси, с. 17–22.)

Давутоглу определя като главни следните характеристики на региона: *геополитическа* (като буферна зона на прехода от Европа към Азия и от Азия към Европа); *геоикономическа* (бил е и остава пространство на оживени икономически връзки и обмен); *геокултурна* (като регион на засилено културно взаимодействие).

Към *геополитическата се отнасят географските граници на сферите на влияние на Турция и стратегическите и политическите ѝ интереси в тях.* Те са очертани така: „Дъгата, която върви югозападно и се простира от Бихач до Средна и Източна Босна към Санджак, Косово, Албания, Македония, Кърджали до Източна Тракия. Това е балканската геополитическа и геокултурна аорта за Турция." Основните традиционни стълбове на османо-турската балканска политика са два – Босна и Албания. Приоритетното значение на двете страни е посочено на много страници и в различни аспекти.

И двете „имат османско минало и съдбата им е свързана с Турция", населението е с мюсюлманско вероизповедание, което ги поставя под съответната турска закрила. „Албания има ключово значение за политиката на Турция в Източното Средиземноморие и Адриатика. Не е възможно Турция да запази своето влияние на Балканите, ако не оказва подкрепа на Албания." „Босна и Херцеговина все още е политически, икономически и културен аванпост на Турция по пътя към вътрешността на Централна Европа." Стратегическото значение на тези две страни за Турция е определено и в постановката „отбраната на Източна Тракия и на Истанбул започва от Адриатика и Босна и Херцеговина". Казано с други думи, с очертанията на ислямската дъга и стратегическата значимост на Албания и на Босна и Херцеговина за отбраната на Турция са определени символно днешните граници на Република Турция на Балканите.

Турската активност в Босна няма равна сред никоя от балканските страни. „*Босненският въпрос за нас – отбелязва Давутоглу – е въпрос на живот и смърт. Териториалната цялост на Босна и Херцеговина за нас е важна в същата степен, в която и териториалната цялост на Турция.*" Турция подкрепя усилията на САЩ и ЕС в Босна и Херцеговина, но с цялото си поведение показва, че има намерение и амбиции да бъде значим самостоятелен играч в тази страна.

„Силна Албания и Босна, към които сега може да се присъедини и Косово, са от първостепенен интерес за Турция, защото единствено така може да се противостои на руското (чрез сърбите и българите) и на немското (чрез хърватите и словенците) влияние в региона." Тук е уместно да се напомни на европейците, че със създаването на Босна и Херцеговина и на Косово (с тяхно съдействие) на географската карта на Балканите се появяват още две мюсюлмански държави в Европа. И двете, заедно с Албания, са под влияние на Турция. Турция е в Европа.

В изложението за балканската политика на Турция Давутоглу анализира и *баланса на интересите вътре в региона*, фокусиран около проблема Косово. Книгата е писана непосредствено след войните в Югославия. По отношение на Косово посочва три взаимносвързани сегмента. *Първият*, вътрешен, е съставен от Косово (съответно Сърбия), Албания, Македония, в който централно място заемат проти-

воречията, свързани с разцеплението на албанската етническа идентичност. *Вторият*, средищен, обхваща Гърция, Югославия (широка Сърбия), България, Турция, Босна и Херцеговина, т.е. държавите, които директно и незабавно ще бъдат засегнати от експанзията на кризата. *Третият*, външен, включва държави, които могат да повлияят върху динамиката в другите два сегмента, а именно: Хърватия, която може да се намеси в Босна; Унгария, която може да се намеси във Войводина; Румъния, която с географското си разположение може да окаже влияние върху всички тези процеси. По отношение на тези три сегмента Турция трябва да провежда координирана външна политика.

Най-важният приоритет за Турция във връзка с първия сегмент е всестранното укрепване на Албания и осъществяването с нея на сътрудничество в най-голям мащаб в сравнение с останалите балкански страни. Евентуалните пропуски в това отношение ще предизвикат нарастване на влиянието на Гърция и Италия върху Албания във вреда на Турция. Министърът отчита сложността на ситуацията в Македония, по-специално натиска от Сърбия, България и Гърция и проблема с албанците, което я прави вътрешно разделена държава. Политиката на Турция в тия условия е да засили двустранните си отношения с всяка от двете групи, албанци и македонци: да убеди македонците, че може да запазят държавните ценности заедно с албанците, като „осигури на албанците техните естествени граждански права", и да въздейства върху албанците в Македония „все по-ефикасно да използват гражданските си права". Премиерът Ердоган отива по-нататък, заявявайки (през май 2012 г.), че Турция ще помогне на албанската общност в Македония, „ако трябва и военно", че „албанците имат право на самоопределение и формиране на по-голяма държава" и че „Македония е възможно да се разпадне като държава, ако не се спазват правата на албанците".

Привързаността на Турция към Босна е силно изявена не само от стратегически съображения, но и емоционално. „Босна е част и от нашата душа, имаме братски отношения, взаимна поддръжка и солидарност" – думи на председателя на турския парламент при откриването на бюст на Алия Изетбегович в Анкара през лятото на 2012 г. По същото време премиерът Ердоган припомни придобилото широка известност изявление, че Босна е еманет (подарък) на Турция, цитирайки Алия Изетбегович, който вече на смъртно легло му казал: "Оставям ти Босна на еманет, Босна е завещание на османлиите."

Що се отнася до тактиката спрямо втория пръстен от държави, тук най-важното е да се попречи на установяването на сръбско-българско-гръцки блок, защото „един вероятен сръбско-българско-гръцки съюз може да доведе до увеличаване на натиска върху жизненоважния за региона пояс, да отвори пътя за разпадането на Македония и пълното разкъсване на връзките между Албания и Босна, от една страна, и Турция, от друга". Затова „на всеки опит между тях за по-тясно и договорено сътрудничество Турция следва своевременно да реагира с инициатива за сключване на конструктивни противодоговори". Във връзка с това препоръчва колкото е възможно по-активно да се действа превантивно спрямо България и нейното двустранно и многостранно обвързване с Турция, „даже ако е възможно да се създадат двустранни комисии, които да се занимават с балканските проблеми и да се следи пулсът на България непрекъснато". Според Давутоглу България има

„сериозни противоречия" със Сърбия и Гърция във връзка с Македония и Западна Тракия и на тази основа има близки позиции с Турция. Но по въпросите на етническите права може да следва конюнктурно близка политика на сръбско-гръцко сътрудничество, което може да я постави в позиция на важен играч в региона. Оттук и по-специалното отношение към България – да бъде използвана като такъв играч в интерес на Турция в регионалния баланс.

Разсъжденията на Давутоглу по повод вероятен съюз между балкански държави издават безпокойство от координирана политика против Турция. И с това разкрива болевата точка на своята балканска политика. Но една инициатива за „по-тясно и договорено сътрудничество" между държави от региона не следва да се възприема *a priori* като насочена срещу Турция. Тя може да бъде добронамерена, взаимноизгодна, конструктивна. Балканските държави също имат общи регионални интереси, които изискват сътрудничество за реализацията им.

През март 2014 г. се състоя официална среща на премиерите на България, Румъния и Сърбия в гр. Русе. Събраха ги общият интерес и общите позиции по проблемите. И трите държави участват в Дунавската комисия. България и Румъния членуват в ЕС, Сърбия е в процес на преговори за присъединяване. В дневния ред на срещата са включени назрели проблеми за решаване: общи икономически проекти, проекти по инфраструктурата, в енергетиката, в транспорта. Дунавската стратегия предоставя възможности за ускорено погранично сътрудничество, за осъществяване на проекти с общи усилия за оживяване на пограничните райони. Трите страни трябва да имат обща перспектива за общо развитие. На следващата тристранна среща на премиерите в Крайова се предвижда да се обсъди въпросът за институционализирането на сътрудничеството по примера на Вишеградската четворка. Всичко това няма как да е лошо, още повече че и трите държави развиват активно и конструктивно сътрудничество с Турция във всички области. Остава да видим реакцията на Анкара. Ще бъде ли задействана „инициативата за сключване на конструктивни противодоговори"?

Към държавите от третия пръстен вниманието на Турция е насочено към конфликтните противопоставяния между Унгария и Румъния заради унгарското малцинство в Трансилвания и между Сърбия и Унгария заради унгарското малцинство във Войводина. Те могат да сближат Сърбия и Румъния, което ще се отрази на сигурността на Дунава и съответно на Централна Европа.

Трудно обяснимо е защо Давутоглу премълчава за отношението на Турция към две от страните във втория пръстен – Сърбия и Гърция. Дори и проф. Д. Танасковић не намира смислен отговор на този въпрос. Още повече че министър Давутоглу е наясно, че без конструктивното участие на Белград не е възможно да се осъществят докрай целите, които Анкара се стреми да осъществи на Балканите. „Турция винаги е разбирала това, уважавала е рационално сръбския фактор и се е стремила, дори и във време на открито противопоставяне, да не прекъсва всички канали за комуникация." В реалната политика поведението ѝ е различно.

През последните 2–3 години (2009–2010) турската дипломация предприе редица конкретни стъпки, които завършиха с важни договорености: акредитиране на посланик на Босна и Херцеговина в Сърбия (отлагано четири години); приемане на „Резолюцията за Сребреница" – официално извинение от сръбския парламент,

представляващо голяма крачка към умиротворение; през 2010 г. Сърбия отмени визовия режим за турски граждани.

През април 2010 г. в Истанбул на среща на президентите на Турция, Сърбия и Босна и Херцеговина бе подписана декларация, в която се изразява „ангажимент към териториалната цялост, суверенитет и правосубектност на Босна и Херцеговина в нейните международно признати граници" и се акцентира върху значението на националното помирение в рамките на Босна и Херцеговина. Прието е и решение срещите на държавните глави на трите страни да се провеждат редовно на ротационен принцип. Тези срещи се оценяват от някои балкански наблюдатели като важно постижение на Турция на Балканите. Сръбските политици остават резервирани към тази роля на Турция в региона. Основанията им са продължаващият натиск за признаване на Косово и особено подкрепата ѝ на исканията на мюсюлманите в Санджак за автономия. Турската „мека сила" продължава да действа в това направление настойчиво и целеустремено. Заплита се нов възел на напрежение и противоречия в Западните Балкани. Преследваната цел е да се откъсне Санджак от Сърбия с последващо присъединяване към Босна и Херцеговина. С други думи – създаване на още едно Косово. Сърбия предупреждава, че това може да предизвика политически проблеми между двете области в Босна и Херцеговина и да доведе до нови разделения на трите общности в страната.

Подобна е ситуацията и с Гърция. И двете страни са членки на НАТО, Гърция членува и в ЕС. От 1996 г. съществува Съвет за гръцко-турско сътрудничество. По време на посещението на премиера Ердоган в Атина (2010 г.) се подписват двадесетина двустранни споразумения за сътрудничество в различни области. Тези конкретни инициативи би трябвало да доведат до конструктивно сътрудничество. Но не се получи. Периодично, с променлива интензивност припламват нерешените проблеми в Източното Средиземноморие и други, а към тях се прибавят и сериозните вътрешни трудности на Гърция в последно време.

При анализа на турската балканска политика от ракурса на баланса на глобалните интереси в региона авторът разглежда *разположението на глобалните сили в миналото и сега.* Османската империя е била векове наред активен, а след това равноправен партньор на Великобритания, Франция, Германия, Русия в подялбата на европейските сфери на влияние. Сега на Балканите пак се срещат техните глобални интереси и регионалните политики, плюс тези на САЩ. Турция следи внимателно тяхната дейност, приемствеността и промените в техните позиции, съвпаденията и различията, явните и скритите им договорки – с оглед при ясна оценка на целите и сферите на влияние на всяка от тях да осмисли своето място и роля в глобалния и регионалния геополитически процес. Навсякъде се разсъждава от гледна точка на Турция, само на Турция и преди всичко на Турция, със съзнателно търсене на баланс и лавиране между „големите", защото стремежът е Турция да бъде сред тях и ролята ѝ да е водеща, особено в регионален мащаб. Резултатът от осмислянето се изразява в оценката, че *продължава да съществува висока степен на съвпадение на интересите на САЩ и най-близките им западни съюзници с тези на Турция.* С това може да се обясни обективното взаимодействие между Вашингтон и Анкара по време на войната в Босна и Херцеговина, при агресията на НАТО против СР Югославия, при решаването на Косовския въпрос и редица ходове след „бал-

канските войни". Това партньорство накара САЩ да се отнесат с респект към едно по-самостоятелно турско маневриране в балканския регион, без да се нарушават ключовите съюзнически задължения. А по отношение на Германия и Русия, чиято политика в Западните Балкани се разминава с турската, „Турция, без да се противопоставя и без да къса дипломатическите връзки с тези държави, трябва да работи за реализиране на регионалните интереси със САЩ" – заключава Давутоглу.

Зоната на *геоикономиката предоставя широки възможности и перспективи на турската държава за влияние на Балканите.* Икономическите нужди на балканските държави са огромни. Големи са и амбициите на Турция за настаняване на техните пазари. Интересите са взаимни. Темата за засилване на икономическите връзки, за турски инвестиции присъства не само на официални двустранни и регионални форуми, но и на специализирани срещи. Предпочитани сфери са финансовата, производството, енергетиката, строителството, транспортната инфраструктура, телекомите и медийната сфера. Турция е особено заинтересована от инвестиране и съвместни проекти, както и от приватизацията в стопанските отрасли със стратегическо значение, каквато е транспортната инфраструктура. Очевидно е насочването ѝ предимно към хоризонталните направления изток–запад, за да се свържат комуникационно териториите, в голяма степен населени с мюсюлмани (България – Южна Сърбия – Македония – Албания – Косово – Санджак – Босна и Херцеговина). В България вниманието е насочено също към такъв район – проекта за жп връзка Русе – турската граница, който не се осъществи поради несъгласието на българската страна трасето да минава през Шумен.

Финансовите и материалните ресурси на Турция на сегашния етап все още не са на равнището на амбициите ѝ и на очакванията на балканските ѝ партньори. Инвестициите в региона се осъществяват от малки и средни фирми. Тенденцията е в следващите три-четири години в тази дейност да се включат конгломерати с големи възможности за инвестиране. Според турски бизнесмени една четвърт от финансовия сектор в Македония и България е собственост на гръцки банки. При сегашната кризисна ситуация в Гърция може да се очаква, че те ще освободят активите си тук и турски компании ще могат да се включат в този сектор.

Икономическият потенциал на Турция е голям, интересът и готовността ѝ за сътрудничество – доказани. Няма съмнение, че тя ще присъства все повече и по-активно на Балканите. Обективно това е в интерес и на балканските икономики, при условие че икономическото сътрудничество се осъществява при взаимноизгодни условия и на равноправна основа, за да се избегне прекомерна зависимост от турска страна. Материалният интерес измества на заден план идеологията и придава на сътрудничеството едва ли не безкористен взаимен интерес. *В крайна сметка икономическата активност е най-рационалното и най-позитивното измерение на неоосманистката стратегия на турската държава.*

Особеното място на Балканите в новата регионална политика на Турция се откроява убедително и в културно-цивилизационната сфера и в демографията. При това, докато при геоикономическата характеристика идеологическата същност на неоосманизма остава на заден план, при геокултурната тя фигурира като основен негов компонент. Обяснението следва да се търси в характера на самата сфера (в голяма степен идеологическа). В Турция се работи и в двете сфери систем-

но и на дългосрочна основа, с голям размах и щедро финансиране, с мобилизация на огромен кадрови потенциал (в това отношение историческата и географската дълбочина се оказва безценен резервоар на възможности). В тази дейност пряко участва турската държава, но и много неправителствени организации, религиозни, фондации, центрове, асоциации и др., които официално не са обвързани с Турция. Паралелно с това почти на целия Балкански полуостров функционират неправителствени организации, които с подкрепата на турското правителство разпространяват влиянието на Анкара. Те служат като параван за прокарване на неоосманистката политика в целия регион. Създадена е и мрежа от ислямски (културни) центрове в редица балкански страни.

В първата, *геокултурната*, сфера най-големи и влиятелни са двете държавни структури – Държавната агенция за сътрудничество и развитие (*TIKA*) и Управлението по религиозните дела (Диянет). *TIKA* е основана по времето на Тургут Йозал (1992 г.), свързана е организационно с Външното министерство, а по-късно с кабинета на премиера. Нейната задача официално е формулирана като „помощ на развиващите се страни чрез икономическо, търговско, техническо, обществено, културно-икономическо и образователно сътрудничество и съвместни проекти". Развива активна дейност не само сред турската диаспора и мюсюлманите на Балканите, но и в тюркските републики в Азия, сред тюркските и турските общности в света. Диянет е най-важният правителствен орган по въпросите на религиозната доктрина и практика и е навярно най-голямата и най-централизираната мюсюлманска религиозна организация в света, сравнима по мащаб само с Ватикана (с близо 80 000 служители и бюджет по-голям от този на много министерства на Републиката). В центъра на политиката му е образованието на проповедниците и теолозите. С помощта на тези две държавни структури през първото десетилетие на нашия век са възстановени и изградени десетки джамии в Албания, Македония, Косово, Босна и Херцеговина, а и в България, университети и училища.

Движението „Гюлен" е трето по влияние в Западните Балкани. Неговият създател Фетхуллах Гюлен е един от най-влиятелните съвременни мюсюлмански духовни лидери, едновременно привързан и към ислямизма, и към национализма. Основно направление в дейността му е образованието. Под негов контрол работят над триста специални училища в Турция и двеста в пространството от Балканите до Китай. Открил е дори единадесет училища в иракски Кюрдистан, а през 2008 г. – и първия университет в тази област. Сега в Западните Балкани има десет такива училища с няколко хиляди ученици. В София има елитен колеж в район „Обеля". Това са светски училища с мисионерски дух, работят само по светски учебни програми. Това е друга ниша в новата турска политика – инвестиции за подготовка на кадри в страните от Западните Балкани.

Резултатите от тази дейност следва да се оценяват от няколко аспекта. Преди всичко турските религиозни фондации успяха да изтласкат арабските източници на финансиране и влияние (Саудитска Арабия и Обединените арабски емирства) от Западните Балкани след тяхната инвазия в този район през 90-те години на миналия век. Турция днес е най-влиятелната мюсюлманска държава на Балканите, приема се като страна, способна да прокарва „умерения ислям", и почти повсеместно е одобрявана. От геополитическа гледна точка това е борба за запазване на

изнесени напред нейни позиции, за преутвърждаване не само на религиозно, но и на политическо влияние. Крайният религиозен фанатизъм обаче не се е отказал от намеренията си да се завърне в региона. Свидетелства за това са действията на арабски емисари понастоящем в някои от страните в региона, включително и в България. Другият аспект – чрез грижата за съхраняването и поддържането на съществуващото културно-историческо наследство Турция играе ролята на покровител на правата и интересите на турско-мюсюлманското население, повишава самочувствието му и го консолидира като мюсюлманска общност. Турската държава, по думите на Давутоглу, се възприема от това население като „велика държава", като „център", който може и трябва да направи всичко, а турците – като народ, който трябва да решава проблемите му. Това е компонент на неоосманистката стратегия за завръщане на турската държава в териториите, владени преди от империята.

Балканските страни полагат усилия (в различна степен на интензивност и обхват) да изчистят следите от османското материално, културно и духовно наследство. Най-далеч в това отношение по преценка на Давутоглу са стигнали България и Сърбия. Турция от своя страна ревностно следи този процес, застъпва се и подпомага, включително и материално, запазването и поддържането на културните паметници от османската епоха, сключва двустранни културни спогодби и използва международни споразумения. В резултат на тези спогодби рязко се увеличават възможността и способността на турската страна да пропагандира своите виждания за събитията на Балканите, да променя оценките и възприятията за османската епоха. В „Стратегическа дълбочина" Давутоглу мотивира приоритетното значение на политика за цялостно обхващане на региона. „Ако се отдава приоритет на съвместни проекти, които изцяло обхващат Балканите, това ще увеличи регионалната тежест на Турция." И предлага „учредяване на неголямо балканско ЮНЕСКО с оглед съвместно опазване на тъканта на културата в региона" и „сътрудничество за осигуряване на културните и образователните права на етническите общности с различни култури в балканските общества; такова споразумение може да се окаже подходящо най-вече за Косово и Западна Тракия". *Проблемът както в двустранните, така и в многостранните спогодби е в тънката линия между спазването на признати от международни инстанции правила и норми и влиянието на турския национализъм и на исляма.* В контекста на цялостното културно-религиозно проникване на турската държава този проблем трябва да се разглежда и решава в една много по-широка матрица.

През последните десетилетия на миналия век културното наследство привлече вниманието и интереса на учени и политици в Европа. С неговото изучаване, опазване, поддържане и развитие се заеха и международни организации като ЮНЕСКО, Съвета на Европа и Европейската комисия. Това рефлектира върху дипломацията. Културното сътрудничество и по-специално историческото културно наследство стана предмет на съвременния диалог между държавите. Поради ред причини то зае приоритетно място в отношенията между страните в Югоизточна Европа. Министър Давутоглу долови тази нова тенденция, оцени стратегическата ѝ значимост за Турция и я включи като направление в своята доктрина. За това благоприятстваха историческите връзки на турската държава с ред общности на Балканите, с Близкия изток, с Кавказ и със Средна Азия.

Тази съвкупност от благоприятни фактори доведе до разгръщането на мащабна културна дейност. Тя не противоречи на международните норми и поведение. Турция е в правото си да предлага и договаря свои културни продукти. А всеки неин партньор има правото да преценява какво да приеме и при какви условия. В отношенията между държавите всичко е политика, т.е. интерес.

Характерна илюстрация са следните два примера. В последно време турските *филмови сериали* се радват на небивал зрителски интерес в целия Балкански полуостров, а и в света. Изследователите на това явление виждат целта на тази филмова продукция в стремежа да се разчупват стереотипите за османското минало и да се засилва влиянието на съвременна Турция на Балканите и по света, за създаване на доверие към днешните турци. Не е за подценяване и финансовият аспект на тази дейност. Турция печели от износа на 10 500 часа телевизионни сериали, гледани в 76 страни от около 150 млн. зрители, 65 млн. долара само за 2010 г. (през 2006 г. не е имало постъпления от такава дейност). Сътрудничеството в тази сфера ще продължи да се задълбочава с помощта на двустранни договори и на копродукции, в които едва ли ще се залага на тежкото историческо наследство, оставено от Османската империя. Много по-вероятно е да станем свидетели на сцени на добронамереност, любов и сътрудничество между двата народа. Самò по себе си това няма как да е лошо. Но една далновидна политика не може да пренебрегва евентуалните дългосрочни негативни последици.

Ревизията на историята е друго важно направление, по което турските културни и научни дейци работят много активно и целенасочено. Това също е в унисон със стратегическата ориентация на неоосманизма за „интегриране на Балканите", за тяхното обновяване и просперитет под егидата на Турция. Задачата на турските историци е да обосноват тази възможност и необходимост. Което предполага да ревизират дълбоко вкоренените представи за османлиите като носители на насилие, престъпления и жестокост (според неоосманистите – неисторически и неверни) – от една страна, а от друга – да представят това минало като една „успешна история", период на благоденствие и равнопоставеност на всички балкански народи.

Историята стои в основата на идентичността на всички днешни балкански нации. Нейното ревизиране в духа на неоосманистката концепция, отбелязва Христо Проданов, е предпоставка за размиване на тази идентичност и на много по-лесното налагане на ислямското и османското наследство, както го разбират неоосманистите.

Такъв подход към историята няма да е продуктивен. Ровенето в миналото, събирането на неприятни факти (такива има в миналото на всички балкански нации) няма да помогне, а ще блокира усилията за положително развитие на отношенията. Политиците на Германия и Франция, на Испания и Ирландия не тръгнаха по този път. Те „забравиха" историята, оставиха настрана миналото и потърсиха онова, което помага за постигане на съгласие и сътрудничество.

И двата примера се отнасят и за България. Нейният избор трябва да е съобразен преди всичко с евентуалното въздействие на предлагания продукт върху политическата действителност. Всяко културно споразумение между България и Турция, поради известните исторически и политически обстоятелства, получава различен политически резонанс – приема се положително от едни, а

от други – като турско или ислямистко влияние. Това не бива да е причина за отказ от културно сътрудничество, но изисква внимателен подход, преценка и реципрочност в сътрудничеството.

Още по-сложен и трудно решим е *проблемът с мюсюлманските малцинства в балканските държави.* В опита си да намерят решение на този проблем с вековна давност всички те, включително и Турция, са прибягвали до сходни решения – емиграция и асимилация. От времето на отцепването им от империята до наши дни на Балканите са провеждани няколко „прочистващи вълни". Но проблемът остава. Съвременната балканска политика на Турция не само не помага за решаването му, а, напротив, съдейства за неговото увековечаване.

Какъв е тук турският интерес? Само носталгия? Или просто мюсюлманска солидарност? Какво се крие зад зова за съхраняване на османското наследство? Отговор на тези въпроси намираме в интересните разсъждения на Давутоглу в подраздела с интригуващото заглавие „Стратегическа теоретическа недостатъчност и последиците от нея". Тук авторът пак се връща към своите разсъждения за значението на мюсюлманските малцинства за турската балканска политика. Този път те представляват, според мен, закъсняла и не съвсем основателна критика към авторите на турската външна политика в миналото за пропуснати възможности и препоръки как да се навакса пропуснатото. Ще ги цитирам по-подробно, защото съдържат основополагащи постановки по въпроса, а се визира конкретно и България.

„Османо-турската външнополитическа практика през последните сто години – пише Давутоглу – е утвърдила принципа: „Или абсолютен суверенитет, или абсолютно изоставяне". Например след изоставянето на Балканите интересът на османо-турската външнополитическа традиция към района се ограничава с изселническия въпрос, който може да се разглежда като типично проявление на политиката на абсолютно изоставяне...

След изоставянето на Балканите не беше направено достатъчно за оцеляването в културен и политически аспект на компонентите на османското наследство, а освен това премахването на влиянието, най-вече в България и Гърция, на османското историческо наследство и на ислямската култура не беше последвано от никаква реакция поради схващането, че това би имало отрицателен ефект върху реформирането на вътрешнополитическата култура. Безучастното отношение към разтурянето на религиозните институции, които бяха последната опора на остатъчната османска култура в България, беше резултат от неправилните възгледи на авторите на турската външна политика за връзката между вътрешната политическа култура и трансграничните сфери на влияние, като негативните последици от това бяха осъзнати едва след акцията на пълната асимилация по времето на Живков.

Тази позиция намери своето продължение в политиката по отношение на Босна... На Балканите с всяка разрушена джамия, с всяко западнало ислямско учреждение, с всеки заличен елемент на османската културна традиция се избива по един камък от основите на трансграничната активност на Турция в този регион. Турция вече е принудена да разработи алтернативни междинни политики, които да заместят изселническата политика, превърнала се на Балканите в символ на принципа на абсолютното изоставяне. Поддържането на жизнеността на османо-ислямската култура неизбежно заема централно място в тези междинни политики."

На друго място Давутоглу посочва какво трябва да се направи. „Двете първостепенни цели на балканската политика на Турция в краткосрочен и средносрочен аспект са стабилизирането и укрепването на Босна и Албания и – внимание! – *създаването на международни правни основания за разтварянето на защитен чадър над етническите малцинства в региона. В рамките на тези правни основания Турция трябва непрекъснато да се стреми към получаване на гаранции, които ще ѝ предоставят правото на намеса по въпросите на мюсюлманските малцинства на Балканите. Красноречив пример от най-новата история е Кипърската военна операция, която придоби легитимност с подобна юридическа рамка.*" (Курсивът е мой, Л. П.)

Като допълнение към „красноречивия пример" Давутоглу отбелязва, че ако Турция би проявила слабост „в опазването и гарантирането на сигурността на кипърските турци, това би предизвикало вълнообразна реакция в Западна Тракия и в България, а и в Азербайджан и Босна". „Затова защитата на кипърските турци има важно значение не само за самите тях, а и за бъдещето на другите компоненти на османското наследство."

Изводът на Давутоглу от тези размишления е: „Турция трябва да подложи на преоценка балканската си политика." Това е писано през 2001 г. Днес вече могат да се видят резултатите от преоценката. Някои от тях бяха посочени по-горе. Като оставим настрана едностранчивото обяснение на „изоставянето", не трябва да подценяваме ефекта от „алтернативните междинни политики" („меката сила") на „новите османци". Ще съгрешим ли, ако допуснем, че зовът за съхраняване на османското наследство на Балканите е зов за съвременно турско присъствие в региона, каквото и да се разбира под това?

Необходимо уточнение. *Турция, разбира се, е в правото си да се грижи за своите сънародници зад граница. Това правят и други държави. Не е случайно определението за етносите като възможен мост за сближение между две държави. Този мост се изгражда с доброжелателна политика и от двете държави. Когато историческата родина използва своя етнос като претекст за намеса във вътрешните работи на другата държава, тогава се гради не мост, а стена. Същият резултат се получава и когато етносът не се адаптира към държавата, в която живее, не я приема като своя втора родина и не желае да прави това и когато историческата родина поощрява такова поведение.*

Критиката на Давутоглу към предишните автори на турската политика е исторически и фактологически спорна. По същество сегашната балканска политика на Турция по проблема не се различава от предишната. Разбира се, има и разлики: първо, Давутоглу назовава открито и недвусмислено целите на тази политика и, второ, използва нови подходи и аргументи за нейното налагане и увековечаване. А що се отнася до България, те са отговор и на въпроса: защо в продължение на сто години България и Турция не успяха да намерят взаимноприемливо решение на проблема с турско-мюсюлманското население у нас? Честният отговор е: *защото Турция не иска.* А защо не иска? Отговорът го е дал министър Давутоглу (цитиран по-горе): защото *„мюсюлманските малцинства са фундаментът на политиката на Турция в балканските страни"*. Ще припомня афоризма на Талейран: „Това, което се разбира от само себе си, се разбира по-добре, като се каже." Давутоглу крити-

кува изселническата политика на предишните правителства, но фактите говорят, че тяхната официална политика е била същата и е била формулирана по следния начин: *проблемът с изселването на българските турци трябва винаги да стои и да не се решава окончателно.* Тази формула е закодирана във вековната турска политика към България. Нейното съдържание не се изчерпва със самия акт на изселването, то обхваща всичко онова, което Давутоглу влага във формулировката „османо-турска външнополитическа традиция". Дешифрирането на кода го разкрива:

- Изселването да се поддържа като незарастваща рана – да се приемат периодично определен брой български изселници, но повечето турцизирани българи да остават в България с оглед на дългосрочните цели на турската политика на влияние.
- Да се укрепва чрез всички средства на пропагандата убеждението у българските турци и ислямизираните българи (българи мохамедани и др.), че истинската им родина е Турция, да се отчуждават от България, да се настройват против нея, да се поддържа раздвоено съзнанието им – с единия крак в България, с другия – в Турция.
- Да се засилва верският фанатизъм и да се убеждават, че всяко начинание, произлязло от сънародниците им християни, цели да уязви тяхната вяра.
- Да се спъват всички инициативи на българската власт, целящи икономическото и просветното издигане на местното население, да се спъва развитието на училищата.

И неоосманистите не посегнаха на този код със своята политика „нула проблеми със съседите".

Могат да се приведат много исторически факти и събития, които опровергават тезата на министър Давутоглу. Той неглижира например усилията на балканските народи след освобождението им за заличаване на следите от османското наследство. С примера за военната операция в Кипър, която придала легитимност на случая благодарение на юридическата си рамка, премълчава факта, че вече 40 години тази рамка е послужила единствено на турската държава за признаване легитимността на Северно-кипърската турска република. Никоя друга държава в света не я е признала досега.

Премълчава се и фактът, че преди окупацията турското правителство уверяваше българската страна, че следва реалистична и неотклонна политика на мирно разрешаване на кипърския проблем. Разминаването между думи и дела показа истинската същност на турския националистически експанзионизъм, предизвика сериозна тревога, че утре можем да бъдем втори Кипър или нещо по-лошо. Като Босна например. Още през 1966 г., когато дипломатическата, а и военната подготовка за окупацията на острова беше в ход, София предупреди недвусмислено Анкара чрез министъра си Иван Башев: „Ние не можем да допуснем въпросът за изселването да се използва за намеса в нашите вътрешни работи. Не можем да допуснем този въпрос да бъде поставен така, както това става с кипърските турци. Никога няма да позволим у нас кипърската история." Основания за тревога имаше не само у нас. При гостуването си в България по онова време гръцкият президент Караманлис заяви пред Тодор Живков: „Вие сте щастливи, зад вас стои Русия... Никой не може да ви докосне. А ние всеки момент очакваме Кипър да рухне, в Тракия да

навлязат турците, по западните ни граници да започнат безредици и да осъмнем разгромена и окупирана държава." И това е страна – член на НАТО!

И още един факт. През 1978 г., по време на посещението си у нас, турският министър-председател Бюлент Еджевит постави официално искането България да признае наличието на турско национално малцинство на своя територия и турската държава да получи право да се грижи за него. Това искане на фона на окупацията на Кипър и то от човека, който проведе тази операция, не можеше да не предизвика категоричен отпор като недопустима намеса във вътрешните работи на българската държава. Но формулираната претенция се запази, възприе се от следващите турски правителства и продължава до днес.

Внимание! На територията на турската държава живеят няколко десетки етноси: кюрди, татари, лази, черкези, гагаузи, абхазци, грузинци, арменци, евреи, цигани, албанци, гърци, българи, сърби и т.н. Най-многобройни са кюрдите (10–15 млн., цял народ), а доста от другите етноси надхвърлят значително 100 000. Никоя етническа общност не е призната за национално малцинство. Турция е обявена за еднонационална държава. Никой български държавник не си е позволявал да коментира този въпрос. В нито един двустранен българо-турски документ от Освобождението на България през 1878 г. не фигурира терминът „турско малцинство". В договора от 1925 г. се използва терминът „мюсюлмански общества" в България, но се говори изрично за „българско малцинство" в Турция. Историческата истина е, че България е еднонационална държава, в границите на която няма нито чужди земи, нито национални малцинства. Българската държава граничи отвсякъде със свои изконни територии.

Любопитен е следният факт. Министърът на външните работи на Република Турция Ахмет Давутоглу в статията си „България и Турция имат общо минало и общо бъдеще" във в. „Труд" от 19 март 2010 г. (поводът е официалното му посещение у нас) посочва: „Тук бих искал да посоча значителния принос на турската общност (не *малцинство!*) в България. Турция възприема тази общност като жива връзка и мост между двете страни и вярва, че колкото повече тя служи на България, толкова по-ефикасна е нейната роля. Несъмнено политиката на България за приобщаването (не асимилацията!) на българските граждани от турски произход (не *етническите турци!)* ще спомогне за ефективно изпълнение на тази роля." Какво е това? Дипломатически реверанс на госта към домакините? Или израз на намерение за промяна на позицията? По-скоро първото, защото след заявлението не последва промяна в турската позиция. При всички случаи използваната лексика от турски външен министър е рядко явление.

Някои балканисти и политолози виждат решението на проблема с мюсюлманските малцинства на Балканите в регионални и европейски рамки – в приемането на всички тези държави в Европейския съюз и в НАТО. Отварянето на границите според тях ще позволи свободно движение на хора и проблемът ще бъде решен от само себе си. Но Европейският съюз е и още дълго ще бъде, съюз на отечества. Което ще рече, че националните малцинства ще продължат да съществуват. Етнонационалното съзнание е реалност, която не се променя с отпадането на границите или с административни решения. Доказва го и сегашният опит в Европа. Днес Белгия е в ЕС, а валоните и фламандците не искат да живеят в една държава.

В Испания баските продължават да се борят за отделяне, а каталунците проведоха референдум за отделяне и го спечелиха, но беше отхвърлен от централната власт. Във Великобритания шотландците проведоха референдум за национално обособяване. Не го спечелиха. Кипърските гърци влязоха в ЕС, но се противопоставиха на членството на кипърските турци. Европейският съюз не е изразил загриженост във всички тези случаи на сепаратизъм. Изключение е косовският случай, в чието решение Брюксел се оказа страна още при възникването му като *sui generis*. Както и случаят с „помаците" в България, към който Брюксел проявява подозрителен интерес. По-реалистично може да се окаже *помирението на Балканите* по примера на Германия и на Франция. До такъв извод стигат отговорни политици и държавни дейци в региона, а и в Европейския съюз, но практически резултати няма.

Може да се приведат и още много факти, но нужно ли е? Засега сме свидетели на една „тъжна истина", за която проф. Тодор Иванов Живков пише с болка: „*Никога отчуждението между балканските народи не е било така дълбоко, никога Балканите като етнокултурна общност не са били така парцелирани... Тъжна истина е, че ние не извисихме политици, които да преодолеят метастазите на трибализма и да заложат на регионалното като условие за нашето европейско битие.*" И допълва с известна надежда: „*Струва ми се, че е възможно регионално осмисляне на съдбините ни, че е потребен интелектуален суверенитет на балканските народи, на тяхната интелигенция, чрез който да се осъзнаем като другата Европа, която някога зачена европейската цивилизация. Защото единственото ни оръжие в този не съвсем милостив свят е нашето интелектуално усилие.*" (Курсивът е на Л. П.)

ПЪРВИ ОТЗИВИ:

Михаил Мирчев

Имам изключително приятен ангажимент тази вечер – да ръководя представянето на много интересната книга на уважаемия г-н Любен Петров – „Неоосманизмът. Новата геополитическа доктрина на Република Турция". Книгата успя да се появи преди месец-два.

Първо искам да кажа, че инициативата да се направи разработка на високоекспертно равнище за неоосманизма като новата политика на Турция, като актуалната политика на Турция спрямо Балканите и специално спрямо България, беше на Александър Лилов. Той имаше идея десетина души да работят авторски и накрая да се издаде колективна монография. За съжаление неговата идея за организацията на този колектив не се осъществи, защото работата съвпадна с боледуването му. Любен Петров всъщност ни отсрами с тази книга. Той доразви започнатото, като вероятно частично е ползвал нашите материали. Мисля, че сме цитирани съвсем коректно, и в края на краищата той представя книгата от свое лично име, за което още в началото можем да му благодарим. Защото тази тема безспорно е изключително актуална. Такъв тип анализи няма за кога да чакат, трябва да се появяват навреме.

С две думи – ако гледаме Турция като наша голяма съседка, каква нейна стратегическа политическа цел разпознаваме?

Те искат да създадат своя унитарна държава – на една единна и еднородна турска нация. Това е процес, който започва още от края на XIX век. Могат ли обаче да го направят? Много им е трудно. Вижте само, това в книгата е изрично написано на стр. 68: колко са етнонародностните и религиозните, разнотипните, различните религиозни групи, общности. Има кюрдска група, има иранска група, има семитска група, има абхазоадигейска група, карделска група, славянска група и една серия от поне седем-осем по-малки малцинства, но те също не са без значение. Само кюрдите, иранската група, в момента са поне около 20 милиона от всичкото около 75-милионно население. Алевитите, които изповядват друг тип ислям, междинно стоящ между ортодоксалния сунитски ислям и християнството и цивилизационната зона на Европа – те вероятно са около 15 милиона от всичките 75 милиона. Така че тази задача да се създава една нация с единност и еднородност всъщност изобщо не е решена вече 120–140 години, след като започва последователна политика в тази посока с всички видове методи – от демократични до изключително жестоки, включително няколко геноцидни вълни за прочистване и изчистване, за намаляване и прогонване, които са реализирани в Турция от края на XIX век.

Идеята на неоосманизма е описана в произведението на Ахмед Давутоглу от 2001 г. „Стратегическа дълбочина". Много любопитен факт е, че тази книга е

преведена на български език от едно издателство, но беше забранено да бъде издадена на български език, незнайно защо. Всъщност знайно защо, след като досега тя е издадена в десетки държави, съответно на други езици. Вероятно книгата се приема като неприятна от гледна точка на турската неоосманска политика на територията и в рамките на българската държава.

Само ще маркирам основни елементи на идеята на неоосманизма. Турция се връща на Балканите като Паксотоманика, отново овладява своите бивши османски владения. Големият проблем, когато говорим за неоосманизма като стратегическа политика, последователно провеждана, е в какви граници всъщност извън Турция ще се реализира тя?

Второ, по какъв начин ще се реализира тя – начинът на финанси и финансово завладяване; начинът на икономика, бизнес и овладяване на стопански активи; начинът на медии и овладяване на територията на изкуството; начинът на езика и налагането на турския език; начинът на религията и варианта ѝ сунитски ислям, доста радикализиран; начинът на овладяване на земя, включително плодородна земя и недвижима собственост; и така нататък.

Другият идеен жалон е кемалийският национализъм – светска държава, но изключително националистична и интровертна, тоест това е една нация и държава, която привлича ресурси и в никакъв случай не отдава своите на съседни култури и народи. И ето ви конкретни цитати: „Движи ни духът, който е бил в основата на Османската империя, за да я възстановим. Ние сме новите османци" – Тургут Йозал, премиер 1983–1989 г., президент 1989–1993 г. „Завладяване на територия, но не с война, а чрез икономика" – Сюлейман Демирел, президент 1993–1999 г. „Преоценка на османското наследство, търсим историческа приемственост" – това е един много благ израз, под който се крие всъщност отново идеята за овладяване на много по-широко териториално поле, близо до предишните владения на Османската империя. Исмаил Джем, външен министър – „Турция да прегърне своето минало", и така нататък.

Виждаме, че тази политика не започва от Ахмед Давутоглу. Тя започва от ерата на глобализацията – абсолютно откровено, последователно и кумулиращо се като развитие, като радикализъм, като все по-ясно назоваване на нещата и като използване на все по-широко ветрило на огромната по мощ съседна турска държава, която – никой не може да пренебрегва този факт – през последните 25 години кумулира изключителна мощ: като се тръгне от финансово-икономическата производителна мощ и се стигне до армията. Практическото настъпление и реализацията на тази османска стратегия не е нужно да изяснявам. В актуалния момент мисля, че България е на границата да бъде прихваната в полето на новия неоосмански ареал. Имаме много индикации за това. Само погледнете ДПС, което беше мирна и кротка сила и се бореше уж последователно за единството и оцеляването на българската нация с уж жив патриотизъм. Погледнете поведението им спрямо България и българите, направете съдържателен анализ на всякакъв вид изказвания на лидера на ДПС в последната година-две и ще видите за какво става дума. Става дума за все по-откровен, все по-агресивен и циничен турски сепаратизъм. Това е обратното на националния патриотичен български интерес. А ДПС в момента е втората по сила и мощ партия на тери-

торията на България. Съседна Турция вече открито действа у нас чрез ДПС, и не само.

Има, разбира се, обратна вълна, на ограничаване на тази практическа тенденция и за самосъхраняване на България и българското, на националния характер на Българската държава и българската територия. Но с много голямо изоставане, в момента все още с липса на нужната организация, както и с липса на лидерство пред народната енергия и готовност за действие. Няма я все още политическата партия, която да поеме лидерството, няма изявени лидери, които да бъдат говорители в уличното и политическото пространство на тази обратносъхраняваща вълна.

Така че от всичките тези гледни точки книгата е изключително актуална, тя е просто фатално актуална, издадена точно в 2015 г. Надявам се, че ще придобие по-широка гласност. Трябва да ѝ бъде отделено повече внимание – не само в политическите среди, не само в журналистическите и интелектуалните среди, но и сред младото и средното поколение. Трябва да се постараем, доколкото можем, това да се осъществи.

В заключение мисля, че през последните 25 години не само в България стават интересни неща от гледна точка на балансирането на тази неоосманска стратегия и практическата ѝ реализация. Ако излезем извън България, можем да отидем до една съседна важна държава, Австрия. Изключително симптоматичен факт, който всъщност преобръща общата тенденция досега, е приетият през февруари 2015 г. закон, казва се Закон за Исляма. Този закон откровено иска да пази Австрия като национална австрийска държава от съответната превземаща ислямистка (турска) вълна. Той въвежда мощни държавни регулации, не си играе на мултикултурален либерализъм. Уважава всички религиозни и други общности, дава им свободи да бъдат себе си и да не напускат своята идентичност, но в същото време в рамките на една строга, подредена и грижеща се за собствения си национален интерес държава. Този закон между другото съм го превел на български, всички, които проявяват интерес, могат да го получат от мен. Подобен закон има и в Гърция, която от гледна точка на т.нар. национални малцинства има строга и засега успешна политика, коренно противоположна на ситуацията и политиката в България.

Пожелавам от свое име добър път на книгата на г-н Любен Петров.

Мариан Карагьозов

Защо Турция е важна за България – най-малкото Турция е шестнадесета или седемнадесета по сила икономика в света, по своя паритет на покупателната способност, по общ обем на икономиката. Турция е член на Г-20. Според едно излязло съвсем наскоро международно проучване турската армия е на десето място в света, една от най-могъщите 10 армии. Виждаме, че на югоизток от нас се оформя огромен център на сила, който ние малко познаваме. Става въпрос за 80-милионна държава, която се развива много динамично. Затова всеки опит за изучаване на неоосманизма е важен и трябва да бъде приветстван. Още повече че тези опити у нас не са толкова много.

Книгата на г-н Любен Петров е достатъчно задълбочен труд, достатъчно информативен и същевременно предназначен за широка аудитория. Във връзка с процесите, които текат в Турция, бихме могли да отбележим, че страната в момента е на прага на много големи трансформации. Тя успешно реши някои, но все още има да решава редица въпроси, пред нея бъдещето съдържа не само блестящи перспективи. Например от създаването на турската република насам, от 1923 г. до наши дни, два проблема са ключови за Турция – интеграцията на малцинствата и интеграцията на религиозните хора, тъй като кемалийският проект е светски и националистически – два от водещите 6 лъча на кемализма. Това предизвикваше постоянните спазми, постоянните конвулсии с кюрдския проблем и с интеграцията на огромното религиозно мнозинство от хора.

От началото на новото хилядолетие на власт е проислямската Партия на справедливостта и развитието, която като че ли успя да реши първия голям проблем – проблема за интеграцията на религиозното мнозинство в политическата и институционалната структура на турското общество. Остава неясно обаче бъдещето на втория въпрос – интеграцията на малцинствата. Турция се намира на прага и на големи икономически преобразувания. Дали ще успее да продължи своя възходящ тренд и да се превърне в това, което желае – страна с високотехнологична индустрия, произвеждаща роботика, оптика, приборостроене, или ще остане в капана на средните доходи. Тя вече не може да се възползва от това, че работната ръка е евтина, но пък не е и догонила най-развитите страни. Има редица други социални разломи, така че ние трябва да продължаваме да следим много внимателно процесите в Турция. За съжаление е факт, че в българската социална структура бяха деградирани основни институции като образование, социална сфера, социална сигурност, армия, което поставя България в много трудна при преговорите позиция. Въпреки това ние не бива да губим надежда, трябва да направим каквото зависи от нас за възстановяване на позициите, които сме имали, и в някакъв смисъл да се учим от турците – например в Турция образованието е със страхотен приоритет, професорите са смятани за повече от министри. Ако ние възвърнем нашия пиетет към образованието, характерното си трудолюбие, присъщото ни ученолюбие, мисля, че ще можем да вървим към едно много по-добро бъдеще.

Зорница Илиева

Преди всичко искам да призная, че освен към темата аз съм пристрастна и към автора и неговата творба. Да, това е негова творба, независимо от съвестно изброените имена на личности и заглавия на книги, които е ползвал при написването на „Неоосманизмът. Новата геополитическа доктрина на Република Турция". Свързва ни добро познанство и смея да кажа – искрено приятелство, което за днешно време си е истинско богатство.

От друга страна, бързам да изразя становище, че този труд е хванал, както казваме, последния влак, защото темата за неоосманизма и външната политика на Турция си остана не само тема табу за широката ни общественост, но и някак

остана встрани от погледа на т.нар. експерти на Прехода. По някаква неписана традиция ние предпочитаме да запазим мълчание, когато не знаем как да реагираме, когато дадени процеси ни изненадват, защото сме си заровили главата в пясъка по наши си вътрешни причини, когато водещи политици не са в състояние да формулират позиции и да защитават национални интереси или просто робуват на наложена конюнктура. Често с външна помощ. Питала съм се дали щяхме да се активизираме, ако не беше представена у нас книгата на проф. Дарко Танасковић, за която говори авторът. Да, „Стратегическа дълбочина" на проф. Давутоглу е публикувана за първи път през 2001 г. и има повече от 70 издания, все още не е на нашия пазар, но това не пречеше да ѝ се даде гласност сред обществото. Най-вече поради фундаменталния ѝ характер, който има пряко отношение и към България. Никой не посмя да направи широко запознаване с тази основополагаща за Турция стратегия за външна политика, която не само ни засяга, но има значение и за бъдещето на целия регион. Става въпрос за политиката на страна като Турция, наш съсед, чиято сянка не се измерва само с онези 500 години. Разбира се, редица учени и някои дипломати са имали достъп до страниците на този труд и сигурно са оценили за себе си стратегическите виждания на такъв ключов за Турция учен и политик като проф. Давутоглу. Още повече че неговата стратегия намери пряко приложение в конкретната външна политика на страната през последните 12–14 години. Независимо че преди време той самият призна, че промените в геополитиката налагат преосмисляне на неговите изводи в „Стратегическа дълбочина".

Друг въпрос, който съм си задавала, е дали не завиждам на Турция за това, че след период на застой, икономически колапс и политически кризи е успяла – за добро или за зло, да промени – и продължава да променя, цялостната си концепция за държавно устройство и политика, включително външна, в съответствие с променената геополитика и с амбициите си за просперитет. Особено като се има предвид, че първо са направени разработки на научна основа. И още по-важното – винаги при съобразяване с интересите на страната, които си остават водещи, независимо кой е на власт. Турция дори си поставя цел да има водеща роля в цели региони като Близкия изток и за сериозни сфери на влияние на Балканите и в Кавказ. Разбира се, на основата на коловозите, останали от Османската империя. Казват за екипа на Ердоган, че са реформатори. Може би защото не само детронираха мита и правилата, наложени от Ататюрк (макар на думи да продължават да се кълнат в неговото име заради хилядите му последователи, които са и избиратели), но и ясно аргументираха целите и стратегията на новата си политика за 20–30 години напред. Ердоган и Давутоглу говорят отдавна преди всичко за 2023 г., когато ще се навършат 100 години от обявяването на републиката, и твърдят, че тогава Турция ще е сред първите 10 най-развити страни в света. Пословичната турска гордост с лозунга „Ане Ватан", имперското самочувствие, подклаждано от изяви на президента Ердоган повече от десетилетие и струящо от всички страници на „Стратегическа дълбочина" на проф. Давутоглу, осигуряват онази основа, която позволява да се реализира на практика амбицията за регионален играч и да се мечтае за световна роля. Друг въпрос е дали и доколко позицията на основен регионален играч, с която те се съобразяват, ще има бъдеще и занапред. Много станаха желаещите за водещи позиции, и то без да се крие кой дърпа конците в крайна сметка.

Именно в това аз виждам значението на труда на г-н Петров, който безспорно не само е изпълнил поставената задача да осветли, и то на разбираем език, неоосманизма и новата геополитическа доктрина на Турция, но и да помогне на политици, дипломати, експерти, като цяло – на съответните институции, за ориентиране в днешната турска политика, за да са в състояние да вземат адекватни решения и да действат съгласно с формулирани национални интереси.

Зная колко дълго време авторът събираше материали, колебаеше се в оценките си, търсеше мнението на доказани професионалисти в съответните области, за да не допуска размиване в анализите си, да не изостава от непрекъснато променящата се ситуация в Турция. Защото там събитията, особено в последно време, не се развиват според постулатите от „Дълбочината". Не става дума само за „нулевите проблеми със съседите", които вече са „проблеми с всички съседи". Известно е, че Турция няма посолства в Кайро, Тел Авив, Дамаск, отзовава посланици при всеки конкретен повод, който смята за нарушаване на национални интереси, позволява си да дава съвети на големите играчи на световната сцена или да не се съобразява с препоръките им и т.н. Последният случай беше заради арменския геноцид. Предизвикателствата на времето, в което живеем, стават все повече и са различни. Но основополагащите постановки от „Стратегическа дълбочина" са същите и г-н Петров не само ги е посочил, но и анализите му дават възможност да се обоснове наша адекватна политика към този съсед. Особено ако се прочете внимателно разделът „България – Турция: партньорство или сблъсък". Убедена съм, че книгата може да стане ценно помагало и за студенти, журналисти, за онези професионалисти, които се занимават с проблемите на Балканите, включително с отношенията ни с Турция. Тя ще е полезна за онези, които не страдат от чувство за малоценност, когато става въпрос за Анкара. Които не робуват на внушения и манипулации и имат усет правилно да разчитат сигналите, които този наш голям съсед подава към страните от нашия регион. Все пак Ердоган си направи труда преди дни да отиде в Тирана, в разгара на македонската криза, в период на ожесточени предизборни битки в собствената му страна, за да открие строежа на най-голямата джамия на Балканите, да даде, някак между другото, насока в поведението на Албания в днешната ситуация в региона и най-вече да препотвърди подкрепата си за мюсюлманското население. Съвсем в духа на „Стратегическа дълбочина".

Отношенията ни с Турция не бива да стават жертва на криворазбрани вътрешни партизирани битки. Особено ако се размахва по повод и без повод етно-религиозната карта. Както не бива трансферът на историята в действаща политика да стане основа за националистически настроения и в двете страни. Резултатите от предстоящите парламентарни избори в Турция може да доведат до съществена промяна във външната политика на страната, ако ПСР не успее да спечели отново абсолютно мнозинство в Меджлиса. Поне такива предупреждения има от страна на външни наблюдатели. Но едва ли ще има промяна в посока Балканите, вкл. България, защото тук ситуацията все пак е доста по-различна от Близкия изток, конкретно Сирия. Тук Турция пипа с далеч по-мека ръкавица, с повече дипломация и с дейността на посочените и от г-н Петров турски религиозни организации, просто защото ЕС е стъпил на част от територията на

региона ни. Балканите като цяло трудно приемат ислямизираща се Турция, защото се смята, че светското начало отдавна е пуснало здрави корени. Независимо от съществения дял на население, изповядващо мюсюлманска религия. Ако за Турция то е мост за постигане на дадено влияние, за Балканите е важно това население да остане добре интегрирано в едно светско модерно общество, спазващо европейските разбирания за единство и разбирателство.

В това отношение „Неоосманизмът..." на г-н Петров дава картина на двустранните отношения, на проблемите, които стоят нерешени от десетилетия, на възможностите, които предоставя модерната дипломация за изход при натиск или неблагоприятно стечение на обстоятелства. Опитът на дипломат и анализатор си казва думата. Важното е да се съхранят добрите диалогични отношения и да не се допуска намеса по каквато и да е линия във вътрешната политика.

Не ми остава друго, освен да пожелая на добър път на книгата и дано намери верните си читатели. Тези, които ще я оценят по достойнство.

Мирослав Попов

Имам такъв принцип – когато се коментира чужда книга, говориш за книгата, не говориш какво евентуално би написал ти вместо автора. Любен Петров си е свършил работата доста добре и трябва да го поздравим.

Искам да споделя няколко съображения по повод на тази книга. Първото е приятелски съвет – прочетох книгата още в ръкопис, споделих с Любен Петров някои разсъждения още преди шест-седем месеца. Книгата само ще спечели при следващо издание, каквото, убеден съм, ще има, ако накрая като приложение има едни десет-петнадесет страници извадки от изказвания, речи и интервюта на главния ѝ герой – теоретика А. Давутоглу. За да може българският читател – той ще ги намери тия неща веднъж вътре в текста – да ги види малко по-посъбрани, тъй като целта на тази книга е (както я разбирам) да помогне на българското общество да се ориентира по един изключително сложен въпрос, за който мисля, че ще става още по-сложен. Това е първото ми разсъждение.

Второто е свързано с това какъв е проблемът. И тук ще кажа нещо по-различно от това, което се казва за неоосманизма – проблемът не е само в Турция, проблемът е и тук – в България, проблемът е вътре в България. Преди 25 години социално-икономическите и други дистанции между Република Турция и Република България са били едни. Днес те са други и промяната не е в полза на България. Т.е. било е реалистично едни неща да си поставяме като цел и да ги постигаме донякъде в българо-турските отношения и въобще в позицията на България на Балканите през 1985–1989 г. – днес не сме в това състояние. Следователно без разрешаването на един кръг от въпроси, което целѝ да възстанови адекватната държавност на България – приказките ни ще останат в безвъздушното пространство. И тогава

десетина дебели книги да напишем, все мъдри и аналитични – полза няма, защото целта на една политическа доктрина се реализира.

Следя – понякога добронамерено, понякога с лека насмешка, творенията на група наши учени, изследователи и експерти, които се занимават с българската национална доктрина. През 15 месеца вадят ново издание, нищо лошо не казвам, това е благородна кауза по принцип, но доктрината е начин на действие. И доктрината „Давутоглу“ е начин на действие. Големият проблем на ненаписаната все още национална доктрина е, че България не е съвсем наясно какво прави, как действа на Балканите и в Европа. Това е големият въпрос. Имаме много по-сериозни проблеми, отколкото ни се струва. А в случая Давутоглу би трябвало да провокира мисленето ни, да провокира осмислянето на нещата и смятам, че книгата на Любен Петров е изключително полезна в този смисъл – тя трябва да събуди българина, за да започне да се замисля за нещата, дай Боже, освен да гледа телевизионни забави, да започне и да чете, да прояви интерес към своето собствено национално близко и по-далечно бъдеще.

Третото ми разсъждение по повод на книгата е за нашите постсоциалистически утопии, така да ги нарека. През 70–80-те години в България постепенно се налага една еволюционистка, хармонизационна линия на разбиране на процесите и на развитието на човечеството, която може да се дефинира като безконфликтна утопия. Тя се оказа дълбоко невярна. Много по-шокиращо конфликтно е човешкото движение, много по-резки са завоите, много по-нееднопосочна е линията на развитие – и това се отнася и за международните ни отношения. Донесъл съм последната книга на Джордж Фридман, тя обяснява бъдещето на световния ред в близките десетина година и шефът на „Стратфор“ казва приблизително това – представата на хората, че така някак си без война, мирно и кротко с разбирателство ще вървим напред, е дълбоко невярна, дълбоко наивна. Войните са необходима част от нашето развитие, те се случват не защото хората така искат, лошите хора, а защото условията ги тласкат към подобно развитие.

Изводът, който правя, е следният – доктрините, които някога общо се наричаха *real politic,* не казвам, че това е най-точният термин, се реактуализират. В този смисъл представата за умното, кротко, топло, миролюбиво развитие на отношенията, например на Балканите, е може би малко утопична. Нужен е повече социален реализъм, повече политически реализъм, това е спасението на България. Към този извод ни води и книгата на Любен Петров.

ИНДИВИДЪТ, ПАЗАРЪТ И ДЪРЖАВАТА

Николай Работяжев

Николай Работяжев *– кандидат на политическите науки, зав. сектор в ИМЕМО при РАН.*

Еволюцията във възгледите на европейската социалдемокрация

През XX в. социалдемокрацията оказа мощно въздействие при формирането на облика на западното общество. Тя направи немалко за хуманизирането на капитализма, за социалната интеграция на индустриалните работници, за създаването на държавата на всеобщото благоденствие и за формирането на т.нар. европейски социален модел.

Към това трябва да добавим, че социалдемокрацията неизменно се стремеше да намери оптималното съотношение между колективизма и индивидуализма, между организацията и свободата, между държавното регулиране и пазарните механизми. В резултат от това през 50-те и 60-те години на XX в. се създаде социалдемократическият социален модел, чиито основни елементи станаха смесената икономика, развитата държава на всеобщото благоденствие (социалната държава), кейнсианската финансово-икономическа политика, стимулираща търсенето чрез увеличаване на държавните разходи, и социалното партньорство. „Този модел – отбелязва теоретикът на Германската социалдемократическа партия (ГСДП) Т. Майер – беше толкова успешен до началото на 70-те години, че не само господстваше напълно в дневния ред на европейските демокрации, но и в различна степен се превърна в общ модел на политиката за много други демократични партии."[1]

През последната четвърт на XX в. обаче за европейската социалдемокрация настъпиха тежки времена. Това политическо течение се оказа през 80-те и 90-те години изправено пред редица предизвикателства, чиито отговори нямаше как да намери, оставайки в

рамките на традиционните социалдемократически представи. Кризата, която социалдемокрацията преживяваше тогава, даде основания на някои изследователи дори да прогнозират нейния залез... Социалдемокрацията обаче оцеля и успя в по-малка или по-голяма степен да се адаптира успешно към новите реалности.

Кризата на социалдемокрацията: причини и последствия

Кризата на европейската социалдемокрация беше обусловена преди всичко от редица социални, икономически и социопсихологически промени в западното общество, които поставиха под съмнение много от постулатите на тогавашната социалдемократическа идеология. Така например през 70-те и 80-те години на XX в. в социалната структура на европейските страни намаляваше делът на традиционната работническа класа, която дълго време се явяваше най-важната социална и електорална опора на социалдемокрацията. А числеността на новите средни слоеве бързо нарастваше в резултат от превръщането на западното общество в постиндустриално. За „белите якички" обаче е характерна ориентацията към индивидуална социална мобилност, поради което те клонят повече към либерално-консервативните политически възгледи.

Важно е също така да отбележим, че през 70-те и 80-те години големите предприятия с много работници и конвейерна система на производство бяха изтласквани все повече от малките и средните фирми на „новата икономика". Това водеше до размиване на традиционната лява политическа култура, основаваща се на ценностите на солидарността и колективизма. Голямата, организирана на основата на системата на Тейлър фабрика, отбелязва немският социолог О. Нахтвай, беше ключова опора на социалдемокрацията; постфордизмът способстваше за нейното отслабване[2].

Друга причина беше, че в западното общество от края на 70-те години все повече се разпространяваше „новият индивидуализъм", който трудно се съвместяваше с „традиционната социалдемократическо-профсъюзна ориентация към колективна организация и всеобхватно влияние на социалната държава"[3]. Според един от лидерите на италианската левица А. Окето философията на 80-те години може да бъде изразена накратко чрез крилатата фраза на М. Тачър: обществото не съществува, съществуват само хората. В рамките на такъв мироглед обществеността, държавата и обществото изглеждаха като абстракции и даже като окови[4]. Разбираемо е, че социалдемокрацията с нейния социален етос и прицеленост в достигането на общото благо не се вписваше добре в една толкова индивидуалистична епоха. Освен това сред част от младото поколение придоби популярност постматериалистическата ценностна ориентация, за чиито привърженици социалдемокрацията с нейния стремеж към икономически растеж и масово потребление не беше привлекателна политическа сила.

Кризисните явления докоснаха и главното постижение на социалдемокрацията – държавата на всеобщото благоденствие. От една страна, държавното регулиране на стопанските процеси чрез кейнсианския инструментариум, мащабното преразпределение на средствата и нарастването на социалните разходи постепенно водеха към бюрократизация и регламентация на икономиката, към отслабване

на нейната динамика, към намаляване на производителността на труда, към увеличаване на бюджетните дефицити и към засилване на потребителските настроения. Освен това този социален модел, основан на бюрократичен контрол върху икономиката и високи данъци, не се вписваше в епохата на научно-техническата революция и информационно-компютърните технологии, изискващи от участниците на пазара гъвкавост, инициативност и бърза адаптация към промените. Като извод от всичко това, както констатира в края на 80-те години водещият икономист на Шведската социалдемократическа работническа партия К. Еклунд, традиционната стратегия на социалдемокрацията от следвоенния период, състояща се в повишаване на данъците за финансиране на социални програми, престана да работи[5].

От друга страна, възможностите на социалната държава бяха поставени под съмнение от процеса на глобализация. Въпросът е в това, че кейнсианските мерки за антициклично регулиране могат да работят ефективно само на национално ниво. В условията на глобализация, когато капиталът свободно се прелива от един пазар в друг, той става способен да диктува своите условия на националните държави и просто да напуска страни, в които равнището на данъците не е подходящо за него. По този начин се съкращават възможностите за провеждане на социално-икономическа политика, която да е независима от интересите на транснационалния бизнес и на глобалните финансови пазари. Високите данъци печалба, благодарение на които социалдемократите по-рано финансираха социалните програми, в тези условия се превръщат в спирачка за икономическото развитие, а правителствата се оказват принудени да се съгласяват с частичен демонтаж на държавата на всеобщото благоденствие и с ограничаване на нейната предишна щедрост.

Определени негативни последици за европейската социалдемокрация имаше и крахът на комунистическите режими в страните от Централна и Източна Европа и СССР през 1989–1991 г. Самите социалдемократи оцениха събитията от този период като победа на реформистката парадигма над революционната, на демократическия социализъм над диктаторския комунизъм. Скоро обаче стана ясно, че крахът на съветския блок е нанесъл чувствителен удар по лявата идея въобще и поне за известно време е довел до доминиране на неолиберална модел на Запад.

Впрочем, ситуацията не се изчерпваше с „обективни" причини.

От марксизма

Трябва да се признае, че най-дълбоките причини за кризата на европейската социалдемокрация бяха в сферата на политическата ѝ философия. Въпросът е в това, че до 70-те години европейската социалдемокрация не се беше освободила докрай от редица постановки, наследени от по-ранните етапи на развитие на социалистическата мисъл.

През първата половина на XX в. идеология на мнозинството социалдемократически партии беше марксизмът – дори в неговата социалреформистка версия (забележително изключение беше британската Лейбъристка партия, за формирането на чиято политическа философия освен марксизма оказаха силно влияние фабианският еволюционизъм, левият либерализъм и християнският социализъм). Мирогледът на тогавашните социалдемократи носеше в значителна

степен антиперсоналистки характер: класата за тях имаше приоритет пред индивида, колективните ценности – пред индивидуалните, равенството и солидарността – пред свободата.

Социалдемократите от началото на XX в. си поставяха за цел обобществяването на средствата за производство, разпределение и размяна, т.е. ликвидацията на пазарното стопанство и на частното предприемачество. Държавният социализъм на континенталните социалдемократи се опираше на идеите на К. Маркс, Фр. Енгелс и Ф. Ласал; британските лейбъристи се основаваха на фабианската концепция за еволюционна социализация на икономиката. Но и в двата случая тяхната цел беше смяната на частната собственост с обществена (т.е. фактически държавна), на пазарната конкуренция с планиране. Например изтъкнатият теоретик на II Интернационал К. Каутски в коментарите си към Ерфуртската програма на ГСДП (1891 г.) твърдеше, че настъпващото социалистическо общество ще бъде „не нещо друго, а едно огромно промишлено предприятие" с един-единствен работодател[6]. При това се предполагаше, че пълното обобществяване на частната собственост и замяната на пазарното стопанство с планомерна организация на производството няма да нанесат вреда на индивидуалната свобода; нещо повече, трудещите се в социалистическото общество ще разполагат с по-голяма свобода, отколкото в условията на либерален капитализъм[7].

По-късно, през 50-те и 60-те години много от тези представи бяха преразгледани. Монополното положение на марксизма в социалдемократическото движение отстъпи място на мирогледен неутралитет. Постановката за класовата борба беше заменена от ориентацията към социално партньорство с бизнеса. На смяна на „научния социализъм" дойде етическият социализъм, за който социализмът се явява преди всичко нравствен идеал; при това на неговите основни ценности – свобода, справедливост, солидарност и равенство – социалдемократите придаваха еднакво значение. Но, както подчертаваше Т. Майер, „социалистическите ценности не са насочени към изтласкване на индивидуалността в угода на колективните форми на живот"[8].

Съществени промени настъпиха и в икономическите възгледи на социалдемокрацията. Социалдемократите се отказаха от идеята за пълно обобществяване и признаха възможността за съчетаване на планирането и частната инициатива в редица сфери на икономиката. В края на 50-те и началото на 60-те години социалдемократическите партии в много европейски страни приеха нови програми, признаващи частната собственост и пазарната конкуренция за неотменима съставна част на смесената икономика, в рамките на която трябва да се извърши еволюционното придвижване към обществото на социалната демокрация. Национализацията беше приета само като едно от възможните средства на социалдемократическата стопанска политика.

Заедно с това социалдемократите и в епохата на постмарксизма в значителна степен съхраниха привързаността си към колективните действия и към държавно-патерналистките постановки, които продължаваха да лежат в основата на социалдемократическата идентичност. Централен пункт в социалдемократическите програми, както отбелязва Т. Майер, винаги е било „изискването да се създадат с колективни усилия възможности за активно действие за бедните слоеве"[9].

С други думи, и през 60-те, и през 70-те години социалдемократите вярваха в силната държава, която от тяхна гледна точка беше най-важният лост за провеждане на социални реформи, и в благотворността на държавното регулиране на икономиката. Те бяха убедени в широките възможности на социалното инженерство и смятаха, че едва ли не всички социални проблеми могат да бъдат решени „отгоре", чрез намеса на държавната власт. Както отбелязва английският политолог Д. Маркуанд, британските лейбъристи „искаха да правят добро, но далеч повече искаха да правят добро на другите, отколкото да им помагат сами да правят добро за себе си. От тяхна гледна точка ролята на държавната намеса се състоеше по-скоро в това да осигурява, да манипулира или да инструктира, отколкото да предоставя възможности"[10]. Като цяло същото може да се каже и за мнозинството от континенталните социалдемократически партии. Тези постановки обаче явно не са оказаха в синхрон с динамичната епоха на „новата икономика", „новия индивидуализъм" и глобализацията.

Изброените фактори доведоха до криза на западноевропейското социалдемократическо движение през 80-те и 90-те години. В същото време социалдемокрацията понесе значителни електорални загуби, при това две от водещите социалдемократически партии в Западна Европа – Лейбъристката партия на Великобритания (ЛПВ) и ГСДП – дълго време се намираха в опозиция. Първата – от 1979 г. до 1997 г., а втората – от 1982 г. до 1998 г. Онези южноевропейски социалисти, които през 80-те години успяха да постигнат изборни успехи (Ф. Гонсалес в Испания, А. Папандреу в Гърция, Б. Кракси в Италия и Фр. Митеран във Франция), постепенно преминаваха към провеждане на „реалистичен" социално-икономически курс, който малко се отличаваше от неоконсервативния.

В края на 80-те и началото на 90-те години за социалдемократите ставаше все по-ясно, че трябва да търсят „нови форми за съвместяване на колективните действия с шансовете за индивидуално действие"[11]. В същото време в редица европейски социалдемократически партии се активизира дясното, модернизаторско течение, което беше позитивно настроено към пазарната икономика.

„Модернизаторите" всъщност повече не виждаха целта на социалдемокрацията в постепенната трансформация на капиталистическото общество в социалистическо. Те смятаха, че трябва да се стремим не толкова към разширяване на държавния сектор, колкото към регулиране на пазарната икономика в съответствие със социалистическите ценности, т.е. фактически към „управляване на капитализма". Известният теоретик на ГСДП П. Глоц, размишлявайки за това „какво икономическо бъдеще искат левите", писа през 1988 г.: „Левите трябва да се освободят от своята централистка мегаломания и да отхвърлят обсебващата идея, че държавата може ефективно да управлява цялата икономика... Осъществявайки контрол над пазарната икономика, левите са длъжни в частност да отстояват спазването на правата на потребителите, свободното вземане на инвестиционни решения, свободното разпореждане с активите и децентрализирания процес за вземане на решения."[12] Аналогични тенденции се засилваха по същото време и в ЛПВ. Дори френските социалисти, които винаги са се придържали към по-радикални виждания, отколкото мнозинството европейски социалдемократически партии, след неуспеха на „левия експеримент" от 1981–1983 г. пристъ-

пиха към преразглеждане на своите постановки и започнаха по-благосклонно да възприемат пазарната икономика и частния бизнес.

Засилване на модернизаторското крило и повече или по-малко изразено отстъпление от етатистко-преразпределителните модели се наблюдаваше в края на 80-те и през 90-те години и в много други социалистически и социалдемократически партии. За тази еволюция способства също така и крахът на командните икономики в страните от съветския блок, което за пореден път показа на социалдемократите важността на индивидуалната свобода (включително стопанската) за осигуряване на икономическия прогрес.

„Новата" и „старата" социалдемокрация

Въпреки че още в края на 80-те години ЛПВ се отказа от плановете си за голяма национализация и призна редица предимства на пазарната икономика, нейното радикално програмно-идеологическо обновление започна чак след като през 1994 г. неин лидер стана Т. Блеър. По-късно, през 1998 г. аналогичен процес настъпи и в ГСДП. В резултат от това в западната социалдемокрация се оформиха две основни течения – „новата" (модернистка) и „старата" социалдемокрация. Първото от тези течения, свързано с имената на лейбъристкия министър-председател на Великобритания Т. Блеър и на социалдемократическия канцлер на Германия Г. Шрьодер, се отказа от много от традиционните социалдемократически представи и клонеше към социалния либерализъм.

Както отбелязва английският социолог Антъни Гидънс, новата социалдемокрация се отличава от „старата" по два основни параметъра. Първо, новата социалдемокрация признава необходимостта от дълбоко преосмисляне на лявата идеология през призмата на протичащите в света промени, към които се отнасят глобализацията, възникването на „икономиката на знанието", засилването на индивидуалистичните и постматериалистичните представи, неефективността на държавата на всеобщото благоденствие и възникването на нови рискове (преди всичко екологични). На второ място, новата социалдемокрация се стреми най-вече към изборен успех, а не толкова към съхраняване на идеологическата чистота на своята доктрина. В условията на значително съкращаване на своята традиционна социална база – работническата класа – новите социалдемократи трябва да привлекат подкрепата на най-различни слоеве от обществото[13].

Две ключови концепции, прогласени от Т. Блеър – „Новият лейбъризъм" и „Третият път" – символизираха отстъплението на модернизаторското ръководство на ЛПВ от етатистко-патерналистките и трейдюнионистките програмни постановки на лейбъризма през 70-те години. „Новият лейбъризъм" се противопоставяше на „старата лява" идеология, фокусирана върху национализацията, държавния контрол и повишаването на данъците за корпорациите. „Третият път" на неолейбъристите също така в голяма степен се отличаваше от „стария" социалдемократически „трети път" между неконтролируемия капитализъм и тоталитарния комунизъм. Този път вървеше между традиционния демократически социализъм и неолиберализма, т.е между кейнсианската държава на всеобщото благоденствие и тачъризма. Теоретичното обосноваване на идеята за „третия път" и базовите

ѝ принципи принадлежат на А. Гидънс, който е автор на книгата „Третият път" (1998 г.) и съветник на Т. Блеър.

В противовес на етатизма и колективизма на „старата лява" идеология Т. Блеър подчертаваше важността на личната свобода, на индивидуалните усилия и инициатива. Критикувайки традиционните социалистически концепции, Т. Блеър отбелязваше, че „левите ... в миналото твърде лесно са забравяли за своя дълг да гарантират на индивидите широки възможности за развитие и проява на собствените им качества", както и че „най-голямата грешка на фундаменталисткото крило в левите партии е, че те вярваха, че държавата може да замени гражданското общество и да гарантира свободата"[14]. Държавата според Т. Блеър не трябва да играе централна роля в икономиката и социалните процеси, както искаха „крайно левите", а трябва да се превърне в партньор на гражданското общество.

За разлика от „старите леви" Т. Блеър и неговите съмишленици смятаха, че пазарите трябва не да бъдат ограничавани, а да бъдат либерализирани и че свободният пазар „е това средство, което ще осигури постигането на реформистките цели на лейбъристите". Наистина за разлика от консерваторите лейбъристите смятаха, че резултатите от икономическия растеж, породен от действията на свободния конкурентен пазар, трябва да се използват за нарастване на инвестициите в обществените услуги и за финасиране на държавата на всеобщото благоденствие[15]. Важно е също така да отбележим, че от гледна точка на „новите лейбъристи" ролята на държавата в регулирането на икономиката и социалните процеси трябваше да стане по-скромна в сравнение с онази, която ѝ определяше кейнсианската социалдемокрация. Ролята на правителството според Т. Блеър се състои най-вече в това „да даде на хората образование, квалификация и технически знания, необходими в новите пазарни условия, за да разцъфнат тяхната предприемчивост и талант"[16].

Тони Блеър и А. Гидънс настояваха за реформиране на държавата на всеобщото благоденствие и превръщането ѝ в „държава на социалните инвестиции". Това означаваше, че държавата ще помага на гражданите не толкова чрез социални помощи, колкото чрез инвестиции, насочени към придобиване на квалификация или преквалификация. Заедно с това социалната политика на правителството на Блеър включваше и много традиционни социалдемократически елементи (законодателно фиксиране на минимална работна заплата, въвеждане на четириседмичен платен отпуск, увеличаване на детските добавки за семейства с ниски доходи, увеличаване на финансирането за образованието и здравеопазването).

Не е странно, че „новите лейбъристи" нерядко биваха характеризирани като привърженици на съчетаването на неолиберализма в икономиката със социалдемократическата социална политика, или с една дума – като социални либерали. А и самият Т. Блеър се стремеше да позиционира „новия лейбъризъм" като приемник на само на лейбъризма, но и на прогресивния либерализъм, избутвайки по този начин на заден план чисто социалистическите елементи на лейбъристката традиция. Впрочем той застъпваше тезата, че „новите лейбъристи" не са се отказали от социалдемократическите ценности като свободата, социалната справедливост и солидарността, а само са потърсили нови средства за реализацията им, нови пътища за постигането на социалдемократическите цели, отговарящи на новите реалности.

Към сходни с неолейбъристките възгледи се придържаше и бившият лидер на ГСДП (1999–2004 г.) и канцлер на Германия (1998–2005 г.) Г. Шрьодер. Социално-политическата му концепция, изложена преди парламентарните избори през 1998 г., получи името „Новата среда", или „Новият център" *(Neue Mitte).* По този начин ГСДП демонстрираше намерението си да спечели новите средни слоеве – висококвалифицираните наемни работници, малките и средните предприемачи, служителите, мениджърите, представителите на свободните професии, инженерите, лекарите, педагозите и т.н. Що се отнася до икономическите възгледи на Г. Шрьодер, той беше убеден, че в епохата на глобализация икономическата политика не може да бъде социалдемократическа или неолиберална, а трябва да бъде преди всичко съвременна и да осигурява конкурентоспособността на германската икономика в глобализирания свят.

Не е странно, че предизборната платформа на ГСДП от 1998 г. беше, по думите на Г. Шрьодер, „най-пропазарната" от всички предизборни програми на тази партия. Реализмът и енергията са по-важни от идеологията – такъв беше един от ключовите ѝ принципи. Програмата включваше такива постановки като комбинация на политиката на търсенето и предлагането, подкрепа за средните слоеве, дребното и средното предприемачество, ограничаване на бюрократичната регламентация в сферата на бизнеса, данъчна реформа (предвиждаща намаляване на данъците за всички предприятия – както за концерните, така и за дребните и средните предприятия), помощ за безработните в съответствие с принципа „работа вместо социална помощ", т.е предоставяне на тези, които са загубили работата си, и възможности за обучение и професионална подготовка, рязко увеличаване на инвестициите в образованието, науката, изследванията и разработките[17].

По този начин социално-икономическите възгледи на „новата" социалдемокрация значително се отличаваха от постановките на „старата". Традиционните социалдемократи, признавайки предимствата на пазарната икономика, се стремяха да преразпределят създаваните от нея блага с цел да осигурят социална справедливост и по-голямо равенство. Модернизираната социалдемокрация, напротив, фактически разглеждаше социалните придобивки и социалната политика като средство за осигуряване на по-ефективно функциониране на пазарната икономика.

През 1999 г. Т. Блеър и Г. Шрьодер публикуваха съвместен програмен документ „Европа: Третият път – Новата среда" *(„Europe: The Third Way – die Neue Mitte"),* в който последователно изложиха мирогледните постановки на модернизираната социалдемокрация. В протоковес на „старите" социалдемократи авторите на манифеста даваха приоритет на намаляването на държавните разходи, на намаляването на данъците, на гъвкавостта на пазара на труда и на личната отговорност. Държавата, декларираха Т. Блеър и Г. Шрьодер, трябва с всички сили да способства за развитието на икономиката, да допълва и подобрява регулиращата роля на пазарите, без да смята, че те могат да бъдат заменени от нещо друго. Те предлагаха също модернизация на държавата на всеобщото благоденствие. Според Т. Блеър и Г. Шрьодер тя не трябва да се ограничава с пасивна помощ за безработните, а да създава за хората „трамплин за скок към собствената им отговорност"[18].

На границата между XX и XXI в. „третият път" и манифестът на Блеър–Шрьодер предизвикаха широки и задълбочени дискусии в европейските социал-

демократически партии. Имаше различни гледни точки – от пълно неприемане на идеите на „новите лейбъристи" до готовност те да бъдат частично приети.

Така например манифестът беше подложен на сериозна критика от ръководството на Френската социалистическа партия (ФСП), която е по-близка до класическата социалдемокрация, отколкото ЛПВ и ГСДП. Отговор на този манифест стана т.нар. документ на Жоспен[19], приет от президиума на Френската социалистическа партия, обнародван през същата 1999 г. и озаглавен „По пътя към по-справедлив свят". В него се подчертаваше, че социалистите трябва да се отнасят с уважение към собствените си традиции, да запазват критичното си отношение към капитализма (включително към глобалния) и да не бързат да пращат в архива кейнсианските идеи за макроикономическа регулация. „Да – на пазарното стопанство, не – на пазарното общество" – провъзгласяваше Л. Жоспен[20]. Интересно е да се отбележи, че в „документа на Жоспен" се използва понятието „демократически социализъм", което фактически беше пратено в архива от Т. Блеър и Г. Шрьодер.

Ръководството на ФСП за разлика от „новите лейбъристи" смяташе, че пазарната икономика притежава не само предимства, но и недостатъци, че сама по себе си тя не води до оптимално икономическо и социално развитие, а напротив – може да предизвика „деградация на природата и обществото". Затова френските социалисти отстояваха необходимостта от провеждане на активна държавна макроикономическа политика, способна да осигури растеж на производството и заетостта, както и опазване на околната среда. Описвайки своите разногласия с лейбъристите, лидерите на ФСП отбелязваха, ча френските социалисти подкрепят неокейнсианския икономически модел, докато в същото време „новият лейбъризъм" е близък до неолиберализма[21].

Трябва да отбележим, че обновлението на ФСП не тръгна по пътя на Блеър и Шрьодер до голяма степен поради особеностите на лявата политическа култура на Франция и традициите на лявото движение в тази страна. Приемането на пазарно-капиталистическата система и фактическият отказ от социалистическия проект не могат да вдъхновят френските социалисти (макар че докато те бяха на власт, прагматизмът нерядко вземаше връх над идеологическите постулати).

Последвалата манифеста на Блеър–Шрьодер дискусия показа, че не само ФСП, но и мнозинството други европейски социалдемократически партии не бързат да тръгнат по пътя на модернизация по модела на „новите лейбъристи". Освен ФСП на по-традиционни позиции останаха социалистическите партии в Южна Европа (Португалия, Испания, Гърция). Други социалдемократически партии тръгнаха по пътя на частична „маркетизация" на своите програмно-идеологически постановки. Към тях можем да причислим Партията на труда на Холандия, Шведската социалдемократическа работническа партия и Австрийската социалдемократическа партия. При това се съхрани националната специфика на различните клонове на европейската социалдемокрация и нейните социални модели.

Радикална модернизация на идеологията и политиката в края на XX – началото на XXI в. протече само в две социалдемократически партии – ЛПВ и ГСДП. Защо, независимо от изглежда назрялата необходимост от либерализация и „маркетизация" на социалдемократическата идеология, мнозинството от кон-

тиненталните левоцентристки партии не изпитаха желание да копират „третия път" на „новите лейбъристи"? Могат да бъдат посочени няколко причини за това.

Най-вече проектът за формиране на ново социално устройство без недостатъците на капитализма („утопия надежда" по израза на бившия председател на ГСДП З. Габриел[22]), има и важна интегративна функция в социалдемократическите партии. Поради това отказът на социалдемокрацията от собствения ѝ проект, от собственото ѝ „видение" за свободно, справедливо и солидарно общество на бъдещето заплашва не само да подкопае социалдемократическата идентичност, но и да предизвика вътрешнопартийни кризи и разколи. Ако използваме „вълшебния жезъл на аналогията", можем да си спомним за ситуацията в социалдемократическото движение през първите десетилетия на XX в. По това време социалдемократическите партии фактически тръгнаха по пътя на реформизма, но не бързаха да се откажат от марксистката революционна есхатология – до голяма степен именно защото тя играеше ролята на интегриращ мит за тези партии.

Степента, в която една социалдемократическа партия може да си позволи модернизация, зависи от особеностите на лявата политическа култура и от традициите на работническото движение в конкретната страна. Така партиите, които са по-тясно свързани с профсъюзите, не могат да тръгнат по пътя на по-голяма „маркетизация" на своята идеология и политика, тъй като профсъюзите обикновено са срещу дерегулацията на пазара на труда и са за защитата на социалните придобивки. Като пример могат да се посочат социалдемократическите партии в Швеция, Норвегия и Австрия. Трябва да се отчита и спецификата на лявата политическа култура в една или друга страна, тъй като тя обяснява например етатисткия или по-радикалния (въпреки че тази радикалност се проявява нерядко само на ниво декларации) характер на френския социализъм.

Възможностите за пазарноориентирана модернизация на една или друга социалдемократическа партия зависят също така и от това съществува ли вляво от нея достатъчно влиятелна политическа сила. Например Т. Блеър бе в състояние решително да премести ЛПВ към политическия център, без да се опасява от конкуренция от страна на по-радикални леви партии (които във Великобритания имат нищожна политическа тежест). Но в редица други европейски страни (например във Франция) нещата стоят по друг начин. В тези страни социалистическите и социалдемократическите партии не могат да си позволят твърде видим обрат към неолиберализма, тъй като по този начин ще отстъпят част от своя електорат на по-леви политически сили.

ГСДП и ЛПВ: граници на обновлението

Впрочем модернизацията на ЛПВ и на ГСДП също се натъкна на редица трудности, поради което тези партии по-късно бяха принудени да се върнат в някои аспекти към по-традиционни социалдемократически постановки.

Обновената ЛПВ дойде на власт през 1998 г. и след това спечели последователно парламентарните избори през 2001 г. и през 2005 г. След оттеглянето Т. Блеър през 2007 г. правителството на Великобритания и ЛПВ бяха оглавени от Г. Браун, който беше основният автор на икономическата програма на „но-

вия лейбъризъм". Скоро след тази промяна Великобритания навлезе във фаза на икономически трудности, предизвикани най-вече от глобалната финансово-икономическа криза. Започналият през 2007 г. икономически спад накара правителството на Г. Браун да се обърне отново към по-активната държавна намеса в икономиката. През 2008–2009 г. лейбъристкото правителство предприе редица кейнсиански мерки от данъчно-бюджетен характер, за да стимилира икономиката, които до голяма степен противоречаха на пазарните постановки на „новия лейбъризъм"[23].

Впрочем тези икономически стъпки не донесоха на лейбъристите очакваните политически дивиденти и на проведените през 2010 г. парламентарни избори те претърпяха поражение. Г. Браун разчете резултатите им като отрицателна оценка за дейността си и подаде оставката си не само като министър-председател, но и като лидер на ЛПВ. През септември 2010 г. за нов лидер на партията беше избран представителят на новото поколение Ед Милибанд – политик, близък по възгледи до Г. Браун.

Времето в опозиция спомогна за активизирането в ЛПВ на традиционно лейбъристки постановки и по-лява реторика. Характерно е, че сега партията повече не се афишира като партия на „третия път" и на „новия лейбъризъм". Но лейбъристите на Ед Милибанд съвсем не мислят да се връщат към доблеъровските си възгледи. Днес целта им, както смята техният лидер, трябва да стане формирането на „отговорен капитализъм" – като алтернатива на съвременната британска икономика, в която финансовият сектор е хипетрофиран и краткосрочните финансови спекулации играят огромна роля. „Отговорният капитализъм" според Ед Милибанд предполага промяна на баланса между финансовия и реалния сектор на икономиката в полза на реалния и активна намеса на правителството, което трябва да установява правилата на играта за субектите на пазара[24].

Намирайки се в опозиция, ЛПВ е срещу политиката на твърди икономии, провеждана от правителството на Д. Камерън, настоява за увеличаване на държавните инвестиции (включително за строителство на евтини жилища) и за по-справедлива данъчна система. Освен това в ЛПВ през последните години нарасна влиянието на привържениците на комунитаризма, които без да приемат етатизма на „старите" лейбъристи, нито пропазарните постановки на „новите", защитават активната социална роля на структурите на гражданското общество и местните организации. Критикувайки пазарната комерсиализация на социалните отношения, те искат подчиняване на икономическия живот на такива традиционни морални ценности като взаимопомощта и взаимната подкрепа[25]. До известна степен техните възгледи се споделят и от днешния лидер на лейбъристите. ЛПВ, отбелязва Ед Милибанд, се стреми към разширяване на личната свобода, но я разбира в духа на комунитаризма, а не на индивидуализма; истинската свобода според него съществува в рамките на процъфтяващи местни съобщества[26]. Днес в ЛПВ съществуват и привърженици на „новия лейбъризъм", и привърженици на традиционната социалдемокрация. Партията се намира в процес на идейни търсения и най-вероятно в крайна сметка ще формулира някаква синтетична концепция, включваща елементи от различните вътрешнопартийни течения – кейнсианското и на „новия лейбъризъм", на комунитаризма и на социалния консерватизъм.

Опитът на Г. Шрьодер да прокара пазарноориентирано обновление на ГСДП се натъкна на сериозни препятствия още в първите години на XXI в. Наистина в началото преходът на ГСДП към „новата среда" донесе добри изборни резултати: през 1998 г. след 16 години в опозиция партията успя да се върне на власт. В резултат от изборите за Бундестаг беше сформирана коалиция между ГСДП и „Зелените" (просъществувала до 2005 г.), а Г. Шрьодер стана федерален канцлер. По-късно обаче иницииранатa от него модернизация на теорията и практиката на германската социалдемокрация бе връхлетяна от поредица сложни проблеми.

Преди всичко Шрьодер се сблъска със силната съпротива на лявото крило вътре в партията, чиито представители в противовес на идеите от манифеста Блеър–Шрьодер „пропагандираха държавноориентиран модел за управление по примера на Лионел Жоспен във Франция"[27]. В резултат от упоритата съпротива на традиционалисткото крило на ГСДП и на профсъюзите Г. Шрьодер успя да започне преобразуването на социалния модел в Германия чак след победата на „червено-зелената" коалиция на изборите през 2002 година.

Същината на замисъла на Шрьодер беше да се намали ролята на държавата в икономиката на Германия. Реформите включваха намаляване на данъците на бизнеса и на социалните вноски на предприемачите, премахване на бюрокрацията в процеса на създаване на нови фирми, дерегулация на пазара на труда, намаляване на различни субсидии и помощи, съкращаване на сроковете за получаване на помощ за безработица, приватизация на федерална собственост[28].

Нужните за тези преобразувания закони Г. Шрьодер успя да прокара през Бундестага едва предолявайки съпротивата на лявото крило в ГСДП и на профсъюзите. Самите реформи се оказаха доста непопулярни и болезнени, освен това техен резултат стана засилването на вътрешнопартийната опозиция, намаляването на авторитета на ГСДП и напускането на партията от нейните лявоориентирани членове. Тези фактори в крайна сметка доведоха германската социалдемокрация до поражение на парламентарните избори през 2005 г., след което беше сформирана „голяма коалиция" между ХДС/ХСС и ГСДП.

Герхард Шрьодер не успя да модернизира докрай ГСДП, за което свидетелства и програмата на партията, приета на Хамбургския конгрес през 2007 г. В този документ германската социалдемокрация потвърди своята отдаденост на демократическия социализъм. „Краят на държавния социализъм от съветски образец не опровергa идеята за демократически социализъм – се казва в програмата. – Демократическият социализъм остава за нас образ (*Vision*) на свободното, справедливо и солидарно общество, чието претворяване в живота за нас е постоянна задача."[29]

Хамбургската програма критикува пазарния фундаментализъм и възлага на държавата отговорността за обуздаване на пазарните сили. „Авторитарното и тоталитарното управление през XX в. дискредитира държавата – четем в документа на ГСДП. – От това се възползват пазарните радикали, които искат да сведат функциите на държавата до охрана на собствеността и организация на пазарите. Там, където това е възможно, те се опитват да дадат на пазарите ролята на държавата. Но това, което се предоставя на пазарите, трябва да стане стока, която едни могат да си позволят, а други – не. Демократичната и правовата социална държава ... носи отговорност за онези сфери от живота, които не трябва да се

превръщат в стока." Например не трябва да се превръщат в стока образованието, социалната сигурност и културата[30].

Интерес представлява също така издигнатата в програмата нова концепция за социална държава. ГСДП иска държавата на всеобщото благоденствие да се превърне в „грижовна социална държава" *(Vorsorgende Sozialstaat),* която осъществява оптимален баланс между социалната защита на човека и неговата лична отговорност за собствената му съдба[31]. Като цяло може да се каже, че Хамбургската програма отразява компромиса между „старите" и „новите" социалдемократи, традиционалистите и модернизаторите.

Предизборната програма на ГСДП от 2009 г. беше в още по-голяма степен издържана в духа на традиционните социалдемократически ценности и имаше силен социален уклон. Този идеологически обрат обаче не спаси германските социалдемократи от поражение на изборите за Бундестаг през септември 2009 г., на които ГСДП спечели само 23% от гласовете. В хода на предизборната кампания през 2013 г. германските социалдемократи отново поставиха в центъра на своята програма проблематиката на социалната справедливост. Те се изказваха против политиката на твърди икономии, за въвеждане на минимална работна заплата от 8.5 евро на час, за увеличаване на данъците за доходи над 100 000 евро годишно, за въвеждане на данък върху финансовите трансакции. Но въпреки че на изборите за Бундестаг през септември 2013 г. социалдемократите успяха донякъде да подобрят резултатите си в сравнение с 2009 г., победата отново беше на страната на ХДС/ХСС. В резултат от това, както и през 2005 г., беше сформирана „голяма коалиция" между ХДС/ХСС и ГСДП, оглавена от Ангела Меркел. „Социалдемократическата опозиция така и не успя да предложи на избирателите реална алтернатива и да ги убеди, че е в състояние да управлява страната в условията на днешната криза подобре от Ангела Меркел" – отбелязва руски политолог[32].

Социалдемокрацията и глобалната финансова криза

Трябва да отбележим, че върху възгледите на европейската социалдемокрация оказа силно влияние започналата през 2008 г. глобална финансово-икономическа криза. В левите и в левоцентристките кръгове в страните на Западна Европа се разпространи мнението, че световната финансова криза е в същността си криза на неолибералния капитализъм и на неолибералния модел на глобализация, която потвърждава справедливостта на социалдемократическите представи за необходимостта от политическо регулиране на пазарната икономика.

Кризата наистина постави под съмнение ред постулати на неолиберализма и спомогна за възраждането на кейнсианството. Както отбелязват икономическите експерти на ГСДП, „след дълги години либерална икономическа политика днес ... отново се чуват призиви за държавна намеса в дерегулираната пазарна икономика. При това мнозина се обръщат към Кейнс"[33]. Финансовата криза доведе и до активизацията на левите течения в социалдемократическото движение. Очевидно е, че в такива условия социалдемократите не могат да вървят по пътя на „маркетизацията" на своите програмно-идеологически постановки. Напротив, забелязва се тенденция за връщане към традиционните социалдемократически представи.

Възможно е да се каже, че финансово-икономическата криза прекъсна „десния курс" на европейската социалдемокрация. Дори партии като ЛПВ и ГСДП, които в началото на XXI в. се бяха придвижили достатъчно далеч към социалния либерализъм, бяха принудени в една или друга степен да се върнат към „класическата" социалдемокрация. Днес лидерите на европейската социалдемокрация са срещу провежданата от десницата политика на твърди икономии и за възстановяване на частично демонтираната от неоконсерваторите държава на всеобщото благоденствие, за държавна регулация на финансовия и банковия сектор, за провеждане на индустриална политика, за кейнсиански методи за стимулиране на търсенето. С други думи, те отстояват традиционните социалдемократически ценности и представи.

Днес европейската социалдемокрация се намира на кръстопът. От една страна, световната финансово-икономическа криза прави актуален традиционния социалдемократически дневен ред. От друга, процесът на глобализация и императивите на „новата икономика" я тласкат към социалния либерализъм. Тези противоречия ярко се проявиха например в действията на сегашния френски президент социалист Фр. Оланд. По време на президентските избори през 2012 г. той предложи на избирателите класическа социалдемократическа програма, основаваща се на кейнсианската стратегия за стимулиране на икономическия растеж чрез увеличаване на държавните разходи. Тя предвиждаше създаване на нови работни места, финансирани от държавата, строителство на държавни жилища, увеличаване на данъците за високите доходи, увеличаване на социалните разходи, увеличаване на минималната работна заплата, въвеждане на данък върху финансовите трансакции и т.н. Действителността обаче много бързо коригира тази програма и още в началото на 2014 г. френският президент обяви намаляване на държавните разходи и на социалните вноски за бизнеса, както и започване на реформи, насочени към стимулиране на предлагането. По този начин дори ФСП с нейната традиционно антикапиталистическа политическа култура беше принудена да премине на по-пропазарни позиции.

***

Неприемайки нито възпяваната от неолибералите неограничена свобода, нито хипертрофирания етатизъм на комунизма, европейската социалдемокрация винаги се е стремила да намери златната среда между колективизма и индивидуализма, между равенството и свободата, между държавата и пазара. И докато на ранните етапи от развитието на социалдемократическото движение в социалистическата идеология се наблюдаваше уклон към колективистичните ценности и етатизма, в края на XX и началото на XXI в. се засили противоположната, либералната тенденция. Но във всеки случай социалдемократическият опит за съвместяване на механизмите на пазара с държавната регулация и на индивидуалните усилия със социалната защита заслужават засилено внимание. Особено важно е да се осмисли това в Русия, където на „адептите на държавността" от най-различни направления, които отстояват етатистки икономически модели, противостоят „либерали", чийто идеал е свободният пазар от XIX век...

Социалдемократическият проект поставя пред изследователите и друг важен проблем. Както отбелязват американските политолози Х. Ричардс и Дж. Свангер, „социалдемократите вярват, че основаните върху етиката идеологии могат да променят икономическите отношения"[34]. Наистина социалдемократите положиха немалко усилия за реформиране на пазарно-капиталистическата система в съответствие със своите нравствени възгледи, за поставянето ѝ в служба на социални цели. Те всъщност се стремяха да примирят капиталистическата рационалност („духа на капитализма" по М. Вебер) с отвъдрационалните етични ценности на справедливостта и братството. Но тук възниква въпросът в каква степен логиката на икономическата рационалност и ефективност може да бъде съвместена с „логиката на сърцето", със социалистическата етика.

Според нас етичните норми не могат да не оказват влияние върху организацията на икономиката, а справедливостта далеч не противоречи на ефективността. Още повече, както отбелязваше руският философ Вл. Соловьов, „нравствената подредба на икономическите отношения би означавала и икономически прогрес"[35]. Впрочем този проблем заслужава да се превърне в предмет на по-нататъшна политико-философска рефлексия.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Майер, Т.* Трансформация социал-демократии. Партия на пути в XXI век. М., 2000, с. 68.
2. Вж. O. Nachtwey. Marktsozialdemokratie: Die Transformation von SPD und Labour Party. Wiesbaden, 2009, s. 179.
3. *Поттхофф Х.,* С. Миллер. Краткая история СДПГ, 1848–2002. М., 2003, с. 394.
4. Вж. А. Окетто. Левые в Европе: труд и реформа государства благоденствия. Будущее европейской социал-демократии. М., 1998, с. 285.
5. Вж. С. М. Липсет. Третьего пути не существует: Перспективы левых движений. Полис, 1991, № 5. с. 22–23.
6. Вж. К. Каутский. Эрфуртская программа: Комментарий к принципиальной части. М., 1959, с. 149, 159.
7. Вж. например: К. Каутский. Пролетарская революция и ее программа. Берлин, 1922, с. 410–413.
8. *Майер, Т.* Парадигмы социализма в Европе, история и современность. – Коммунист, 1990, № 3, с. 118.
9. Пак там.
10. *Marquand, D.* Premature Obsequies: Social Democracy Comes in From the Cold – The New Social Democracy. Eds. by A. Gamble, T. Wright. Oxford, 1999, p. 16.
11. *Майер, Т.* Парадигмы социализма в Европе, история и современность, с. 119.
12. Цит. по: D. Sassoon. One Hundred Years of Socialism: The West European Left in the Twentieth Century. N. Y., 1996, p. 735.
13. *Giddens, A.* Where Now for New Labour? L., 2002, p. 11.
14. *Блэр, Т.* Новая политика для нового столетия. – Государственная служба за рубежом. М., 2000, № 4, с. 7.
15. *Heffernan, R.* Labour's New Labour Legacy: Politics after Blair and Brown. – Political Studies Review, 2011, vol. 9, № 2, p. 165, 166.
16. *Блэр, Т.* К Европе народов – будущее европейской социал-демократии. М., 1998, с. 26.

17. Цит. по Т. Н. Мацонашвили. Социал-демократическая партия Германии перед выборами – 1998. М., 1998, с. 28–35.
18. *Блэр, Т.,* Г. Шредер. Европа: Третий путь – Новая середина. Социал-демократия перед лицом глобальных проблем. М., 2000, с. 101.
19. Социалистът Лионел Жоспен заемаше поста министър-председател на Франция от 1997 г. до 2002 г.
20. *Жоспен, Л.* На пути к более справедливому миру.// Социал-демократия перед лицом глобальных проблем, с. 112.
21. По-подробно вж. А. А. Преображенская. Французская социалистическая партия и европейская социал-демократия. – Мировая экономика и международные отношения, 2000, № 6, с. 48.
22. Вж. Б. С. Орлов. Новая программа германской социал-демократии: Итоги идейной дискуссии в СДПГ. М., 2008, с. 44.
23. По-подробно вж. Е. С. Хесин. Великобритания: от подъема к кризису. – Мировая экономика и международные отношения, 2009, № 12.
24. Вж. E. Miliband, Building a Responsible Capitalism. – Juncture, 25.V.2012. – www.ippr.org/juncture/171/9200/building-a-responsible-capitalism
25. Вж. A. Finlayson. From Blue to Green and Everything in Between: Ideational Change and Left Political Economy after New Labour. – The British Journal of Politics and International Relations, 2003, vol. 15, № 1, p. 76–77.
26. *Miliband, E.* Preface. The Labour Tradition and the Politics of Paradox: The Oxford London Seminars 2010–2011 (Eds. M. Glasman, J. Rutherford, M. Stears, St. White, p. 8. – www.lwbooks.co.uk/journals/soundings/Labour_tradition_and_the_politics _of_paradox.pdf
27. *Поттхофф, Х.,* С. Миллер. Краткая история СДПГ, 1848–2002, с. 413.
28. По-подробно вж.: В. П. Гутник, Государство уходит из экономики ФРГ. – Независимая газета, 22.XII.2003.
29. Hamburger Programm: Das Grundsatzprogramm der SPD. s. 16–17. – www.spd.de/linkableblob/1778/data/hamburger_programm.pdf
30. Ibid. c. 31.
31. Вж. ibid. c. 55–60.
32. *Гуселетов, Б.* Итоги выборов в Германии: партия Меркель победила, состав правительства пока не определен. – www.socialistinfo.ru/socialXXI/2254.html
33. *Фаут, С.* и др. Курс социальной демократии. Ч. 2. Экономика и социальная демократия. М., 2012, с. 29.
34. *Richards, H.,* J. Swanger, The Dilemmas of Social Democracies: Overcoming Obstacles to a More Just World. Lanham, 2006, p. 230.
35. *Соловьев, В. С.* Оправдание добра. Нравственная философия. – Сочинения. Т. 1. М., 1990, с. 425.

ВРЕМЕ ЗА МАЛКИТЕ ХОРА
(Анализ, посветен на реставрацията на капитализма)

Васил Проданов

Васил Проданов *– професор, доктор на философските науки, член-кореспондент на БАН. Работи в областта на философията, социологията, етиката, политическите науки. Автор е на над 400 научни труда. Издал е над 20 книги, между които: „Познание и ценности“ (1979), „Личност и политика“ (1988), „Глобалните промени и съдбата на България“ (1999), „Гражданското общество и глобалният капитализъм“ (2003), „Насилието в модерната епоха“ (2003), „Теория на българския преход“ (2012), „Социология на философията“ (2012). Бил е 20 години директор на Института за философски науки и на Института за философски изследвания към БАН.*

Реставрацията на капитализма в България, резултат на геополитическия разпад на социалистическата система, свързана със Съветския съюз, промени радикално индивидуалното и груповото поведение. Хора, които като че ли сме познавали от много години, изведнъж започнаха да изглеждат в съвсем различна светлина. В ситуация на разпад и криза, които са породени от външни причини, но водят до радикално различна геополитическа и вътрешноикономическа и политическа ситуация, винаги се наблюдават гигантски промени в индивидуалната и груповата психика. Те са благодатна почва за анализ от социалните психолози. За съжаление у нас няма много психолози, които могат да направят адекватно изследване на тези процеси. Между малкото специалисти, способни на това, е Дончо Градев.

Професор Дончо Градев, ученик и продължител на делото на Георги Йолов, е безспорно най-добрият наш социален психолог през последните десетилетия. Автор е на множество книги, в които анализира различни аспекти на масовата психика, на поведението на човека в различни ситуации. Неговата позиция на гражданин и учен можем да видим рефлектирана в труда му „Критична социална психология” (С., Изток–Запад, 2012), в който той пише, че *„критичните социални психолози застават зад обезвластените социални групи в обществото, обявяват се в подкрепа на многобройните и трайно стигматизирани общности ... те се стремят да имат разпознаваема гражданска позиция, подкрепящи жертвите на предразсъдъците и расовото неравенство“ (с. 9).*

Сред неговите книги специално искам да отбележа фундаменталния му труд „Стигма и личностна

биография" (С., Изток–Запад, 2010), който може да ни обясни много неща в поведението на отделните индивиди и групи у нас през последния четвърт век, когато радикално се сменяха оценките, критериите за оценки, ценностите, заклеймяваха се цели социални групи и отделни индивиди и либералната демокрация реализира най-мощните процеси на стигматизация от края на Втората световна война досега. Основен стигматизиращ термин веднага след 1989 г. стана „номенклатура". Той бе популярен и в редиците на бившата Комунистическа партия, в която хора от периферията бързо промениха своите социални позиции и се превърнаха в политически елит. Много скоро такъв стигматизиращ термин стана „комунист" и „бивш комунист" и това сплоти членовете на бившата Комунистическа партия през 90-те години, но същевременно голяма част от тях бързо избягаха от нея, преваждайки се в социалдемократи, което звучеше не така стигматизиращо. След това дежурно стигматизиращи термини освен „бивш комунист" станаха и „ченге", и „агент". Новите „демократи" се появиха, използвайки като мощно оръжие именно стигматизацията, но то може да се срещне във вътрешни битки на различни етапи и при левицата.

Новата книга на Дончо Градев „Властта на малкия човек" (С., Наука и изкуство, 2015) продължава процеса на анализиране на явления, които възникват в периоди на кризи и радикални промени, какъвто имаме през последния четвърт век. Но докато в работата си за стигмата Градев изследва появата и функционирането на този феномен, в новата му работа можем да открием най-активния и най-агресивния участник в стигматизацията – той е това, което Градев нарича „малкия човек", следвайки изследването на знаменития германски психолог Вилхелм Райх. Райх прави своите анализи, опирайки се на реалности, свързани с острата криза в германското общество след Първата световна война, криза, която в крайна сметка ще породи фашизма. Днешната криза и у нас, и в световен план също ражда фашизоидни явления, а у нас реставрацията на капитализма роди освен това и хиляди малки човеци – херостратовци, които разрушиха всичко изградено преди тях. Това е специфичен тип масов участник в радикални промени. Той не е физически малък, нито е това, което нерядко се нарича „обикновен човек". Той е малък в морално-психологическия смисъл на думата – дребна душица, която конформно е била в периферията на обществото, но земетръсните промени в него са ѝ дали възможност да се опита да промени своето положение. *„Малкият човек е морално неразвит индивид, загърбил позитивните сили на живота, дадени на всички хора. Неговата „болест" е моралната деформация, заразяваща и разрушаваща нормалните правила на човешкото общежитие"* (с. 17). Негови основни характеристики са липсата на чувство за самокритичност, склонността към подчинение на авторитети, страхът от себе си и недоверието към другите, склонността към сексуална извратеност, презрението и социалната дистанция.

Всъщност обикновените хора са жертви на „малкия човек". Те също са подложени на изследване в книгата на Дончо Градев, в която се показва как с възхода на либералната демокрация в западните капиталистически общества започват да се употребяват понятия като „обикновен човек" и „народ" като съвкупност от „обикновени хора". Политиците се кълнат в „народа", пустословят как служат на „обикновения човек", как се борят за неговите „права и свободи". В САЩ след Вто-

рата световна война започва да се говори, че живеем във „века на обикновения човек". Всъщност става дума за времето на либерална демокрация, проявяваща се чрез популистки лидери, които говорят за „обикновения човек", но в крайна сметка той системно е ограничаван и преследван от властовия елит, а формалните мними „свободи", в които се кълнат политиците, са инструменти за *„преследването и социалното изключване на обикновения човек"*. Днес той е основна жертва на глобализацията. В условия на задълбочаване на неравенствата обикновените хора са поставени в положението на обречени да бъдат маргинализирани. Градев много добре показва как при неолиберална капитализъм с помощта на психологически техники и идеологически апарати по същество става „идеологическо поробване" на обикновения човек и това е начинът той да се държи в покорство, независимо от нарастващата маргинализация и мизерия.

В центъра на книгата на Градев обаче си остава „малкият човек", нищожеството, получило възможности да мачка както обикновения човек, така и духовните лидери, значимите фигури. В нея е разкрита добре властта на малкия човек, как той – открито или подмолно – воюва с другите, търсейки у тях качества, представляващи неговото константно съдържание – неговата склонност към лъжа, шарлатанство и измама. Малкият човек е посредственост, която властва чрез предателство и със скрита радост от страданието на другите, чрез злепоставяне, интригантство, стигматизация. Малкият човек има само врагове, съмнява се в тези, които са като него, те също са потенциалната жертва на стратегията му за клеветническа дейност и предателство. Именно този психологически тип, този „демократичен" типаж може да ни обясни как през 90-те години на XX век, след като Горбачов обяви края на „образа на врага", се наложи едно общество, в което образите на врага станаха водеща характеристика, противопоставянето и заклеймяването – основен инструмент за разпадане на всички социални структури, в крайна сметка и на материалните постижения на социализма. Можем да видим природата на деструктивната власт на малкия човек, да си обясним деструктивността на станалото у нас през изминалия четвърт век, когато тълпи от малки хора се превърнаха в „политически елит" и „политическа класа". Можем да си обясним как след всяка поредна деструктивна стъпка на тези хора те виктимизират някого другиго като виновник за това. Можем да разберем защо, като четем днес интервютата на т.нар. бащи на българската демокрация, не можем да видим и капка угризение за злодеянията, сторени на България. Всъщност това може да ни обясни и разпадането на СДС, изпълнено с малки хора, търсещи врага навсякъде край себе се, които се самоотлюспваха и взаимно се заклеймяваха, отивайки като партия в небитието и отнасяйки в тази разрушителна стихия и материалните, и моралните основи на българската държава. Така можем да разберем кризата и на други партии, дори днес, в които очевидно наличието на достатъчно количество малки хора, попаднали в тях по време на разпад, води до подобни деструктивни процеси. Твърде много политически и морален дребосък се напъха в тях в резултат на „негативен подбор" и това се превръща в бедствие дори за българската левица.

Спомняте ли си как Симеон Дянков нарече учените от БАН „феодални старци"? Е, обяснението на този тип феномени може да откриете в книгата на Дончо

Градев, където той се спира подробно на агресивното отношение специално на „малкия човек“ към високообразованите и издигнатите в научен и културен смисъл личности, как той смята великите хора за свои врагове, как мрази хората на духа с висок неформален статус в обществото.

Става дума за нищожеството, което – когато се срутват социалните йерархии и ценностната система – най-бързо може да се нагоди конформно към новата ситуация и да се опита да се възползва от нея. Да, в такива периоди наистина на повърхността на обществения живот изплува боклукът, който с поведението си може да доведе обществото до ужасяващи последствия, както стана у нас през изминалия четвърт век. Дончо Градев изключително добре показва как подобно на Ваймарската демокрация българската либерална демокрация води до деинтелектуализация и опростачване, до мачкане и изтласкване на способните и етични хора, на истинските професионалисти, на тези, които могат и искат да носят отговорност. Четейки неговата книга, можем да разберем как разпадът на социализма превърна дребни конформни човечета, довчерашни маргинали и обикновени негодници, във водачи на „демократичните сили”, които предлагат на българите ново „светло бъдеще” и уреждат самите себе си. Как така например един дребен, незначителен, с леки отклонения в обикновения живот адвокат от сорта на Филип Димитров може да се превърне в Херострат, ликвидиращ селското стопанство, водещ страната до разруха, как може да стане водач на правителство, извършващо масови политически уволнения в мащаби, по-големи отвсякога преди в българската история. Обяснението на подобен род събития можем да намерим в книгата на Дончо Градев, която ни показва как в условия на радикални промени се извършва процес на „негативна селекция” и довчерашни конформни нищожества се превръщат в „политически елит”, т.е. в добре познатите ни „калинки”. Хора, които не могат да организират ефективно работата на трима души, стават министър-председатели. Негодници, които в други времена угоднически поддакват на всеки по-висшестоящ, сега заемат позата на герои, стигматизиращи хората, които реално ги превъзхождат, които са повече от тях.

Във втората част на своята книга, озаглавена „Социалните убежища на малкия човек”, авторът анализира проявленията му в основните сфери на нашето общество. Безспорно най-важната от тях е политиката. Много добре са изследвани предпочитаните партийнополитически ниши на малкия човек, поведението му, когато е на власт и в опозиция, както и действията му в предизборни кампании. Особено благодатни за властово израстване на малкия човек са ситуациите на конфликтно противопоставяне, когато невзрачният човечец с вероломство, лицемерие, корупция може да изпълзи до върховете на политиката, нещо невъзможно в предходни периоди. Тогава именно той може да се обедини със себеподобните си, да демонстрира удивителна способност да се сплотява, да се възпроизвежда, да си формира благоприятна жизнена среда и да расте в йерархията. Той има способността да оцелява в политиката за сметка на по-способните и по-почтените, да се обединява в клиентелистки мрежи и да овладява властови пространства. Отишъл на най-високото, той може да оправдае некадърността си с фрази от рода на „държавата е лош стопанин”, но в крайна сметка следствията са фатални за държавата, защото тя се изпълва с нищожества и самата тя става

нищожна във възможностите си и функционирането си. Така политиката се лилипутизира, изпълва се с дребни фигури, които масата от хора ненавижда, мрази, гледа на тях като на престъпници, а те непрекъснато дърдорят клишета от неолиберална новоговор, в който е важно да има думите „реформа", „промяна", „демокрация", „евро-атлантически ценности", „толерантност", „евроинтеграция", „25 години свободна България" и всякакви други от този род. Друго социално убежище на малкия човек в днешната дигитална епоха са социалните мрежи, където той се вихри в позицията на хейтър. Той е навсякъде, не само на високите, но и на ниските етажи на институциите.

В книгата можем да открием и множество други проявления на „малкия човек". Такава е сферата на „малките забрани", чрез които се компенсират пропуските в социализацията на личността и се предпочита властовата тактика на налагане на подчинение. Чрез тях малкият човек поддържа фалшивото си самочувствие за значимост, въобразява си, че чрез тях, обезценявайки другите, може да получи авторитет.

Най-тъжните и потресаващи за мен части на книгата са за проявленията на „малкия човек" в областта на науката и образованието. Тези области не бяха защитени от него, дори напротив. Началото на промените изведе на преден план в политиката голям брой фигури, периферни преди това в сферата на науката и образованието, чувстващи се маргинални, нереализирани. Аз самият си спомням как в началото на 90-те години тази маргинална маса хунвейбинстваше в БАН, как искаше закриване на институти, вземане на званията и прогонване на водещи учени. Затова именно науката стана единственото място, където бе въведен мракобесният закон „Панев", и Дончо Градев прави добър анализ на развихрянето на посредствености и морални нищожества, с които той бе свързан. В не едно и две научни учреждения бяха правени списъци за уволнения по политически причини. През последните години тази функция започна да изпълнява един друг закон – законът за развитието на академичния състав, който по същество доведе до депрофесионализация, срив и опростачване на науката, сведе я до област, където вирлуват приятелски клики. Публичните скандали през последните години например в Стопанската академия в Свищов са само едно от ярките проявления на тази ситуация. Преходът доведе до маргинализация на научни позиции, до срив на социалния статус на учените и благоприятства възхода на нищожества – неспособността да се добие научна позиция с научни качества се компенсира с политическа риторика и заклеймявания. В началото на промените видяхме как бивши преподаватели по научен комунизъм станаха патологични антикомунисти, бивши служители на високи места в йерархията на БКП правеха списъци за уволнение на комунистите в университетите, в които работеха, а прононсирани некадърници се представяха за „репресирани".

Ползвайки книгата на Дончо Градев, можем да разберем природата на българския антикомунизъм, как бивши нагаждачи най-бързо се приспособяват към новата ситуация и от ласкатели на някога силните на деня, от жадуващи да се наредят нависоко в йерархиите на социализма стават пещерни антикомунисти, ударни сили на цветни революции. Можем да разберем ускореното пренаписване на автобиографии и идеологическото пребоядисване, как хора, които са изглеж-

дали едни довчера, изведнъж като че ли стават нещо съвсем различно. Можем да разберем как се оказва, че сред огромната хуманитарна интелигенция, създадена при социализма, има немалко дребни души и малки човеци, които смятат, че не заемат достатъчно високо място в йерархиите на престижа и от тях се ражда либералната антикомунистическа група от интелигенти и платени идеологически наемници в десетките неправителствени организации, предназначени за налагане на прокапиталистическа идеологическа хегемония. Българският преход изведе на повърхността хиляди дребни хора, превърнали се в агресивни посредствености, в заели високи постове негодници, които доведоха нашето общество до ужасяващи разрушителни следствия.

Имало е в нашата история времена на духовен подем, времена, раждащи герои, времена величие. Но има и такива, от които се пръкват всекидневно, всекичасно нищожества, раждат се „малки хора“ – времена на катастрофи, времена на разпад. Такова беше времето у нас през последния четвърт век. Времето на прехода към капитализъм не роди мощна икономика, нито по-добро образование и здравеопазване, не направи българина по-свободен, не го вкара в по-справедливо и равно общество. Но то роди огромно количество негодници, малки хора, които изпълзяха на повърхността, усетили, че е дошло тяхното време, и участваха във вакханалията по сриването на икономика, държава, духовност и морал. Основите на психологическата интерпретация на това, което стана, можем да разберем от книгата на Дончо Градев.

ДВА ЗАКОНА НА ПРЕХОДА*

Дончо Градев

Дончо Градев *– професор, доктор на социологическите науки, преподава социална психология във Философския факултет на СУ „Св. Кл. Охридски". Автор е на книгите: „Промените в социалната психика" (1983), „Социалните роли на личността" (1984), „Събитията в жизнения път на личността" (1987), „Социална психология на масовото поведение" (1995/2000), „Психология на масите" (2005), „Стигма и личностна биография" (2010), „Критична социална психология" (2012), „Властта на малкия човек" (2015).*

1. Законът за развитието на академичния състав в Република България – тунел за посредствени научни кадри

Този закон е обнародван в средата на 2010 г. и влиза в сила през 2011 г. Обявените мотиви за неговото налагане имат идеологическо съдържание; авторите на закона лансират в публичното пространство виждането, че с него се заменя една законова уредба, която е свързана с т.нар. тоталитарно минало на България. Зад този пропаганден лозунг обаче се крият истинските причини за отмяната на стария Закон за получаване на научни степени и звания в университетите и научните институти. Предходният закон беше много висока летва за „талантливите" кариеристи. Те трябваше да преминат през три нива на оценка, за да получат научна титла и статус на хабилитиран изследовател или преподавател: научен съвет със състав около двадесет души и още две научни комисии в системата на Висшата атестационна комисия. Не че тази тристепенна система не беше пробиваема за напористите кариеристи, но в сравнение със сегашната ситуация си беше трудно превземаема крепост.

Новият закон е направен от малките хора, провреле се до първите стъпала на академичната йерархия, за да могат безпрепятствено да продължат кариерния си път. Този закон прокопава тунел, който прикрива движението на малкия човек към „местата, където измамата и посредствеността не се допускат". С какви свои характеристики новият закон стимулира кариеризма на „смелите" манипулатори?

* Из „Властта на малкия човек". С., Наука и изкуство, 2015.

* Новият закон минимизира броя на експертите, от които зависи даването на научните степени и звания. Те стават приблизително шест пъти по-малко. Малкият брой лесно се държи под контрол, няма да отнеме много време да се „обясни“ на експертите какъв положителен човек е нашият човек; колко е добре да му се даде път, защото един ден ще потрябва, т.е. ще бъде послушен. Дори и да няма такива уговорки, остава фактът, че бройката на научното жури го прави пробиваемо за манипулативно влияние. Който е участвал в такива журита, е видял съвсем отблизо посочения дефект на тази процедура. Повечето научни експерти споделят по пряк и косвен начин мнението, че всеки, който е подал документи за получаване на научна или преподавателска степен, се радва на успешен край. Изключенията са съвсем незначителни. Налице са данни за успеваемостта на процедурите, които потвърждават обобщението „успешен процедурен край“.

* Негласно правило е, че научните журита се подбират, за да се подкрепи даден кандидат. Малко хора биха си изкривили съвестта, за да не признаят наличието на такава практика. Тези, които отказват включване в журитата, за да запазят своята обективност, се подменят с нови членове и така, докато се постигне напълно подкрепяща експертна среда за дадената процедура. В различните конфигурации на научната общност ясно се знаят критичните и неподкупни учени, но за съжаление те рядко попадат в състава на конструираните журита. Ако това е неизбежно, ако без тях не може, те са малцинство в експертния състав и не могат да повлияят на положителния изход. И още за подбора на научните журита. Замяната или по-точно избягването на критичните учени става чрез заместването им с потънали в забвение пенсионери с академични титли. Те се отзовават не само заради предлагания хонорар, но и защото им се обръща внимание и за известно време отново се чувстват значими представители на научния фронт. Докато мине процедурата, пенсионерите са обект на интензивно ухажване, хвалене от самите кандидати и организаторите на конкурсите. В Закона на един етап се предвижда, че подборът на научните журита става чрез т.нар. национална листа на принципа на случайния подбор, но този елемент се оказа трудно изпълним и практически отпадна. Остана удобният вариант – научните звена да действат по свое усмотрение, използвайки опаковката „научна съвест“.

* Процедурите за даване на научни степени и звания стават чрез открито гласуване. Наивно е да се смята, че всеки член на научното жури действа автономно и по научна съвест и откритото гласуване няма никакво значение за него. Чрез принципа на откритото гласуване се цели постигане на „единомислие“ на членовете на журито. Трудно е, а като се познават данните, се оказва невъзможно да се гласува различно от очакваното – дадена процедура да приключи с положителен резултат. И все пак на какво се дължи съглашателството при откритото гласуване? Причините са няколко:

А. Този, който е против, си навлича врагове сред участниците в конкурса. Практиката показва, че неуспелите са твърде отмъстителни; намират различни начини, за да накажат тези, които са били против, независимо от тяхната научна коректност и обективност. Могат да използват всички оръжия на „малкия човек“, попаднал в академичните среди. Лесно вплитат „неправоверния“ в интриги, клюки и доноси. Ако има някакви постове, правят задкулисни административни

пречки. Така или иначе, откритото гласуване създава големи главоболия, а именно това се очаква от този елемент на процедурата.

Б. Тези, които не гласуват „правилно“ в дадена процедура, са застрашени не само от кандидатите, но и от колегите им, които ги лансират в академичната кариера. Това са единици от по-високите етажи в научната институция, които имат по-голяма власт, а техният „гняв“ е далеч по-опасен. На кого му трябват толкова много врагове? Обикновено, за да ги избегнеш, е по-добре изобщо да не участваш в научните журита; така поне ще си освободен от вътрешния конфликт при такива неудобни ситуации. Дори и да са много тези, които се отказват, няма журита, които да са останали непопълнени. Винаги се намират подходящите заместници.

В. Опасността от откритото гласуване е и заради механизма на „негативната адаптация“. Научната съвест се оттегля на заден план съобразно заключението – „така правят всички“; такъв е законът, калпав е, но е закон. Много хабилитирани преподаватели предпочитат да поддържат процедурите, за да има обновление на кадрите, въпреки че съзнават нарушаването на академичните стандарти. Капанът на „откритото гласуване“ на практика е непреодолима слабост на Закона и няма съмнение, че това не е случайна грешка на немарливия законодател. „Откритото гласуване“ е умишлена психологическа принуда да се гласува еднопосочно от членовете на научните журита.

* Дискутираният закон позволява пробив на посредствените учени с кариеристични амбиции и поради неясното изискване за разграничение между т.нар. малък и голям докторат, т.е. – образователната и научна степен доктор и доктор на науките. В правилника за приложението на Закона се посочва (относно големия докторат), че той не може да повтаря буквално темата и значителна част от съдържанието на труда, с който е придобита образователната и научна степен „доктор“. Иначе казано – допуска се в „големия докторат“ да се включват елементи от вече защитения труд за придобитата по-ниска степен. Талантливият кариерист използва това „допускане“ и без да му мисли много, пристъпва смело към автоплагиатство при придобиването на най-високата научна степен. Ако в Закона го нямаше „полуразрешението“ за такава „приемственост“, нямаше да има често срещаното „докторско“ автоплагиатство. Този недостатък на Закона се мултиплицира и при професорските конкурси. Често срещана практика е правенето на компилация от вече публикувани преди години трудове, които се издават под ново заглавие, или за по-лесно се представя само документ от някое издателство със съдържание – „под печат“. Разбира се, че всичко това става под надзора на „бдителното“ жури. Ако я нямаше тази възможност, стотици конкурси за преподавателски и научни степени нямаше изобщо да се състоят. Куражът на напиращите за академично израстване идва от умишлено допуснатите слабости на закона, съдържащ рязко снижаване на критериите за научна оценка и контрол над съответните процедури.

Отношението на научната общност към новия Закон преминава през няколко етапа. Първият обхваща времето около влизането на закона в реално действие. Една значителна част от утвърдените академични изследователи и университетски преподаватели твърдо се противопоставят на новия Закон, виждайки в него правен инструмент, чрез който с бързи темпове ще се принизи нивото на академичния потенциал на национално равнище. Разбира се, имаше и групи,

които, въпреки че са против закона, проявяваха любопитство как той все пак ще заработи. Много от тези „любопитни“ колеги бързо възвърнаха първоначалните си негативни нагласи спрямо новия Закон и се надяваха, че той бързо ще отпадне след разпознаването на видимите му ограничения. Критиката на Закона вътре в академичната общност остана на високо равнище. Вторият етап е свързан с надеждата, че вътрешните университетски правилници ще неутрализират в голяма степен слабостите на Закона. Но това очакване не се оправдава; вътрешните правилници легитимират закона и чрез тях не се постигат никакви подобрения. Много критици на Закона смятат, че вътрешните правилници задълбочават неговите преобладаващи негативни страни.

Третият етап от модифицирането на отношението към Закона се характеризира с изолирането на критично мислещите до нивото на безпомощно малцинство, което трудно се противопоставя на академичната маса, проявяваща позиция на гласно и негласно подкрепяне на новия механизъм за академично израстване. Може определено да се каже, че „румънският вариант“ няма да се случи в България. Какви са причините за поставянето на тази неприятна прогноза?

А. Университетите в лицето на катедрите и факултетите се почувстваха силни, че сами без особена трудност могат да решават кадровите си проблеми. Новите частни висши училища и университети чрез бързото производство на академични кадри стават все по-независими от „донорството“ на БАН и големите държавни университети. Калпави или не, собствените кадри са важно нещо – има с какво да се отчитат пред НАОА при поредната акредитационна процедура. Въпреки че този „ход“ е непочтен спрямо стандартите на академизма, който се използва. Още от първата половин година от приложението на Закона университетските управленски звена притъпиха критичното си отношение към новата кадрова регулация. Тя се оказа добре дошла за тях, като се гледа, разбира се, на висшето образование като на бизнес.

Б. Най-благотворен се оказа новият Закон за амбициозните некадърници, стъпили по някакъв начин в полето на академичните среди. Малкият човек в науката се чувства най-добре, когато има шанса да се възползва от правно скрепени занижени критерии за работа и кариера. Новият Закон е идеален в това отношение; той сякаш „прегръща“ кариериста с посредствени възможности. Какви са неговите главни стъпки: първо, изучава процедурния правилник; второ, урежда обявата на конкурса чрез сервилничене и клетви за вярност към шефовете; трето, сглобява „научните“ си трудове – компилации от стари начални публикации плюс добавки от интернет. С присъщата ловкост на талантливия кариерист „продукцията“ бързо е готова за положителна „експертна“ оценка на нетърпеливото жури. След тези три главни стъпки има и едно допълнение, реализирано обикновено в „свободен стил“. Става дума за задължителното ухажване на рецензентите и авторите на „становищата“ (няколко на брой). Този епизод никак не е лесен; той изисква елемент на проучване, дисциплина в действието и „прилична“ доза лицемерие при подкупното действие към членовете на журито. Всеки случай е различен, но успехът е сигурен, когато се спазват правилата на „малкия човек“ в науката.

В. Мъдрите учени и университетските светила, които са обичани от студентите, отдавна не управляват висшите образователни и изследователски институ-

ции. На техните столове са седнали бизнесмените със „заслужени“ научни титли и звания. Тези бизнес мъдреци са достигналите до високо управленско ниво „малки хора“, които се нуждаят от всякакви инструменти, за да поддържат висшето образование в статуса му на бизнес продукт. Едно директно обобщение ще свърши добра работа при изясняването на статуса на „малкия човек“ в „местата, където измамата и посредствеността не се предвиждат“. „Малкият човек“ е превърнал тези места в свой офис, запазил е само „фирмения“ знак – университет.

2. Законът за декомунизацията

Този закон е обнародван в ДВ, бр.104 от 24 декември 1992 г. под заглавие „Закон за временно въвеждане на някои допълнителни изисквания към членовете на ръководствата на научните организации и Висшата атестационна комисия“. Този правен инструмент е известен и под името „Законът Панев“ – по името на вносителя на законопроекта.

Законът е правно недоразумение, защото прилага принципа на колективната вина, отдавна отречен в юридическата практика. Но все пак той е приет под натиска на идеологията на новите политици, взели връх след 10 ноември 1989 г. – началото на глобалната политическа и икономическа промяна на българското общество. Преходът на България от социалистическа към капиталистическа организация на обществения живот още не се смята за завършен (изминали са 25 години) може би защото идеолозите на промяната все още са концентрирани върху идеята за декомунизацията, а не върху моделите на адаптацията на обществото към новите реалности.

Законът цели отстраняването на „старите“, заемащи ръководни длъжности в университетите и научните институти. Критерият за това начинание е идеологически и в него няма ни най-малък намек за научните и преподавателските качества на предвидените за санкции лица от академичните структури. Същността на Закона може да се представи чрез следния цитат от неговото съдържание:

„В състава на академичните, факултетните, научните съвети и в ръководствата (ръководителите и техните заместници) на висшите училища от ниво ръководител на катедра включително и нагоре, в състава на научните съвети и в ръководствата (ръководителите и техните заместници) на научните институти и организации от ниво ръководител на секция или съответното основно структурно звено, включително и нагоре, както и в състава на Висшата атестационна комисия и специализираните научни съвети към нея могат да участват само лица, които отговарят на следните изисквания:

1. Не са били членове и кандидат-членове на Политбюро, на Секретариата и на Централния комитет на бившата Българска комунистическа партия.

2. Не са били секретари и членове на районни, градски, общински, окръжни и областни комитети на Българската комунистическа партия.

3. До 10 ноември 1989 г. не са заемали длъжности, които са били на пряк отчет в Политбюро или в Секретариата на Централния комитет на Българската комунистическа партия и са посочени в раздели I и II на „Номенклатурата на кадрите на отчет в Централния комитет на Българската комунистическа партия“

(№ 1045 от 19.VII.1978 г., утвърдена от Политбюро на Централния комитет на Българската комунистическа партия с протокол № 280 от 11.VII.1978 г.).

4. Не са били щатни и доброволни сътрудници на Държавна сигурност или управлението за безопасност и охрана.

5. Не са компрометирани с участие и изяви във „възродителния процес".

6. Не са били в щатния преподавателски и научноизследователски състав, както и не са завършили и специализирали в Академията за обществени науки и социално управление и нейните филиали, Висшата партийна школа за ръководни кадри на Българската комунистическа партия, Института по история на Българската комунистическа партия, Института за социално управление или школите на КГБ и Държавна сигурност.

7. Не са преподавали история на Комунистическата партия на Съветския съюз, история на Българската комунистическа партия, марксистко-ленинска философия, научен комунизъм или партийно строителство.

8. Не са били политически офицери, заместник-командири по политическата част и не са заемали длъжности в политуправлението на Въоръжените сили.

9. Не са били секретари или членове на партийни комитети на Българската комунистическа партия на висшите училища и академии, не са били секретари на партийните организации на Българската комунистическа партия на факултети, научни институти и други научни организации, както и не са били членове на кадрови комисии към партийните комитети на висшите училища, академиите и други научни организации."

С тези девет забрани Законът е действал до 1994 г. Отстранени са от ръководни постове в университетите и научните институти 2830 лица. Няма персонална оценка кой колко е допринесъл като учен и ръководител в сферата на науката и висшето образование. Тези съществени характеристики на професията са генерално пренебрегнати за сметка на един критерий – политическата принадлежност. Подобно преследване, основаващо се на стигматизирането на определени идеологически убеждения, е познато явление. Тази активност никога не е довеждала до положителни резултати, защото е недемократична и зловредна по природа. Убедителна илюстрация за тази оценка е епизодът на маккартизма в Америка, оставил за дълго време горчивина (по думите на Артър Милър) в моралния дух на обществото. Политическото насилие във всичките му форми се е приемало от интелектуалните елити крайно критично и с морално отвращение, но въпреки това тази уродлива практика се оказва много устойчива.

Няма специално изследване на засегнатите от „Закона Панев". Сигурно е имало такива идеи и конкретни намерения, но те са останали нереализирани заради спецификата на съвременната политическа конюнктура. Поради липсата на системни данни ще бъде споменат един документиран „единичен случай", илюстриращ правната и моралната несъстоятелност на обсъждания закон. От ръководна длъжност в Софийския университет е отстранен проф. Исак Паси – всепризнатият академичен лидер на Философския факултет. Той имаше куража да разкритикува публично репресивния Закон на Общото събрание на Философския факултет, състояло се на 8 април 1993 г. Словото му бе публикувано във вестниците, а по-късно стана част от книгата му „Автобиографични есета"

(Паси, 1994). Няколко пасажа от словото на професора дават представа за неговата гражданска позиция:

1. „За това събрание зная около един месец – откогато академичният съвет реши всички факултетни събрания по т.нар. Закон за декомунизацията на науката да се проведат в един и същи ден – 8 април, който да се обяви за неучебен. Тъй че това събрание не ме завари неподготвен – имах достатъчно време за обмисляне. Признавам, че първият ми импулс беше изобщо да не идвам тук. Но отхвърлих този вариант, за да не се помисли, че болест или някаква неотложна работа ми е попречила да изпълня задълженията си, което би било просто недостойно. Затова реших да дойда на събранието, да кажа тези няколко думи, с които да обясня поведението си, след което веднага да напусна."

2. „А на това събрание аз няма да присъствам, защото не желая един репресивен закон да ме ограничава и да ме насочва в желаната от него посока, да ми определя кого мога да предлагам за член на факултетния съвет, за кого мога да гласувам и кого не мога да предлагам за член на факултетния съвет, за кого не мога да гласувам."

3. „Длъжен съм да изразя и отношението си към самия Закон. Според мен той е най-малко противоконституционен, противоправен и антихуманен закон, който еднакво позори тези, които са го приели, и онези, които са го санкционирали. Не мога да призная за конституционен и за почиващ на правни принципи един закон, който изхожда от предпоставката за колективна вина, защото вината винаги е индивидуална. Не мога да призная за почиващ на правни принципи един закон, който задължава невинния да доказва своята невинност, след като още от римското право е безспорна (за правовите държави) максимата *onus probandi*, доказва вината онзи, който поддържа обвинението. Най-сетне не мога да призная за хуманен един закон, който дискриминира достойни хора, поставя ги в унизително положение и ги лишава от права, които охотно дава на по-малко достойни."

4. „… започнах съзнателния и осъзнатия си живот с две поправки към Закона за защита на държавата, със Закона за защита на нацията, със Закона за конфискация на имуществата на лицата от еврейски произход, с техните правилници и още няколко нормативни акта в този дух. Тогава бях на петнадесет години. А завърших професионалното си поприще с един съвсем аналогичен по дух и буква на споменатите закон – известния закон на никому неизвестния Панев. Вече съм на шестдесет и пет години и – питам се не е ли това същото съединяване на края на един живот с неговото начало, в което според Гьоте се състои и щастието!"[1]

5. „… написах този текст, *първо,* за протокола, и *второ,* за да не се помисли, че цял един факултет, и то Философският, се е оставил безропотно да бъде отведен на заколение или, което е по-лошо, на унижение" (Паси, 1994, с. 140–146).

Този закон наложи отстраняването от ректорския пост на Софийския университет и на друга не по-малко известна фигура – проф. Николай Генчев, историк от национален и европейски мащаб, заради обстоятелството, че е бил избиран за партиен секретар на Университета. И въпреки съпротивата на научната общност, професорът бе уволнен по надлежния ред на чиновническия закон. Ръководствата

на катедрите, факултетните съвети и други научни звена бяха поети (в повечето случаи) от случайни хора, които отговаряха на перспективата на „Закона Панев".

Там, където политическите екстремисти се намесват в полето на науката и академичните среди, винаги го правят грубо и в нарушение на всякакви правни и морални принципи. За това има хиляди примери по света, но един е подходящ за настоящия анализ, защото е доста сходен с българския Закон за отмяна на достигнатите статуси на учените. През 1936 г. е отнета почетната докторска титла по философия на Томас Ман, присъдена му от Германия. Ето (със съкращения) „Преписката с Бон", отразяваща събитието:

До господин писателя
Томас Ман

Със съгласие на господин Ректора на университета в Бон длъжен съм да Ви съобщя, че след лишаването Ви от германско поданство Философският факултет се вижда принуден да Ви заличи от списъка с почетните доктори. Съобразно с чл. VIII от нашия правилник за промотиране Вие губите правото да носите това звание.

Декан
(Подпис нечетлив)

До господин Декана
на Философския факултет
при Университета в Бон

Многоуважаеми господин Декан,

Получих прискръбното известие, което с дата 19 декември сте отправили до мен. Позволете ми по този повод да Ви отговоря следното:

Тежката отговорност за цялото днешно бедствено положение, която германските университети са поели върху себе си, като са се превърнали поради трагично неразбиране на историческия момент в хранителна почва на недостойните сили, които опустошиха морално, културно и стопански Германия – тази тяхна отговорност ми е отдавна отровила всякаква радост от притежаването на академичното звание, с което някога бях удостоен, и вече не ми позволяваше да се ползвам по какъвто и да е начин от него. Почетната титла доктор по философия аз нося и днес, тъй като Харвардският университет отново ме бе облякъл с нея на основания, които бих желал, господин Декан, да донеса до Вашето знание.

Преведен от латински на немски, този документ гласи: „… Ние, Ректорът и Сенатът, с одобрението на достопочтените университетски инспектори избрахме на тържествено заседание Томас Ман – световноизвестен писател, който като тълкувател на живота за мнозина наши сънародници е запазил заедно с твърде малобройни свои съвременници високото достойнство на немската кул-

тура – и го провъзгласяваме за почетен доктор по философия, удостоявайки го с всички права и почести, свързани с това звание.“

Ето в какво странно противоречие с днешните немски разбирания се е създала представа за моята творческа дейност в умовете на свободните и образовани хора отвъд океана – смея да добавя – не само там … и ако Вие, господин Декан (аз не познавам наредбите), ще трябва да окачите изпратеното ми известие на черната дъска, аз действително бих желал да бъде направена същата чест и на този мой отговор. Може би някое академично лице, студент или професор, тутакси подтискайки страшното си предчувствие, все пак ще се позамисли и сетне, след като го прочете, може би това писмо ще бъде за него нещо като бегъл поглед, хвърлен към свободния духовен свят от коварно натрапената му изолираност и принудително неведение“ (Ман, 1975, с.190–191).

„Малките хора“, достигнали по пътя на случайността или чрез измама и насилие до политическата власт, винаги са се страхували от хората на духа; нещо повече – считали са ги за свои най-големи врагове, дори повече от тези, с които са воювали „лице в лице“. При всяка глобална промяна на обществото, ставаща чрез надделяването, главно по революционен път, на една идеология над друга, заварената интелигенция – хората на науката и културата – винаги е била подлагана на изолация и репресия. Това ясно се вижда при осъществяването на тоталитарните и репресивните режими, които са специфични за всяко историческо време. Репресивните политически елити имат размаха на „малките хора“, заели високи постове не по правилата на нормалните демократични общества. Колкото и да е силна и всеобхватна властта им, те не се чувстват в безопасност, когато някъде около тях се намират по-висши същества, каквито са хората на науката и високата култура. Овластеният политически примитив използва всички „законни“ и незаконни средства, за да приравни интелектуалните слоеве на обществото до своето равнище. По времето на „Културната революция“ в Китай професорите са принуждавани да вършат несвойствен за тях физически труд. Хитлер е горил книгите им и ги е прогонвал, Сталин е действал по същия жесток начин, сходни са били действията във всички подобни тоталитарни общества. Завареният научен и културен елит е подлаган в най-добрия случай на морално унижение. Целта е била – нека всички да видят къде е силата и да се забрави за „надменното“ поведение на образованите общности. На узурпаторите на политическата и държавната власт не им е нужна критичността на интелигенцията, особено най-висшето ѝ равнище – хората от академичните среди, които имат влияние върху умовете на широките маси от млади хора. По тази причина например след девети септември 1944 г. преподавателите в университетите, завършили в западните държави, са били уволнявани, защото се е смятало, че принадлежат към класата на буржоазията. На тяхно място поставяли случайни, но верни на новата идеология кадри. След 45 г. тоталната промяна в обществото у нас използва долу-горе същия модел на идеологическо прочистване, например посредством „Закона Панев“ и други не чак толкова явни техники на политическа репресия. Един пример е показателен за тази управленска тенденция. Беше махнат паметникът в София на големия български поет Никола Вапцаров и пренесен в някакъв заден двор на държавно

културно учреждение. Но вероятно след съвета на някоя неправителствена организация скулптурата тези дни е върната на старото ѝ място. Е, не може да се отрече, че понякога „малкият човек“ в политиката има духовни проблясъци.

Качествата на двата закона, засягащи научните кадри в академичните звена, са показател за грубата намеса на „малкия политически човек“ в една морално забранена за него сфера в обществения живот. Разглежданите закони имат и вторична функция – те стимулират вече изградената поведенска стратегия на малките хора в университетските среди. Въпросът е: „В какво по-конкретно се изразява приносът на двата закона за кариерното развитие на посредствените преподаватели и научни работници?“.

* Законът за израстване на академичния състав и „Законът Панев“ създават ситуация, в която детронираните учени от ръководни длъжности веднага трябва да бъдат заменени с нови лица. Спомням си, че по логиката на тази „необходимост“ един главен асистент бе назначен едновременно за ръководител на две университетски катедри. Подобен кадрови срив се забелязваше при конструирането на научните съвети за присъждане на академични степени. Там попадаха хора, които и на сън не са си мечтали, че ще се издигнат на такова престижно експертно ниво. Потокът от сива маса навлезе в цялостната структура на управлението на научните организации и университетите. Поради кадровия недостиг бяха съкратени някои научни съвети, а други бяха слети със сродни звена. Никаква дискусия не се е състояла – дали това е научнообосновано, или не – важното е да се изпълнят задачите, поставени от репресивните закони.

* Редица университетски учени и преподаватели отказваха да заместят отстранените от ръководни длъжности свои колеги, но не и „малките хора“ в науката – за тях това обстоятелство е шанс, който не е за изпускане. По тази причина „малкият човек“ одобрява както съдържанието, така и последствията от репресивните закони, които разчистват пътя за по-бързата му кариера. Малкият човек не само се възползва от репресивните закони. Той става техен защитник и пропагандатор. По силата на интригантското си мислене и поведение той злостно напада жертвите на правно утвърдената негативна санкция за разчистване на идеологически сметки. Какви са „изобретателните“ действия на академичния кариерист? Най-типични са следните негови тактики:

А. Шумно говорене с повод и без повод колко са важни репресивните закони и колко много са закъснели те. „Малкият човек“ си приписва заслугата, че по някакъв начин е подсказал и подпомагал появата на тези законови мерки. Талантливият кариерист не пропуска случая да се впише в „героичния пейзаж“ на новите явления. Така се надява, че ще бъде по-бързо забелязан като подходящ кандидат за овакантените постове. Тактиката изглежда наивна, но въпреки това е печеливша. В ситуации на масови кадрови чистки лоялните малки хора постигат реализация на кариеристичните си амбиции.

Б. Репресивните закони са по-ефективни, когато жертвите им са допълнително очерняни от на пръв поглед неутрални сили. „Малкият човек“ без специално повикване се поставя в услуга на това очакване. Става безмилостен в нападките си спрямо жертвите на репресивните закони; разбира се, с цел да бъде забелязана неговата лоялност в конюнктурната ситуация. „Малкият човек“

знае как да действа, за да злепостави и очерни своите колеги, които са на път да загубят управленските си постове. При „Закона Панев“ например те разлепваха позиви по вратите на преподавателите, наричайки ги „номенклатурчици“ и „мръсни комуняги“. И изведнъж се оказват големи познавачи на научните им публикации; дискутират ги със снизхождение и при възможност пишат във всекидневния печат „смели“ убийствени критики. Така „малкият човек“ се надява да излезе от обвивката на безличието си и да стане част от предната линия на „научния прогрес“. Наблюденията по време на действието на „Закона Панев“ показват, че „малкият човек“ е много успешен. Той действително заема много от овакантените управленски постове вследствие на идеологическата чистка. Е, разбира се, нямало е места за всички посредствени кариеристи, но най-активните не са останали незачетени.

В. „Малките хора“ използват ситуациите на политически чистки в научните организации и университетите, за да лансират по-лесно своите „закъсали“ дисертации и пасквилни ръкописи, представяни като научни разработки. Факт е, че в ситуации на организационен хаос компромисите са много големи и всичко минава далеч по-лесно от нормалните академични условия. Чистките предпоставят лозунга „Трябват нови, необременени от миналото кадри!“. И кадрите се появяват – „малките хора“ стават новите лица на „демократизацията“ на науката. Та иначе за какво са тези закони, ако не доведат до научен „напредък“.

Репресивните закони в науката са „манна небесна“ за „академичните“ амбиции на „малкия човек“. Забраните винаги засягат по-високите етажи на академичната йерархия, а именно там са насочени стрелите на завистта и омразата на посредствените кариеристи. Тези закони събарят бариерите, които в някаква степен възпират напористите посредственици при преследването на по-висок академичен статус. Неслучайно именно антиакадемичният закон създаде 3000 професори за една година в Румъния преди няколко години. Такова явление се появи и в България, също по законен път.

БЕЛЕЖКИ

[1] Определението на Гьоте за щастието е: „Щастлив е оня, който е успял да съедини края на своя живот с началото“.

ПУБЛИЦИСТЪТ И ГЛУТНИЦАТА*
(140 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ЙОСИФ ХЕРБСТ, 90 ГОДИНИ ОТ НЕГОВАТА ГИБЕЛ)

Велислава Дърева

Велислава Дърева *– публицист, есеист, политически анализатор, кинодокументалист. Автор е на над 2000 публикации. Един от създателите на Русенския комитет и Клуба за подкрепа на гласността и преустройството, вечен дисидент, преди 10 ноември са забранени 2 нейни книги, 2 сценария и 1 пиеса. Носител е на многобройни награди за публицистика и документално кино.*

1. Йосиф, син на Яков. Какво библейско начало... „И отиде Йосиф подир братята си и ги намери... А те го видяха отдалеч и преди той да се приближи до тях, взеха да се сдумват против него да го убият." (Първа книга Мойсеева, Битие, глава 37)

„Антифашистите се довеждаха за екзекуции от двама души офицери... Те го довеждаха, сядаха и заставаха близо към краката му от предната страна... В туй време отзад двамата подготвени екзекутори държаха готовата примка и обикновено третият, с изненада, нахлузва я на врата и онези веднага теглеха в противоположни посоки, докато му спре сърцето..." (Дело № 634/23, август 1954, показания на подсъдимия Илия Ковачев, участник в екзекуциите през 1925 г.).

2. Трябвало е само да си избере кариерата, подобаваща за сина на такъв заможен човек като директора на Барон-Хиршовите железници: дипломат или политик, висш военен или висш държавен чиновник, съдия или прокурор, тежък търговец или крупен предприемач. Избира журналистиката. Въпреки предупрежденията на Стоян Михайловски, че „българската журналистика е каймак от храчки и сметана от помия".

Редакторът на „Дневник" и „Време", на „АБВ", „Вик за свободни хора", „Ек утринен", „Ек вечерен" и „Днес"; създателят и първи председател на Съюза на българските журналисти; кореспондентът на „Ди Цайт", „Дейли Мейл", „Нойе Фрайе пресе" и „Фосише Цайтунг"; журналистът, „на когото в чужбина вярват повече, отколкото на БТА", както казва Екатерина Каравелова; кумирът

* Предговор към книгата с произведения на Йосиф Хербст „Талантът да бъдеш свободен", съставител Велислава Дърева. Книгата е под печат.

на дамите от хайлайфа; най-изисканият кавалер, щастливо женен за първата красавица на царството – изящната Виола Каравелова; човекът, който „с цинична лесната говори на родните езици с всичките си чуждестранни събеседници", според Марсел Дюнан, главен редактор на в. *„Temps";* приятелят на Стоян Михайловски и Пенчо Славейков, Симеон Радев и Александър Балабанов, Елин Пелин и Александър Божинов, д-р Кръстев и Кирил Христов, Антон Страшимиров и Александър Гиргинов, на македонските харамии и артистичната бохема; офицерът, оживял по чудо под купища трупове след сражението при Дъсчен кладенец (от куршума, който не сварил да го убие, ще направи медальон и ще го подари на Виола); героят в две войни, награден лично от Франц Йосиф с орден за военни заслуги; директорът на печата, който вместо да изпълнява задълженията си на цензор, пуска цялата информация за Октомврийската революция; най-авторитетният, най-влиятелният човек в държавата, когото Короната силно желае да придърпа в своето обкръжение и да го опитоми; той е импозантен, сякаш току-що кацнал от „Пратерщрасе" посред калната София, неизменно с бяла жилетка, бяла папийонка, бял копринен шал и златен ланец; той е в центъра на всички светски събития, има ложа в Парламента и в Народния театър, в „Юнион клуб" го чака неговата маса, пие си кафето в „България" и пуши само тънки пури.

Това е Йосиф Хербст.

Един блестящ мъж с блестящо бъдеще.

Един блестящ журналист с жестоко бъдеще, което го дебне в полицейските подземия.

3. Той не признава никакви величия. Освен „Негово величество Народът" и „Негово величество Езикът". Българският народ и българският език. И, разбира се, и най-вече, и преди всичко – Свободното слово на Свободния човек. Този Свободен човек, този рицар на Свободното слово, е самият Хербст.

Той е страшно неудобен, казва и иска неща, които не са нито за искане, нито за казване, и с безподобния си инат предизвиква и разваля на цял свят спокойствието.

Спокойствието на Фердинанд, един „човек с голям нос, малък интелект и дългоноктести нервни ръце", един „фаталист, който сетне стана фатален", един „маджарски хусарски поручик, който като не могъл да стане ротмистър, станал княз на България".

Спокойствието на Борис, на когото казва: „Царувай, царю честити, но и управлявай сегиз-тогиз!".

Спокойствието на политическия слугинаж, който се възторгва и разстила пред чуждия интерес и предава, и продава държавата заради своя си интерес: „Дошли откъдето и да било, безразлично в какво качество, с покана или без покана, сегашно величие или минало, възходящо слънце или угасваща звезда, всекиго посрещаме като месия. Радваме се, че халът ни е станал толкоз интересен, та идат да го видят. Значи не е хал като всеки хал. И после тъжим, че не си знаем халът."

Спокойствието на политическите мамелюци, тартюфи и писалконосци на режима като Йордан Бадев и Данаил Крапчев, вместили „в себе си толкова подлост, глупост и низост". (Днес не преиздават Хербст, но издават писанията на споменатите мамелюци, и ги славословят, и ги почитат. Както някога. Защото това

зловещо „някога" се завърна в нашия живот с всичките си прелести – умствен мързел, лицемерие, лакейство, невежество, демагогия, подлост, полицейщина, политическа безнравственост, обществен цинизъм, цензура.)

Спокойствието на цензорите, които „като птицата щраус крият главите си в пустинния пясък, а излагат задника на властта".

И най-вече – спокойствието на „демокретените" от Демократическия сговор, който „винаги е заявявал кратко, ясно и на всеослушание: обичай ме, ако не – ще те изям".

4. На 9 юни над България увисва едно черно слънце.

Черно и кърваво.

Започва смъртоносната битка на Йосиф Хербст с глутницата.

Глутницата, предвождана от Александър Цанков, ген. Вълков и ген. Русев. Всеки техен ден започва с неговите, на Хербст статии, бележки и миниатюри. Всеки негов ред е подчертан. Всяка негова дума е оградена с яростен замах, като в примка.

„Решено било да се празнува „9-и юни" като една славна дата на възстановяването на Конституцията. Конституцията е скромна. Както и при други тържествени случаи, тя щяла да отсъствува от празненствата с риск да бъде изключена от демократическия сговор."

„На г. Цанков колчем му се е падало да говори, все една реч е държал и тя е „Кръв ще леем!"

„Не е пръв г. Цанков, от когото българското общество слуша, че то диша единствено чрез него и ако той си отиде, животът на страната ще спре."

„България днес се управлява от професори и генерали – звания, които се ползват с най-голяма почтеност... Тия почтени звания на върховете представляват най-удобна стряха за спекулантите, за шарлатаните и елементите на обществената утайка да се чувствуват свободни да развиват най-осъдителна и вулгарно престъпна дейност, сигурни, че за да не падне подозрение върху цялото управление, делата им ще бъдат прикрити, престъпленията им потулени."

„Да се спасява страната е едно, а да се спасява правителството е друго. За спасяването на страната може да се пожертвува едно правителство. За спасяването на което и да е правителство обаче не може и не бива да се жертвува страната. Правителството е за това, за да бъде държано отговорно. То не е писано яйце."

Глутницата не иска да чете и да слуша такива „скверни" думи.

И започва зловещият маратон, в който Хербст се надбягва с тъмните сили. Властите спират „Вик", той започва „АБВ", спират „АБВ", той започва „Ек", спират „Ек", той започва „Днес".

За Хербст политиката това е „да застанеш нейде". И той застава – „на страната на унижените и оскърбените". В центъра на мишената. Това е неговата свободно избрана позиция на свободен човек. Той, който никога не е членувал в Комунистическата партия, написва черно на бяло едно късичко изречение: „Аз съм комунист." Това е повече от предизвикателство. Това е избор. Това е смъртна присъда.

5. Глутницата е ненаситна. На „демокретените" не им стига отрязаната глава на Стамболийски, не им стига кървавото зрелище на 9 юни, не им стигат кърва-

вите конници през Септември'23, не са им достатъчни някак сечта и пепелищата. И след всяка вълна на смърт и погром следва нова, още по-зловеща, и българското летоброене става нечленоразделно, и годините се сливат, и 1923-та прелива своята кървава чаша в 1924-та, после в 1925-а, после...

Защото „демокретените" имат мисия. Велика, естествено. Да въдворят „гробищно спокойствие" в България.

На 14 юни 1924-та убиват народния представител Петко Д. Петков (БЗНС), редактор на в. „Земеделско знаме".

На 13 септември 1924-та убиват народния представител Димо Хаджидимов (БКП), редактор на в. „Освобождение".

На 11 февруари 1925-а убиват Вълчо Иванов, секретар на БКП – София.

На 17 февруари 1925-а убиват народния представител Тодор Страшимиров (БКП), юрист, писател и бляскав оратор.

На 6 март 1925-а убиват народния представител Харалампи Стоянов (БКП), редактор на в. „Наши дни".

На 20 март 1924-та арестуват за първи път Христо Ясенов.

На 23 януари 1925-а арестуват за първи път Гео Милев.

„Петко Д. Петков даде още със заставането си в борческите редове мерките на своя погребален ковчег... Тодор Страшимиров е бил погребан в присъствието на 4-5 души. Това е една жалка истина... Министри, които лепнат на столовете си, употребиха пролятата от зловещия дух кръв вместо туткал, за да се залепят още по-здраво на креслата... Поетът Христо Ясенов биде задържан, без някой да знае: защо? Интерниран е, без някой да знае: къде?... Поетът Гео Милев е окошарен. Ако представи гаранция, ще бъде освободен заедно с мислите си. Ако остане в затвора, мислите му няма да бъдат арестувани. Защо е целият масраф?... Белите ръкавици на софийските стражари много силно изпъкват в контраст с черните рамки на толкова некролози... С азиатска сатрапия не може да се управлява един народ. Напразно се мъчите от 9 юни насам да го ощастливите – той очевидно не ви ще!... Ние не знаем по-безумен режим от сегашния!..."

Тези думи са на Йосиф Хербст.

Глутницата отдавна е взела своето решение.

Агентите на Обществената безопасност, тия неграмотни копои, следят всяка негова стъпка, негова и на Виола, слухтят и дебнат, душат във всеки ред и междуредие, в текст и подтекст, правят обиски в редакцията, пишат доноси и рапорти.

Нещо повече – Хербст получава заплашително писмо от една начеваща фашистка антисемитска организация, наречена „Братята на Омуртага". Тия „братя" го „съветват" да напусне София и България, в противен случай „ръката, която е вдигната върху вас, никой не ще бъде в състояние да спре. Помнете и не забравяйте това! Иначе смърт вам и децата ви очаква." ...

Глутницата е нетърпелива, нервозна някак. И му отправя последно предупреждение, по мафиотски. Трупът на Вълчо Иванов е изхвърлен демонстративно под прозореца на Хербст, на ул. „Любен Каравелов" № 5 (днес там няма никакъв паметен знак!).

„В убийството на Вълчо Иванов участвувахме шест души. После стоварихме трупа пред дома на един журналист, който ни наблюдавал от прозореца. И на дру-

гия ден описал всичко във вестника. Това беше към три часа след полунощ." (Дело № 634/23, август 1954, показания на подсъдимия Димитър Порков, участник в екзекуциите през 1925 г.)

Отговорът на Хербст е светкавичен: „Вълчо Иванов изгубва живота си по един „мистериозен" начин: грабнали го без съд и присъда, удушили го, изхвърлили трупа му на улицата в столицата на демократическа България, която се управлява от най-просветеното правителство!"

И още: „Да бях премълчал – бих се опозорил."

Той целият е в тези думи.

И сам вписва своето име в кървавия български мартиролог.

6. За Йосиф Хербст журналистиката е „истинският, постоянно действащият парламент на една държава". На фона на дирижирания парламент, на фона на помийната журналистика, която не се отличава от днешната помийна журналистика, Хербст и неговото слово се превръщат в институция, в истинския, постоянно действащия парламент.

Той се извисява, грамаден и самотен сред океан от кръв, сълзи и мръсословие. Самотен, защото такава е съдбата на гигантите. Просто няма дружини от великани. Даже в приказките.

Той е пристрастен, защото „безпристрастен, хеле пък безстрастен вестникар, е журналистически евнух". А властта (всяка) обича точно такива „журналисти" – евнуси. Та да пазят и славословят нейната харемна политика.

Той е неудобен, нетърпим, непоносим. За всякоя власт. Във всяко време.

Той е гневен, но гневът му „не е насочен против някого или някои, а против нещо, нещо тъмно, адско, против нещо, което като олово тежи върху поривите, постъпките, намеренията, мислите, думите".

Той съзнателно предизвиква тъмните сили да смъкнат своите черни маски, за да видят всички какви чудовища, каква духовна пустиня, каква нравствена мизерия крие този маскарад на овластени престъпници.

Той не се съобразява с властниците, защото „вестникът не е венцеплетаческо заведение". За него журналистиката, вестникът, не е стока, не е машина за печатане на пари, не е политическа слугиня, политическа метреса или политическа проститутка, а обреченост за истината.

Истината за разлика от овластената, хищна и престъпна посредственост не се нуждае от лакеи, а от воини. И няма историческо време, в което истината и нейните воини да са били обект на нежни чувства от страна на властниците. Хербст знае, че любовта на властниците може само да те унижи, опозори и зароби. За него няма нищо по-високо и по-ценно от свободата на съвестта, която е свобода на словото. „Целият ни протест е за свободата на съвестта", пише той.

За тази свобода той е готов да плати с живота си. Защото знае, че е по-добре да плащаш за свободата си, отколкото да плащаш със свободата си, да я превърнеш в разменна монета, да я размениш за временна слава или измамно величие. Защото талантът да пишеш не струва и пукната пара без таланта да бъдеш свободен. Защото това е публицистиката – талантът да бъдеш гражданин, талантът

да бъдеш свободен. Малцина притежават този талант. И те стават обект на злост, омраза, репресии и насилие.

Но Хербст не пише истината само заради собствената си чиста съвест. „Борбата с тъмните сили водя за вас – казва той на читателите. – Моята полемика е ясна. Тя не е моя. Тя е ваша. Аз я водя само от ваше име, за моя сметка и на мой риск." Никога няма да разберем Хербст, ако не знаем какво се крие зад тази страст и този риск: „Предпочитам да ме дерат с кремък, но да не ми вадят душата с памук. Не защото кожата ми е нечувствителна, а защото душата ми е много чувствителна. Защото аз вярвам и в това, че прашецът от крилцето на най-дребната пеперудка, запалена от някой стихиен пламък, може да предизвика катаклизъм във всемира."...

За Хербст истината и животът нямат заместители. За тираните те нямат никаква, дори нищожна стойност.

7. Още през януари 1925 г. ген. Вълков е приготвил черния списък на левите интелектуалци: поети, писатели, журналисти, композитори, художници, учители, юристи – все съмнителни лица, определени за изтребване. Срещу името на Хербст пише „Особено опасен". Списъкът е снабден с надлежна инструкция:

„Преди всичко трябва да се ликвидират най-способните и най-смелите носители на тези идеи – интелигенцията. В най-кратък срок да се съставят списъци на тези хора, за да може в даден момент да се унищожат всички техни водачи – виновни или невиновни. Всеки заловен да се съди и екзекутира в 24 часа. Бунтовниците да се екзекутират пред очите на техните съучастници. Да бъдат наказани със смърт всички, които издадат каквото и да било от тази инструкция."

Генералът завършва патетично: „Вместо мен и други водачи ще дойдат втори, трети водачи и т.н., готови със същата енергия да се борят в името на горния идеал."...

8. Първият човек, който осъжда атентата в катедралата „Св. Неделя", е Йосиф Хербст. Той разпорежда да се издаде второ издание на в. „Днес". Тираж – колкото хартия има в печатницата.

„В този момент, когато вестникът се печаташе, три и половина часа, ужасен гръм разтърси столицата...". Така започва статията „Сатанинско злодеяние". И така завършва – „Общ е потресът от това сатанинско злодеяние между гражданството и цялото население."

Това е последният текст, написан от Хербст.

Датата е 16 април 1925 г.

Същата вечер Йосиф Хербст е арестуван.

Пред Виола и децата разиграва истински спектакъл – облича се старателно – бялата жилетка, бялата папийонка, белият копринен шал, бялата кърпичка в джобчето на сакото. Сякаш нискочелите „господа", запречили вратата, са дошли да го заведат на прием в двореца.

Отвеждат го в IV полицейски участък.

После...

9. „Въведеното лице се поставяше да седне, водеше се някакъв незначителен разговор с него, задаваше му се незначителен въпрос като „Откъде ви е този

пръстен?" и в този момент се хвърляше въжето на врата и се опъваше от двата края най-малко от двама души.

– Колко трае това?

– Около пет минути за всеки човек.

– Някои съпротивляваха ли се?

– Не, те всички бяха интелигентни хора."

(Дело № 634/23, август 1954, показания на подсъдимия Иван Кефсизов, участник в екзекуциите през 1925 г.)

10. После от IV полицейски участък отговарят, че е изпратен в Обществената безопасност. Обществената безопасност твърди, че е преместен в казармата на VI пехотна дружина. От VI пехотна дружина казват, че Хербст е в училище „Фотинов". После, на 27 юни, Софийският военнополеви съд с удостоверение № 3905 признава, че Хербст не се търси по ЗЗД и че „освобождаването му повелително се налага"...

Напразно полусляпата Екатерина Каравелова ще пише до княгиня Евдокия. Напразно Виола ще пише до Александър Цанков.

Виола, обезумяла от мъка, в бялата си сватбена рокля, на която е закрепила снимка на Йосиф, прекрасната Виола тича от участък в участък, от казарма в казарма, от министерство в министерство... И пита: „Къде е Йосиф Хербст? Къде е мъжът ми?".

В отговор получава само лъжи. И един безграничен, отмъстителен, тържествуващ цинизъм от страниците на официоза „Демократически сговор": „Ние не сме пазачи на вашия съпруг!".

11. Йосиф, син на Яков...

„И рекоха помежду си... хайде сега да го убием, и да го хвърлим в някой ров, па да кажем, че го е изял лют звяр... те му съблякоха дрехата, шарената дреха, що беше на него, и го взеха, та го хвърлиха в рова..." (Първа книга Мойсеева, Битие, глава 37)

„Труповете прибирахме. Докато са топли ги сгъвахме на две, слагаха се и се връзваха в чували, като използвахме връвта, с която бяха обесени. Натоварихме труповете в камионите... Пристигнахме на мястото, където ни казаха, че не бива да се пуши, не бива да се приказва и въобще да не се вдига шум... Заравянето продължи много малко време. Това беше един от фортовете на Илиянци." (Дело № 634/23, август 1954, показания на подсъдимия Илия Ковачев, участник в екзекуциите през 1925 г.)

За по-голяма достоверност зариват трапа с всякакви боклуци. Мятат отгоре и пет мъртви кучета, та никой да не доближава тая смрад...

Така през 1925 г. най-величавият български публицист на XX век ще бъде погубен в черните нощи на белия терор. Не знаем дали е удушен, не знаем дали е изгорен в пещите на Обществената безопасност, не знаем къде е заровен, къде е захвърлен, в коя дупка, в кой овраг. Не знаем дали побеснели кучета са влачили неговите кости, нито къде са ги завлекли. Когато на 24 януари 1954 г. разкопават Илиянския форт, изпод земята излизат въжета, пръстени, кости, катарами, копчета. От един потрошен череп проблясва синьо-зеленото стъклено око на Гео.

Но Йосиф го няма там.

Йосиф Хербст

Из вестник „Вестник", Русе

СТАРОТО ПОКОЛЕНИЕ И НОВАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ

„Сърце чисто сожизди во мне, Боже, и дух прав обнови во утробе моей"

Отец Паисий пръв в нашата най-нова история почва да събужда нашето национално чувство и да посява в българското общество идеята за национално единство... В този възрожденски период се е родило и работило старото поколение, печалните останки на което преживяват последните си дни в наши времена... От Паисия до Левски – едни общи за целия български народ идеи. От Паисия до Левски – ред неустрашими борци... Какъв блажен век, какъв сладък живот!...

Освободи се България, България уморена, измъчена, ранена, обляна с обилни потоци кръв. Мина се четвърт век, но на старата България, на България „от Паисия до Левски", на старото поколение сълзите още не са изсъхнали. Те още се леят за незаживелите рани, за падналите жертви; те още се леят за миналото и за настоящето!... Да пишем ли и за настоящето?...

Роди се освободена България с народ и идеи; роди тя и нова интелигенция, но новата интелигенция няма нито народ, нито идеи. Тя не позна тоя народ, обърна гърба на неговите идеи и даже стъпи върху тях. Тя потърси и намери нови идеи на европейския пазар. Прекара ги през границата без преглеждане, без мито, съгласно закона за насърчение на местната индустрия. Донесе ги в изобилие, но народът не видя полза както от интелигенцията, тъй и от идеите ѝ. Наопаки, интелигенцията съсипа общината, направи я отвратително партизанско учреждение и я замени с държавната власт. По такъв начин интелигенцията забрави народа и неговите идеи и в много случаи тя действуваше и действува против неговите най-скъпи интереси.

И се започна еднообразно управление, което и трябваше да се очаква от една безидейна интелигенция.

Тогава ний видяхме вчерашните слуги, днес господари в монументални дворци; видяхме оплюти владици, разпнати народни дейци и застреляни герои; видяхме на съдийското кресло продажно правосъдие; видяхме народни дейци да бягат от освободеното от тях отечество – интелигенцията доби свобода, за да ги гони; видяхме депутатския мандат в ръцете на изхвърлените от обществото; видяхме черкви и училища, обърнати на партизански учреждения; видяхме чела, увенчани с лаврови венци, простреляни; видяхме цигански и хамалски избраници за народни представители: видяхме шайки и безномерни стражари да стрелят в народа на изборното място; видяхме окръжни управители и околийски началници – тъмнични обитатели – народни управители; видяхме тия, които се угоиха със Садинските помощи, да издават вестници и да учат хората на морал; видяхме

позора на печатното слово и изневярването на народа в неговата сила; видяхме самозвани апостоли и писатели, които плюха на това, което вчера проповядваха, и проповядват това, което вчера оплюха; видяхме горещо да се стиска ръката на вчерашния подлец и убиец; видяхме как обществото го приема и му дава прехрана и място в своята среда; видяхме цигани, подпомагани от полицията, да яздят българи; видяхме гладни учители и голи и боси войници; видяхме Тръстеник, Шабла и Дуранкулак; видяхме празни хамбари и гнили вагони; най-после, в деня, когато се полагаше основният камък за паметника на народните светци, ний видяхме да викат „долу!" на нашите освободители тия деца, които не помнят турския ятаган и кръвожадност, които не знаят колко ни коства един български поп, един български владика; които не знаят как се е добило българското четмо, на което се учат...

Видяхме, много неща видяхме в един период от 25 години свободен живот, но какво ли още има да видим?!...

Няма ли след това в нашето общество признаци на близка катастрофа и наближающе народно бедствие?...

1901 г.

Това е едно от най-ранните есета на Йосиф Хербст – по това време той е на 25 години и е отговорен редактор на в. „Вестник" (б.м. – В. Д.).

Из книгата на Йосиф Хербст „Вчера, днес и утре" (изд. 1923 г.)

ЛАЙТМОТИВ

С бележки разполагам: по две-три думи на крайчеца на някой вестник, по две-три предложения, написани на листенца, разхвърляни, някои и захвърлени из разни чекмеджета, без ред, без система, от миналото столетие и от вчерашния ден, за личности, за лица, за човеци, за хора, за неща и за събития. Повечето от бележките са мои (в същинския смисъл на тази дума), за мен са нахвърлени, за облекчение на моята памет; рядко до днес са споделяни с читатели, а само с някои близки, приятели и „съкучета".

Спомени, ако под тази дума трябва да се разбират „мемоари", не съм (още) написал, въпреки изкусителни подкани и дори подстрекания. Противостоях досега дори на укорите на ония, които ми натякваха, че съм бил длъжен да напиша мемоари. Спомени имам, заключени в най-здравото чекмедже – дебелата ми глава; регистратурата е поверена на силната ми памет.

• „Ти си непоправим!" – ми казваше един близък, сроден човек, и напълно ме разбра, когато му отвърнах: „всеки ден коленопреклонно, с наведена глава и смиреномудрено благодаря на моя Бог за този мой недостатък. Ако не бях непоправим, отдавна щяха да ми „поправят" характера и да го сломят..."

• Старите легенди, дори и ония, които не са имали за предмет живота на светците, все са съдържали зрънце истина. И вчера, и днес се разпространяват, па и утре ще се „творят" лъгенди. Иска ми се новите легенди, тия, които имат само едно зрънце истина и миришат на още неизсъхнало печатарско мастило, да се наименуват за по-право – лъгенди. Лъгендата е по-жилава, по-упорита и по-дълготрайна от легендата, особено за ония – и колко много са те! – които искат да бъдат лъгани.

ВЕСТНИК, ВЕСТНИКАР И ЧИТАТЕЛ

В много училища вече има катедри по вестникарството. Ако не се лъжа – и в нашия „Свободен университет". Това показва, че вестникарството се признава вече за наука, макар че то всъщност е изкуство.

Вестникарят трябва да притежава обширно образование, леко перо и нерви като гемиджийски въжета, освен това вестникарски инстинкт. Ако свръх всичко това има и четлив почерк, ще го благославят словослагателите и коректорите. Желал бих да видя онази университетска аудитория, в която всичко това ще може да се преподава. Не си вестникар само заради това, защото си „свършил" с отличие някой журналистически факултет. Не можеш да бъдеш добър вестникар, въпреки че притежаваш журналистическа „диплома".

• Не е добър вестникар, който не познава психологията на тълпата въобще и частно народната психология. Тези знания не се добиват из книгите. Вестникарят трябва да наблюдава с „фотографски" очи и да слуша добре, да се вслушва още по-добре, но никога да не подслушва. Ако и подслушва, по-добре ще стори веднага, без заобикалки, да стане детектив, без да омърсява по-напред някоя редакция.

• Вестникът не може и не бива да се превръща във венцеплетаческо заведение. Има много общественици, които се самооблащават, че са осите на Вселената. Именно такива общественици трябва справедливо и безогледно да бъдат премервани и претегляни от вестникарите. Безогледно и към това, че са или могат да станат „източници на новина". Ами ако са покрай това и източници на злини за обществото?...

• За да окачествя „чистоплътността" на един вестник, трябват ми данни за ония събития, които премълчава, а не за ония, които описва. Има премълчаване, което е наистина рицарски подвиг, а пък има премълчаване, което е адска подлост.

• Обективна статия няма, па и не трябва да има. Само субективната статия е честна, а след това може да бъде добра или лоша. Деветдесет и девет от сто субективни статии са добри, стотната е лоша, защото може да е от мен. Само оня, който нищо не върши, няма да счупи нищо. С „обективна" статия нито зло ще поправиш, нито добро ще сториш. Безпристрастен, хеле пък безстрастен вестникар е журналистически евнух. Такъв само може да напише „обективна" статия. Нека я изчете, който може: мярката ѝ е най-малко три колони.

• Две официални опровержения за едно и също нещо са равни на едно потвърждение.

• Някои „новинари" правят следната крива сметка: днешната лъжа е една новина, утрешното ѝ опровержение – втора новина; значи занасям в редакцията две новини. Това на „новинарски" език се казва: многостранна и разнообразна информация. Да, наистина, много странна информация. А вестникарите изкупуват греховете: „вие, вестникарите, все сте еднакви, всички лъжете". Повтаря се старото: „мишките изяли сиренето", а не една мишка. А пък в този случай всъщност мишките лъжат, а обвиняват плъховете.

• Има вестникари и „новинари". Бягай от последните, защото за тях „новината" е по-важна, отколкото самото събитие. „Новинарите" бяха помислили, че последната война се обяви и се води три години само за да могат вестниците да печатат ежедневно бюлетин за военните действия.

• „На бойния фронт нищо ново за отбелязване" – „какъв е този бюлетин, какво прави тази главна квартира?" – се провиква „новинарят", а вестникарят се замислюва над такъв „постен" документ и рони сълзи заедно с вдовиците и сираците, които всякога остават след такъво „нищо ново".

СВОБОДАТА НА ПЕЧАТА

Свобода на печата ли? Оная ли свобода, която позволява на всяки нехранимайко да издава и да пише вестник, неграмотен, отровен, невежествен? Че тази свобода – за жалост – я има, тя именно е осветена от Конституцията. Покрай тази свобода страда и добрият печат, страда и името на вестникарското звание. В съвременния строй, в който така нареченият „свободен гражданин" още не е забравил, че произхожда от верноподанникът и заради това край закрилата и защитата на държавната власт не само търпи, но и търси нейната опека, само от престолонаследниците и от вестникарите не се искат никакви цензове, никакви гаранции, никакви изпити за свободно упражнение на „занаята" им. Безумен, подъл, пакостен, хилав, негоден престолонаследник става крал най-често въз основа само на едно право – правото на първородство. А вестникар се става дори още по-лесно, отколкото цар. Шофьор за да станеш, все ще те изпитат по-рано, можеш ли да караш автомобил. Държавната власт се грижи за здравето и за непокътнатостта на данъкоплатските телеса. За мозъците им, обаче, не се грижи: от вестникарите никакъв изпит не търси. Това ако не е свобода, какво е свобода? Но при такава свобода, каква отговорност се стоварва върху съзнателният вестникар, добросъвестният и верен служител на обществото, жрец на обществения дълг!

Из списание „Вик за свободни хора"

ЗА „ВИК"

Списанието „Вик" наистина е за свободни хора и, ако то обещава да запълни някоя празднина в нашият периодически печат, не ще може да изпълни обещанието без поддръжката на читателите си. То има тежки обещания към себе си: да не приема никакво платено обявление, да отказва подаяния, в каквато и да е форма.

За свободните хора може и бива да пише само свободен човек. И в материално отношение „Вик" желае да бъде още от самото начало начисто с читателите си. Всеки брой ще бъде един вид печатно отворено писмо до читателите... „Вик" от никого не е тласнат в опозиция, а застава на позицията на свободните хора. Главният „викач" се надее, че почти 30-годишната му публицистическа опитност ще му спести скръбта да напусне свободно избраната позиция, приспособена за нападателна отбрана на свободните човеци. Ако въпреки всичко я напусне, като „викач" ще я напусне, а не като „надвиквач" и „кречетало". „Вик" ще вика, няма да кряска – за да буди, а не за да възбужда. *(Бр. 1, 14.XI.1923)*

• Аз съм комунист. Списанието ми не е комунистическо; то не е опозиционно – колкото пъти още трябва да заявявам това, докато се разбере – ако беше опозиционно, нямаше да бъде свободно, за свободни хора, писано от свободен човек. Читателите ми могат да ми бъдат противници, съмишленици, но никога не могат да ми бъдат съпартизани, защото аз не съм партизанин. Списанието ми само в

едно отношение зависи от читателите, и в това отношение имат суверенни права: да го захвърлят, да не го четат, да не го купуват. Упражнението на тези права е най-чувствително изразена критика към всяко печатно произведение. На такава критика се подлагам с открито чело, с открити гърди, но само на такава критика. Аз не съм, и списанието ми не е „в опозиция", ние сме на свободно избрана позиция, укрепена от човещината и от разума против тъмните сили. *(Бр. 10, 16.I.1924)*

ЗАКОН ЗА ЗАЩИТА НА ДЪРЖАВАТА

За да не преливаме от пусто в празно, нека кажем веднага: нашата държава не се нуждае от закон за нейната защита. Въпреки това една от първите задачи на новото Народно Събрание ще бъде да приеме и наложи няколко законоположения, които ще носят като име заглавието на тази статийка.

И ония, които ще внесат, и ония, които ще обсъждат тия няколко законоположения, както и досега ще приказват за защита на държавата, а ще мислят за защита на правителството и за преследване на комунистите и на дружбащината. Тази бедна, безпомощна, от разни страни нападната държава, която са се запретнали да защищават със специален закон, е в същност толкоз силна – за това има безчетни доказателства – че тя може да си позволи, ако намери за добре, да издаде специален закон за преследване на комунисти и дружбаши, стига само правителството да пожелае да упражни властта си и тази власт да бъде толкоз силна, колкото държавата.

Врагове, действителни или мними на държавата, не са и не могат да бъдат комунистите или дружбашите, а комунизмът и дружбащината. Комунистите и дружбашите могат да бъдат само политически противници на правителството. Онова, което държавата в случаят може, но не иска да направи, правителството не може, но иска да направи. И тъкмо заради това ще се обогатим с ненужния закон за защита на държавата, без да имаме какъвто и да бил залог, че така, както е тръгнало, няма да се сдобием и със специален „закон за защита на закона за защита на държавата". Няма защо тук и сега тъкмо да се повтаря изтърканото заключение, че няма лоши и добри закони, а има лошо и добро прилагане на законите. Но ако има само по себе си и лоши закони, това са непременно излишните, ония закони, които, щом стъпиш, те изкарват, че престъпяш. Оная държава, в която благодарение на много и на излишни, както и на престарели закони, всяка стъпка на непарализиран, свободно движещ се гражданин може да се характеризира като престъпление, става необитаема.

Няма да има по-излишен, а тъкмо заради това по-вреден закон, отколкото някакъв си закон за защита на държавата. Ние имаме закони във връзка с членове 82 и 83 от Основния закон. Имаме прокурори, имаме си и полиция. Всички тия закони и власти са предостатъчни за жителите и гражданите на Българското Царство. А пък за „размирници и метежници" – нека не се преструваме на ягънца невинни – е съвсем безразлично кои именно параграфи, на кой именно закон престъпват. Пък и техните глави не замерваме с изящно подвързани законници. *(Бр. 1, 14.XI.1923)*

• Законът за защита на държавата се състои от чл. 16-и, другите 15 члена преди него и 2 след него са само рамки за този член, за да не хвръкне веднага в очите на ония, които не виждат наложителността на такъв закон.

Съдържанието на този член е в същност конспект на политическата идеология на мнозинството от мнозинството на XXI-о Народно събрание. Това съдържание е част от програмата на сегашното правителство. Мнозинството има силата, заради това си присвоява и правото да разтури комунистическите организации и въз основа на специален закон, след като фактически са разтурени. Това е смисълът, целта, намерението, назначението на чл. 16-и.

Един въпрос, обаче, е уместен, макар да е само риторически: щеше ли 9-и юни да не се отбележи в нашата политическа история, ако подобен закон беше издаден, както можеше, на, да речем, 15-и май 1923 година?

При ясната, недвусмислена, подчертана особено в 16-ия му член, цел на закона, всичките останали членове са излишни, някои от тях опасни за спокойствието на страната, защото са развращающи. Такива развращающи членове са 5-и, 11-и и 15-и, защото поощряват при нашенските условия подлостта, доносничеството, клеветата, взаимно набедяване, детективски произволи, изнудване, службогонството с непозволени средства, изобщо покриват със законни наметала един ад от насъскващи един срещу други разни обществени слоеве, възможности. „Ти си комунист" ще замени забравеното отдавна: „защо псуваш Княза?".

Ако наистина държавата се нуждае от защита и ако спокойствието ѝ зависи само от съответен закон, стига и престига един закон с единствен член – ей този 16-и член, та да мирясаме всички, без да се озъртаме наляво и надясно, дали с данъците, които плащаме, не поддържаме мизерното съществуване на един „държавен защитник" с богупротивна детективска муцуна, или пък съществуването на един мазен помощник-архивар, който дебне да вземе хляба на младшия подначалник – „комунист". *(Бр. 9, 9.I.1924)*

ПОЛИТИЧЕСКИТЕ УБИЙСТВА

В конституционно-парламентарни демокрации едничкото смъртоносно оръжие за извършване на политически убийства трябва да бъде ... избирателската бюлетинка. Тя може да отстрани от политическата арена, да направи безвреден, да накаже всяка излишна, пакостна или престъпна политическа глава. Това е достатъчно даже и в държави, в които е запазено смъртното наказание за капитални престъпления. Политическите убийства са дваж осъдителни, не само защото са убийства, а защото всъщност са неполитически. Политиката е и си остава изкуството на възможното. Убийството в политиката, и като цел, и като средство, не може да бъде последната възможност.

Политиката, и лошата, и добрата, най-често се върши за синове и внуци. Върши се от и с бащите. Историята, писана от правнуците, трябва да съди политиката и политиците. Неродените правнуци и да искат, не могат въоръжи ничия ръка, за да казни политиците. В демокрациите се явяват убийци на политически мъже, това са убийци на политици, но никога – политически убийци. *(Бр. 1, 14. XI.1924)*

ОТГОВОРИ

Доброжелатели. След като ме ласкаете, че съм бил „вулкан", искате да ме възпитате, като ме съветвате да не употребявам „силни изрази". Вие можете ли ни посочи някой вулкан, който изригва кисело мляко вместо огън и жупел? Аз, напротив,

често се готвя да се обърна към Българската академия да ми посочи или издири из съкровищницата на българския език някои неизвестни силни изрази, за да ги употребявам против умствения мързел, против лицемерието и против невежеството.

Нови читатели на „Вик". Шарлагански Прокопий Прокопиевич, името на когото срещате в списанието ми, е „новинаря". Той е въплъщение на невежеството, безграмотността, безчестието, недобросъвестността. Той отравя вестниците и вас. Той изпълва цялата политическа атмосфера с воня. Най-опасен е, когато се занимава с обществени въпроси, в които не желае да се вдълбочи, и със стопански въпроси, които не иска да разбере. Той е тунеядец. В съюз с простащината и с безкритичността на много читатели може цяло Царство да погуби. За него народното бедствие е само повод, за да издаде една извънредна притурка или да започне „следпразничен вестник" – пазете се от Шарлагански. Той е вездесъщ във вестникарската област. *(Бр. 6, 19.XII.1923)*

Ст. П. Георгиев, окръжен затвор, Сливен. Поетите и писателите ни с политика не се занимават, те, с няколко щастливи изключения, се преструват, че не разбират, че изящната литература може да бъде в едно и също време и изящна публицистика, и добра политика. Хайне, Берне, Хюго, Фрайлиграт, Хервег, Чернишевски, Достоевски изкупиха с изгнание, затвор или заточение неповиновението си на полицейската „естетика", върлуваща в началото на миналото столетие: писателят да не се занимава с политика. И днес страхливи писатели се крият зад тази своеобразна естетика.

Аз се чудя как може писател да не се занимава с политика. Ами че животът те окръжава, ти си сред него, ти не можеш, ако наистина живееш и искаш да живееш, да не забележиш, че наоколо ти борби се водят, че има класи, че има класови различия. Ти описваш този живот, защото искаш, защото едно вътрешно побуждение те кара, те насилва дори да го опишеш; ами че ти трябва нейде да застанеш, защото всеки човек наоколо ти е застанал нейде. И когато застанеш нейде, и само тогава, ти ще можеш да наблюдаваш живота, окръжаващия те свят. Живописецът не застава ли нейде, когато наблюдава известен пейзаж? Това „заставане нейде" за мен е политика.

„Партизанството" е друго нещо. И мълчанието на най-голямата част на нашите писатели по отношение на септемврийските събития е политика. Не казвам лоша или добра, те, писателите, са „застанали нейде"... на другата страна. *(Бр. 14, 13.II.1924)*

Читатели на „Вик". С какви средства водя борбата против троицата: Помрачевски, Шарлагански, Хлестаков, вие всяка нова сряда виждате. Вие не може да не сте забелязали колко често се излагам на удари само и само да предизвикам тъмните сили да си свалят маските пред вас. Борбата с тъмните сили водя за вас. Полемиката с някои органи на общественото мнение, която водя, която започнах със „Свободна реч" – и която не е свършена – не е моя всъщност. Мен тази полемика не е нужна. За вас я водя, за читателите. Вие сте лъганите и излъганите на края на краищата. Вие трябва да знаете: кои и как ви пълнят главите в тия усилни времена. Вие трябва да се убедите за ваша и за обща полза, че се намирате пред едно ново явление в нашия политически и обществен живот: проникването на отровния и циничен капитализъм в душите ви. И когато

викам на свободните хора да видят опасността, да я посрещнат и отбият, бих желал да бъдат уверени, че аз не ги каня на един словесен турнир, не ги каня да ръкоплескат на някакъв Дон Кихотски подвиг. Уви, на среща ни, на среща ми не са ветренни мелници. Крепост зидат пред нас, пред очите ни, артилерийските оръдия на която, както и да се наричат: „Слово" или „Свободна реч", винаги ще бъдат снабдявани и снабдени с необходимите за защита на тази крепост бойни припаси; патриотичната фраза, фразьорския патриотизм, фарисейско целомъдрие, притворена политическа примирителност. Знамето, което се развява над крепостта, на глед е трицветното. Развява се, за да забави пристъпа на и иначе бавните, безкритичните и залисаните от разни неволи: материални, духовни и душевни. Знамето трябва да бъде смъкнато и тогава всички ще прочетат изшития девиз: Политиката е продължение на гешефтарството с други средства.

Които познават, като мен, кулисите на българския печат, отдавна са прочели този девиз. Моята полемика – след всички тези обяснения – е ясна. Тя не е моя, тя е ваша, аз я водя само от ваше име, за моя сметка и на мой риск. (*Бр. 18, 12.III.1924)*

Из вестник „А.Б.В."

ПЕТКО Д. ПЕТКОВ

На 14 юни биде покосен животът на Петко Д. Петков. Три куршума пронизаха гърдите на един народен представител, излагани по-рано, толкова години наред, на всички опасности, на които бяха изложени и излагат най-цветущите и най-достойни сили на народа, воюващ за народните си идеали. Синът на бившия министър-председател Димитър Петков по желанието на една злокобна съдба, насочила престъпна ръка, издъхна борческата си душа върху улична площадка, прорязана от организаторския гений на оня най-славен столичен кмет, който преди 17 години биде прострелян 200 разкрача по-далеч, върху булеварда Цар Освободител, който някога се наричаше: булевард Стефан Стамболов. Един от младите водачи на Българския земеделски народен съюз биде погубен при изпълнение на доброволно поетия си обществен дълг. Петко Д. Петков падна като войник на поста си. Носител на едно от най-добрите имена на новата ни политическа история, един добре закръглен политически капитал, Петко Д. Петков, противно на толкова „мамини синчета", които лихварствуваха по шейлоковски и още лихварствуват с истинските или мними заслуги на своите родители, роднини и едноименници, сам се създаде като политически и обществен деец.

Той влезе в обществения живот не по утъпкания път на зетьо-шуро-баджанакизма, а през трънаците и каменяците, които се изпречват пред всеки, който търси и строи нови пътища.

Комуто трябва – защо, не знаем, – нека изчислява, че Петко Д. Петков биде премахнат от политическата арена тъкмо една година след убийството на Александър Стамболийски. Някои търсят, други придават някакво символическо значение на това обстоятелство. 5 дена след 9-и юни м.г., когато падна убит Стамболийски, Петко Д. Петков беше само бивш пълномощен министър и главен секретар, бивш висш държавен чиновник. 5 дена след първата годишнина на 9-и юни проляха

кръвта на един млад политик, чиито таланти и способности можеха да бъдат оползотворени за общото дело, на което бяха посветени.

Петко Д. Петков влезе в политическия живот по пътя на най-силното съпротивление, а не по златните мостове, които щяха да му построят не едно само партийно или кариеристко котило. Влезе и си даде мерките, мерките на политически водач. Но – уви – той даде още със заставането си в борческите редове мерките на погребалния си ковчег. Днес слагат този ковчег в студената земя до друг убит Петков. Пред пресния гроб на Петко Д. Петкова, в който заравят една от надеждите на нова България, никой ли няма да чуе след последното „прости" гръмовития глас на обществената съвест: „Стига, стига убийства!". *(Бр. 117, г. I, 17.VI.1924)*

АКО ГРЕШИМ, ПОПРАВЕТЕ НИ

Страната ни плува в щастие и доволство. Запитан от един вестникар за положението, вчера министърът на вътрешните работи заявил:

– Факт, че стоя така спокойно и си пия кафето, достатъчно ясно говори, че положението в България е вън от всяка опасност... (*Бр. 26, 6.III.1924)*

• В Букурещ на социалистическата конференция сръбският делегат Топалович заявил, че кабинетът Цанков бил фашистки. Българският делегат г. Асен Цанков, брат на министър-председателя, оборил сръбския делегат. Г-н Асен Цанков не прочел пред сръбския делегат нито една от статиите си във в. „Народ". *(Бр. 33, 13.III.1924)*

• Парламентарната група на Демократическия сговор се състои от 133 депутати. Между тях 47 души били кандидати за министри, 32 – за дипломатически постове, 14 – за управители на Народна банка, 18 – за мисионери в чужбина, а само 22 не са изявили още никакви претенции. *(Бр. 44, 13.III.1924)*

• Решено било да се празнува „9-и юни" като една славна дата на възстановяването на Конституцията.

Конституцията е скромна. Както и при други тържествени случаи, тя щяла да отсъствува от празненствата с риск да бъде изключена от Демократическия сговор. (*Бр. 93, 16.V.1924)*

• Назначена е комисия за проверка на акустическите условия в заседателната зала на народното събрание.

На председателската естрада не се чува ясно, когато в залата се вика: „Да живее Съветска Русия!", „Долу, вън председателствуващия!". *(Бр. 126, 27.VI.1924)*

Из вестниците „Ек утринен" и „Ек вечерен"

Девизът на двата вестника, които се пишат от една и съща редакция, под едно ръководство е: „На никоя партия в угода, на никоя напук". *(В. „Ек вечерен", бр. 1,18.XI.1923)*

• Целта ни е явна и ясна: искаме да обхванем целия ден с неговите скърби и радости, с неговите радостни и тъжни, големи и дребни въпроси, с неговите събития и произшествия, задачи и тежести, събрания и развлечения, с неговите културни, политически и стопански прояви. (*В. „Ек утринен" , бр. 4, 21.XI.1923)*

ДНИ ОТ СЕДМИЦАТА

Вторник

Радост в правителствените кръгове. В два окръга – Пловдивски и Шуменски – правителствената партия излезе, както се вика, победителка из последните избори за окръжни съветници. Изборите, понеже са и борби, па понякога и войни – нали има боеве, па и бой честичко, – търпят тази героическа терминология: победа, победител, поражение, затриваме и пр.

Победените – т.е. ония, които не можаха да спечелят изборите – обвиняват правителството, че си е служило с – с какво може да си е служило едно правителство, което иска да „спечели изборите"? – служило си е с насилия. Това е лошо. Но лошо е също, когато пропаднали кандидати се считат и за ... победени. Лошо е за избирателите. (*В. „Ек вечерен", бр. 1,18.XI.1924)*

Петък

Като изоставени сираци се споглеждат едни-други силните на деня. Но и зяплювците са умърлушени: София вече 12 часа прекарва без виден гост. И ще се редят дните и всеки един ще бъде тъжен като петък, неозарен от слънцето на гостолюбието, ще се редят един след друг, дорде пак запосрещаме. (*В. „Ек вечерен", бр. 15, 5. XII.1924)*

Понеделник

Културно тържество! Новият ректор на Софийския университет проф. Златарски тържествено стъпя в длъжност. Реч-отчет от стария ректор проф. Моллов. Встъпителна реч от новия ректор. Да живее науката. Да живее университетът. Академическа свобода – точка. Академическа младеж. Както миналата година на същия ден. Както ще бъде и догодина. И пак: „Gaudeamus igitur" от оркестър и хор, както си му е редът. Вчера също имаше културно тържество: чествувахме Берона и „Рибния буквар". – Завчера се проля кръв „juvenes dum sumus" – „дорде сме още млади", в едно цивилизаторско заведение, и това е тържество, но на вандалщината. Но днес все пак: „*Vivat academia, vivat professores!" (В. „ Ек вечерен", бр. 17, 8.XII.1924)*

Сряда

За ония, за които слагането на депутатския мандат на един Петрович е велико политическо събитие, убийството на един гражданин е само сензационно произшествие. Днешният ден, както и много нерадостни, които се низаха преди него, е преизпълнен от грижи, тревоги и възмущения на всички незашеметени още в тази страна. За тия хора оставката на един депутат може да бъде и събитие, събитие от голямо значение, но когато не е фарс, убийството на един гражданин всякога ще бъде важно събитие. Стане ли и за тях произшествие, по-хубаво ще бъде да не мислят за утрешния ден. Той ще бъде само: скръб, печал и сълзи. (*В. „Ек вечерен", бр. 74, 18.II.1925)*

УДУШЕН И ИЗХВЪРЛЕН НА УЛИЦАТА

Снощи към полунощ постовият стражар в района на „Генерал Паренсов" и бул. „Ботев" е намерил един труп, главата на който била цялата увита с палтото му.

Стражарят дава тревожни сигнали и не след много пристигат и следствените власти, които пристъпват към събиране първите данни около това загадъчно убийство.

Оказва се, че лицето е било предварително удушено някъде на друго място и след умъртвяването му е изхвърлено на това място, и то сигурно с автомобил, ако се съди по оставените следи от автомобила до самия труп. На гърдите на жертвата бил поставен следният надпис: „Иди на съд пред прокурора Димчев."

От намерените документи се узнава, че името на нещастната жертва е Вълчо Иванов. Трупът му е отнесен за аутопсия в моргата на Александровата болница.

Вълчо Иванов, най-новата жертва, е известен комунист. Той бе на възраст 45–46 години. Бивш дългогодишен народен учител. Член на управителния съвет на учителската организация, член на софийския партиен комитет на БКП. Избиран е за общински съветник и училищен настоятел в София.

Като строеви подофицер Вълчо Иванов е участвувал в двете войни и е проявил забележителна неустрашимост: в най-критически моменти е поддържал духа на своите войници и ги е водил на атака. Награден е бил с три ордена за храброст, въпреки че е бил известен на началството си като тесен социалист, съден е и осъждан за разпространение на „Работнически вестник" на фронта.

Сега Вълчо Иванов изгубва живота си по един „мистериозен" начин: грабнали го, без съд и присъда, удушили го, изхвърлили трупа му на улицата в столицата на демократическа България, която се управлява от най-просветеното правителство.

Вълчо Иванов оставя жена и две деца, гръмнати от страшната вест, сковани от ужаса на днешното тъй подло и гнусно време. (*В. „Ек вечерен", бр. 69, г. II, 12.XI.1925)*

КАПКИ МАСТИЛО

Наш илюстрован вестник прави снимки на случайни минувачи и пише: „Който се познае, ще получи 100 лв. възнаграждение." Един чужденец е направил снимка в момента, когато полицията с оръжие разпръсквaше завчера невинни хора. Навярно снимката ще бъде поместена в някой европейски вестник. Отдолу сигурно ще пише: „Който познае политиката си, ще получи... браво." Ще се скарат Мусолини, Примо де Ривера и... Цанков. (*В. „ Ек вечерен ", бр. 32, 25.XII.1924)*

• Поетът Гео Милев е окошарен. И ще стои в затвора, дордето представи поисканата му гаранция. Арестуван е за поемата си „Септември", която преди месец биде арестувана заедно с всичките ѝ съседи и съседки от литературното общежитие „Пламък". Ако представи гаранция, Гео Милев ще бъде освободен заедно с мислите си. Ако остане в затвора, мислите му няма да бъдат арестувани. Защо е целият масраф? (*В. „Ек вечерен", бр. 53, 23.I.1925)*

• „Полярна звезда" е името на едно спретнато, хубаво списание за работници. Но то е опасно. Как щяло да не бъде опасно. Полярна звезда? Ами тя сочи на север. За да я откриеш на небето, трябва най-напред да намериш где е... „Голямата мечка". Голяма мечка... Север... звезда... че сърп... че чук... опасно. Дръжте да конфискуваме списанието, опасното. (*В. „Ек вечерен", бр. 58, 29.I.1925)*

• Едно „малко обявление" ще прочетете днес в нашия вестник. Един чиновник предлага за продан книгите си: Кой коя избере цена, по споразумение. Това не е едно „малко обявление". Това е една голяма трагедия. Ще вникне в нея само оня,

„който разбира какво значи да продаваш скътаното духовно зимовище, за да си купиш хляб". (*В. „Ек вечерен", бр. 61, 3.II.1925)*

• Нагледното обучение е най-добрата педагогическа метода. На нашите деца още в основните училища преподават гражданско учение. То би било сухо и отвлечено за тях, ако властниците не им даваха живи примери: как се зачитат права и закони – чрез явни произволи и насилия, как се осигурява общественото благо – чрез разхищения на държавни средства и закрила на обществения грабеж, организиран от спекулантите, а преди всичко: как се пази животът – чрез систематични улични убийства без съд и присъда. Какъв потрес създава всичко това в крехките души и във формиращото се съзнание на бъдещите български граждани! (*В. „Ек вечерен", бр. 71, 14.II.1925)*

• Вълчо Иванов и Никола Милев. Те не се познаваха и не си приличаха. Ала нещастната участ ги събра на едно: техните безжизнени тела, пронизани, надупчени, а Вълчоивановото рязано, разкъсано и горено с нажежени инквизиторски уреди, се намериха на масата за аутопсия в моргата. И двамата паднали един след друг жертва на човешко умопомрачение. Но каква разлика в отнасянето към една и другия – от страна на печата, властта, обществото. Сякаш за Вълчо Иванов не се късаха сърцата на жена и собствена рожба, на близки и другари. Но Вълчо Иванов принадлежеше към унизените и оскърбените. (*В. „Ек вечерен", бр. 73, 17.II.1925)*

• Ще се спира и преследва печат с „разрушително съдържание". Блазе на ония, които спекулират с хляба, месото, зеленчука, жилищата, облеклото и пр., и пр. В тяхното дело нищо разрушително не се съзира. Те нито се избиват като кучета по улиците, нито се преследват. Тъкмо напротив: те благославят днешното тревожно време и богатеят за сметка на гладуващите и мизерствуващите. *(В. „Ек вечерен", бр. 74, 18.II.1925)*

• Безкористните защитници на един изключителен закон за защита на държавата казват: „държава" и подразбират: отечество. Себелюбивите защитници казват „държава" и си мислят: правителство или частни материални или идеални интереси. По средата са истинските убедени родолюбци, които правят разлика между държава, държавен строй, правителство и отечество.

Ако нямаше никаква разлика, никога, нийде по света нямаше да се случи един осъден от държавата да стане спасител на отечеството си. *(В „Ек вечерен", бр. 85, 3.III.1925)*

Из вестник „Днес"

Последните два дена пак подложиха на изпитание малко по-успокоените нерви на обществото. Пак убийства, пак тревоги, пак преувеличения и пак жертвоприношения на садистическото любопитство на част от зашеметеното гражданство. Всъщност, чисто служебно взето, какво се върши през последните дни: претърсвания на съмнителни лица и на съмнителни гнезда? Не е първица у нас това. И на други места други полиции вършат подобен дълг. Но без такъв шум, без толкова излишни жертви, с повече полицейщина, което значи и предпазливо предупреждение.

Омръзна вече легитимирането да се съпровожда толкова често с бомбен трясък и човешка кръв. И пак трезвите хора зоват към опомване. Докога този зов ще остане без отзив? Този въпрос е на устните на всички, които пак са стреснати и разтревожени от събитията, които помрачиха края на седмицата.

• За голямо съжаление, би казал Базиргян Бездушников, от фирмата Новобогаташов, Грабльов и С-ие, днес няма убийство, днес трябва да се задоволим с вестта само за едно убийство, и то снощно, та не можем да препоръчаме в. „Утро" на всички ония, които желаят да си правят реклама с кръв, която дими още из улиците. Иначе „Утро" е първо – уверете се, като прочетете днешната му „хроника", т. е. хрониката, която носи дата 29 март и в която един базиргянин има наглостта със съучастието на бездушни индустриалци на перото да свързва нещастието и позора на постоянните и зачестили убийства със своята чакалска реклама. Остава да доживеем да прочетем някога следното: Убитият Едикойси току-що бе облякъл дрехи от вълнен плат, купен „оказион" при Х. У. и пр., и пр. (*Бр. 20, 28. III.1925)*

КАПКИ МАСТИЛО

Пак един народен представител се отказа публично от партията си, за да се присъедини към друга. Отказа се от партия, която не е вече на власт, за да се присъедини към партия, която е още на власт. Името му не е важно. Важно е явлението. Важно е като психологически и като политически документ. Важно е като принос към главата: Интелигенцията и партийната политика. (*Бр. 8, 14.III.1925)*

• Когато два вълка се срещнат някъде, сигурно е, че никой от двата звера не чувствува никакво стеснение от това, че другият е вълк, но ако се срещнат двама човека и да не бъде в гората, на всеки един от тях няма най-напред да мине през ума, че и другият е човек, а всеки със страх ще си помисли за другия: ами ако не е от моята партия? (*Бр. 19, 27.III.1925)*

• Организацията „Кубрат" предвижда между подразделенията си и... „снопове". Снопове от кубратовци. Снопът в емблемата ѝ е от... пръчки, тънички цепенички. Сноп от пръчки, сноп от привърженици на Мусолини се наричат в Италия fascio (чети фашио). (*Бр. 26, 4. IV.1925)*

• „Статус кво анте" или: „Кой, където си е, там да си седи" – не беше ли това алфата и омегата на европейската дипломация и политика от Берлинския конгрес насам, че чак до Версайския „ареопаг"? Сега пък твърдят, пак дипломати, на които кукувица е изпила мозъка: Над Балканите надвисват буреносни облаци, значи положението става „нормално", както по-рано – статус кво анте. (*Бр. 32, 13. IV.1925)*

ЗА ХАРАКТЕРА НА ОБЩЕСТВЕНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА СИСТЕМА У НАС ПРЕДИ ДЕСЕТИ НОЕМВРИ

Велко Вълканов

Стоян Михайлов

Предварителни бележки

Преди близо 3 години излезе от печат книгата ми *„По стъпките на времето”*. Свой отзив за книгата ми изпрати известният наш учен и политик Стоян Михайлов, с когото вече четвърт век поддържаме най-приятелски отношения. Отзивът му бе положителен, но съдържаше и редица критични бележки. Той не споделяше моето разбиране, че господстващата у нас до Десети ноември обществено-икономическа система е била социалистическа. Тя била сталинистка, а сталинизмът не е социализъм.

Не приех критичните бележки на др. Михайлов, в резултат на което между нас – чрез разменените електронни писма – се разгърна интересна дискусия.

Смятам, че проблемите на тази дискусия заслужават вниманието на нашата лява общественост – особено сега, когато предстоят местни избори. Изборната борба във всички случаи преминава през изясняване на основни идеологически проблеми, поради което именно смятам за целесъобразно тя да бъде публикувана.

Др. Михайлов се съгласи дискусията да бъде публикувана, но при изричното условие, че нищо в разменените между нас писма няма да бъде променено. Това условие от моя страна е безусловно спазено. Искам да се надявам, че и редакцията на списанието ще се съобрази с него.

В. В.

Стоян Михайлов
до Велко Вълканов

(17 януари 2013 г.)

Велко,

Прочетох с интерес книгата ти „По стъпките на времето". Поздравявам те – ти си си ти. Но искам да ти направя три бележки по въпроси, за които е ставало дума по други поводи.

Не е ли време да разбереш, че предишното ни общество не беше социалистическо. Най-напред в икономиката. След известен напредък (главно благодарение на екстензивните фактори) то закъса, навлезе в икономическа криза, тя прерасна в политическа и нравствена, и то се взриви. Вярно е, че всички работеха, т.е. нямаше безработица. Но, както пише на няколко места и Живков, в социално отношение безработица нямаше, но в икономическо отношение имаше. Голям брой синекурни длъжности и масово неуплътняване на работното време. През цялото време остра дефицитност, голямо, но безобразно строителство. Не само, че нямаше достигане на развитите капиталистически страни, но разликата се увеличаваше. Социалната политика бе разгърната, но и там нещата се влошаваха, защото социална политика може да има реално при успешно развиваща се икономика. В политическо отношение не искам да говоря, нещата вече са банални. Монархичност, даже тенденции към династичност, лична власт, култ към личността, разюздана демагогия, субективизъм, безотговорност, потъпкване на демокрацията в решаващи насоки и т.н. И всичко това ти и редица други наричате социализъм. Така ти и другите отъждествявате социализма със сталинизма, а това отъждествяване сега е главната антикомунистическа идеологема. Това отъждествяване играе реакционна роля.

Втората ми бележка е свързана с първата. Определящата причина за краха на СССР е сталинисткототалитарното устройство на обществото, а не, както ти пишеш, „мощните геополитически сили" и „вътрешното предателство". Това са смешни постановки. При елементарен анализ Китай показа само за 30 години, че може да се преодолее икономическата изостаналост, той вече е на второ място в света по брутен вътрешен продукт и в недалечно бъдеще ще изпревари и САЩ в това отношение. Нима СССР не е могъл да постигне същото. Могъл е и тогава светът към края на XX в. щеше да бъде социалистически.

Третата бележка – стига с идеализацията на Фидел Кастро. Той не можа да научи кубинците да работят. Там бяха построени нелоши предприятия, но не работеха, защото нямаше работна сила. Куба не можа да стане пример за другите латиноамерикански страни. Още веднъж се потвърждава марксистката постановка, че материалното производство е определящата сила в цялостното обществено развитие.

По тия въпроси ще продължим да спорим. А сега да ти съобщя: на 30 януари, сряда, от 16 ч. в Големия салон на БАН ще се състои представянето на последната ми книга „Политически фрагменти". Заповядай!

С поздрав – Стоян

Велко Вълканов до Стоян Михайлов

(18 януари 2013 г.)

Здравей, Стояне!

Благодаря ти за бележките по моята книга. Няма как да не се съглася с поголямата част от тях. Ти си съвършено прав, когато изброяваш недъзите на социализма, като при това поставяш и въпроса дали онова, което имахме, бе изобщо социализъм. Аз самият неведнъж съм говорил и писал по този въпрос. Но както и да определим обществото ни до Десети ноември, остава един фундаментален факт: хората преди живееха по-добре, отколкото днес. При всичките си пороци системата даваше по-добро образование, по-добро здравеопазване, нямаше я тази ужасяваща престъпност, нямаше я наркоманията, нямаше я проституцията. Всички работеха – лошо, но работеха. Работеха и циганите – пак лошо, но работеха. Децата им учеха, което имаше крупно социално значение. Днес много хора нямат работа, а ония, които все още работят, не получават заплатите си. Преди нямахме свободата да пътуваме, но лекарите ни оставаха в страната и работеха за здравето на хората. Имахме много добри специалисти, каквито за съжаление вече нямаме. Добрите, едва завършили университета, бягат в чужбина, за да работят за преуспяването на една чужда икономика. Изнасяме, при това напълно безплатно, най-ценното – млад и добре развит интелект. Нямахме свободата да говорим, но когато все пак успявахме да кажем нещо, то имаше ефект. Днес можем да кажем всичко, но няма кой да ни чуе. Те ни дават свободата да говорим, за да запазят свободата си да ни ограбват. И ни ограбват по най-жестокия начин. Изнасят извън страната всичките ни природни богатства. Не ни позволяват да развиваме своята икономика. Затвориха преждевременно 3-ти и 4-ти блокове на АЕЦ „Козлодуй", а сега полагат неимоверни усилия да спрат изграждането на АЕЦ „Белене". Ние сме напълно лишени от своя суверенитет. Наемната армия, която имаме, пролива кръв в чужди страни в защита на чужди интереси срещу някой и друг пробит долар. Във всички случаи ние сме една нещастна, бедна, мизерстваща страна, ръководена от хора, чиито монархически настроения се проявяват достатъчно ясно. Нямаме сталинизъм, но имаме всички болести на сталинизма, понапръскани с демократични благоухания. Управлява ни банда негодници, които използват институциите за собственото си обогатяване. Съсипаха и природата ни. Красивото ни Черноморие бе покрито с бетон, а до брега на морето е немислимо да стигнат ония, чиито заплати са средно 400–500 лв. Нямаме и никакво изкуство. Театърът е попаднал в ръцете на някакви отвратителни комици, които се опитват да ни забавляват с плоски шеги на сексуална тема. Вместо музика имаме чалга.

Днес много хора съзнават, че преди живеехме по-добре. Неотдавна бях изненадан от една статия, публикувана във в. „Уикенд". Под заглавието *„Да, при бай Тошо бяхме по-добре"* авторът Георги Атанасов (когото не познавам) изрежда всички предимства, които някога, при „бай Тошо", сме имали. Бях силно изненадан от тази статия, публикувана в един жълт вестник, но очевидно всеобщото усещане за разликата между „преди" и „сега" става толкова силно, че няма как да не избие дори и в някои съвсем не социалистически медии.

С една дума, Стояне, преди бе лошо – аз самият съм чувствал това достатъчно осезаемо като безпартийно копеле, което никой не искаше да вземе на работа, защото не е било партиен член. Нито в Министерството на правосъдието, където работих седем години, нито в БАН (Правния институт), не съм имал, както се казва, един бял ден. Да, лошо беше, но днес е не просто лошо, а е направо отвратително. Сега е една повсеместна гнусотия, която задушава всички добродетели на нашия народ. Преди бяхме стигнали 9 милиона, сега сме вече под 7 милиона. Ако преди сме имали едно лошо настояще, имахме заедно с това и надеждата за едно по-добро бъдеще. Днес имаме едно лошо настояще и още по-лошо бъдеще. Ние изчезваме като духовна субстанция, ние изчезваме като народностна маса. Чезнем и като дух, и като материя.

Прав си, като казваш, че не сме успели да достигнем капиталистическите страни. Но не знам дали това бе чак толкова лошо. Днес е повече от ясно, че ако нашето общество бе лошо устроено, капиталистическото общество е направо тотално болно. Там за едното удоволствие се избиват. Да не говорим за това, че избиват цели народи, поискали да запазят своята независимост. Капиталистическото общество, с една дума, е тотално отрицание на човечността. То заплашва цялото човечество с всеобща катастрофа.

Капитализмът е раковата болест на човешкия род. Той е източникът и на много от недостатъците в нашето социалистическо общество. Ти си склонен да отричаш значението на „геополитическите сили" и вътрешното предателство, като ги смяташ за „смешни постановки". За мен те съвсем не са смешни, а жестоко верни истини. Социализмът, дори в своя несъвършен вид, бе заплаха за капиталистическия свят, поради което той полагаше всички усилия да го разложи. И успя не без помощта на вътрешни (в Съветския съюз) сили. Крахът на социализма в нашите страни е катастрофа не само за нас, но и за самото човечество.

Ти пишеш, че аз, както и „другите", отъждествяваме социализма със сталинизма. Боя се, Стояне, че нещата стоят точно обратното. Никога не съм смятал, че социализмът е сталинизъм. Напротив, смятал съм и смятам, че сталинизмът бе извращението на социализма. Във всички случаи за мен е невъзможно да отъждествявам социализма със сталинизма. И се боя, че по-скоро ти отъждествяваш сталинизма със социализма. Иначе твоето лошо чувство към сталинизма не би трябвало да преминава в лошо чувство към социализма.

Искам по-нататък да отбележа, че моята книга *„По стъпките на времето"* няма претенцията да е теоретичен труд. Не, тя е „ръкопашен бой" с негодниците у нас. В този момент „ръкопашният бой" е по-важен от дебелите теоретични книги. Битката е за утрешния ден и тази битка се решава именно в ръкопашен бой с преките носители на социалното зло у нас.

Моя теоретична работа бе *„Бюрократизмът в държавния апарат и развитието на социалистическата демокрация"* (това е дисертацията ми, която защитих в Лайпциг). В тази своя работа определих бюрокрацията като кражба на власт, извършена от държавния апарат. И задачата следователно е чрез развитието на социалистическата демокрация да си върнем откраднатата ни от една върхушка власт. Тази моя работа, която предложих за печат на „Наука и изкуство", бе спряна от Паунка Гочева. Положих много усилия да преодолея издигнатата пред

книгата ми бариера, но не успях. Тогава секретар по идеологическите въпроси в ЦК на БКП бе един симпатичен млад човек. Много пъти се опитвах да стигна до него, но не успявах. Той бе недостижим. Успях все пак веднъж да разговарям по телефона с един от неговите сътрудници (Л. Димитров), но с този разговор си и останах. Можах освен това да говоря с другия негов сътрудник, Андрей Райчев, но отново със същия успех. (Пиша това, проявявайки, както се досещаш, лека злоба към тебе.)

Не съм напълно съгласен и с твоята оценка за Фидел Кастро. Във всеки случай Кастро е световноисторическа личност, която, подобно на Нелсън Мандела, оказа съществено въздействие върху световните събития. Не във всички направления той, разбира се, има очакваните успехи. Но при тази тотална блокада, на която са подложени кубинците, това, което те правят, е за удивление. Куба е доказателство, че можем да запазим своята независимост и своята чест въпреки противодействието на най-мощните сили в света. Радвам се, че има една страна, която поставя своята гордост по-високо от изгодите, изкусително предлагани от нечестивите световни сили.

С това приключвам своите бележки по твоите бележки, като разговорът, разбира се, ще продължи при запазване на приятелските отношения между нас. Защото въпреки някои различия, имаме достатъчно общи позиции, които трябва заедно да браним.

С поздрави, Велко

Стоян Михайлов до Велко Вълканов

(19 януари 2013 г.)

Драги Велко,

Не мога да не отговоря на последното ти електронно писмо до мен, в което ти не приемаш моята теза, че обществото у нас до 1989 г. не е имало социалистически характер. Както е известно, аз го определям като сталинисткототалитарно, приело в България формата на червенковизъм и живковизъм. Тази моя теза аз разработих в цялостна концепция в монографията си „Сталинисткият тоталитаризъм" (2000). Продължение на тази монография е новата ми книга „Политически фрагменти – из кухнята на сталинисткототалитарното общество 1971–1988" (2012).

Главният ти аргумент за социалистическия характер на обществото у нас до 1989 г. се състои в обстоятелството, че народът тогава е живял по-добре, отколкото в условията на криминално-грабителския капитализъм сега. Ти привеждаш редица факти за социалната политика и сигурността на хората тогава и ги сравняваш с влошеното жизнено равнище на народа и появата на ужасяващи явления в обществения живот при реставрацията на капитализма у нас, които по-рано или не са съществували изобщо, или са били в незначителен размер.

С тези констатации ти си напълно прав. Наистина не по-малко от 75% от народа сега живее по-зле, положението му се влошава, перспективите му са мрачни. Не се знае дали България като държава и нация ще оцелее в следващите десетилетия.

Но от казаното ни най-малко не следва, че обществото ни до 1989 г. е било социалистическо. В случая ти допускаш една фундаментална теоретико-методологическа грешка. Ти не си даваш сметка, че социализмът е обществено устройство, обществена формация, тип социологическа система на обществото. Той е етап в прогресивното развитие на човечеството след капитализма. Следователно социализмът трябва да продължи възходящото развитие на обществото по-нататък след върховите постижения на капитализма в икономическо, политическо, научно, образователно, културно, личностно отношение, включително по отношение на жизнения стандарт на населението. Ако не направи това, социализмът е безсмислен. Ето защо ти трябва да сравняваш сталинисткототалитарното общество с върховите постижения на капитализма, а не с неговата възможно най-пещерна, грабителска форма, каквато беше създадена в нашата страна. Този единствено правилен подход от марксистка гледна точка аз обосновах през 1984 г. в брошурата си „Сравнението", която предизвика жив публичен интерес, но беше посрещната с неприязън от живковизма.

Сталинисткият тоталитаризъм допринесе повече или по-малко за напредъка на съответните страни, но твърде скоро изчерпи положителните си възможности, тръгна надолу, навлезе в задълбочаваща се криза и се взриви. Или се тръгна към реставрация на капитализма, или се извърши дълбока реформа, която преодоля тоталитарното устройство и създаде условия за действителен напредък.

От твоите твърдения следва, че обществото може да бъде социалистическо при наличието на лична власт, на култ към личността, при потъпкване на демокрацията в решаващи пунктове, при безотговорност на партията ръководителка, на нейните ръководни органи – централен комитет, политбюро, първи ръководител, при гонение и репресиране на всеки, който направи критично изказване, при липса на стопанска сметка на икономическите институции и на пазарни отношения, при изолиране от останалия свят и т.н. Такова общество не е и не може да бъде социалистическо. Това е кръгъл абсурд! То няма нищо общо с възгледите на Маркс, Енгелс и Ленин. То е карикатура на социализма.

Нека да припомня. По време на Гражданската война и интервенцията, когато съветската власт висеше на косъм, Ленин поддържаше невероятна демокрация в партията и държавата, фактите са известни. Веднага след разгрома на контрареволюцията и интервентите Ленин разкри нова закономерност: отсега нататък ние можем да оказваме влияние върху международното развитие преди всичко с нашия стопански пример. И подчертаваше на десетки места: социализмът може да победи само ако постигне по-висока производителност на труда от развития капитализъм.

Сталинисткият тоталитаризъм по силата на своята структура и особености на функциониране се оказа некадърен да изпълни тази историческа повеля. В това се състои неговата историческа безсмисленост, която предизвика безпрецедентната му гибел.

И още нещо, което е изключително важно. Характеризирането на сталинисткототалитарното общество като социалистическо води до отъждествяване на сталинизма със социализма и комунизма. Това отъждествяване сега е главната

идеологема на съвременния антикомунизъм. Тази идеологема се лее от сутрин до вечер по всички медии и формира антикомунистически възгледи и убеждения у населението и особено сред младежта. Ти, Велко, както и всички други, които наричат сталинисткототалитарното общество социалистическо, на практика подкрепяте антикомунистическата идеологема. Независимо дали го съзнавате.

Разбира се, тези мои изводи не са приятни. Но един от великите философи на древността беше казал: Платон ми е скъп, но истината ми е по-скъпа! Аз последователно и неизменно следвам тази мъдрост. Ето защо много патих, а може би и в бъдеще ме очакват нови беди, защото в обществения живот няма нищо по-трудно от търсенето и борбата за истината!

С приятелство – Стоян

Велко Вълканов до Стоян Михайлов

(19 януари 2013 г.)

Стояне!

Трудно ми е да приема някои от твоите тези.

Природата на една система не може да се определя от прилагания в нея политически режим. Системата се определя *от формите на собственост в обществото.* При нашата система средствата за производство бяха държавни и кооперативни. Те не бяха притежание на частни лица. На това основание аз я определям като социалистическа. Не мога да приема твърдението, че това бе „карикатура на социализма". Това бе социализъм, с тежки политически извращения, и все пак именно социализъм. „Сталинизмът", „живковизмът" и пр. не са обществено-икономическа система, те бяха само болест на новото общество, което се опитваше да се измъкне от оковите на старото общество. Това освобождаване не може да стане безболезнено. „Болката" при раждането на новото общество е в някаква степен неизбежна. И буржоазното общество се роди в тежки болки. Това са неизбежните „родилни болки". Проблемът е, че субективният фактор, чужд по своя морал на новата система, увеличи излишно и в много голяма степен тези родилни болки. Изобщо извращенията на една система, учение, практика и пр. и пр. *не се определя от вида и обема на допусканите при нейното осъществяване извращения.* Християнството не загуби своята природа на велика нравствена система само защото то бе свързано с инквизиция, клади, вартоломееви нощи и така нататък.

Социализмът е, разбира се, по-висша обществено-икономическа система от капитализма. Тя е в определен смисъл следващата капитализма система. Но това не бива да означава, че трябва да чакаме капитализмът да рухне сам по себе си и тогава да започнем изграждането на социалистическото общество. Не бива да се забравя ролята на *„акушерката"* в развитието на историческите процеси. Разбира се, трябва да е налице *бременност*, за да се мисли за акушерка. И стои въпросът дали Русия бе бременна със социализъм, дали Германия след Първата световна война бе бременна с революция и пр. Може да сме избързали, но дали избързването нямаше спасителен характер? Нямаше ли да се осъществи социа-

лизмът в съответствие със собствената си природа, ако процесът на осъществяването му се ръководеше от хора като Ленин? Мисля, че дори един Андропов бе в състояние да освободи социалистическата страна от политическия режим, който я компрометираше. Имахме големи надежди и в Горбачов, но той наистина излезе предател. Нашият шанс бе Пражката пролет, но за голямо съжаление ние, както и другите социалистически страни, го изпуснахме.

Твоята позиция води до съвършено неприемлив извод: има ли Ленин, има социализъм, има ли Сталин, няма социализъм. И при Сталин имаше социализъм, но, да повторя, това бе социализъм, обременен с несъвместими с природата му социални пороци. Нашата задача бе да освободим социализма от пороците, но стана така, че ние се освободихме не от пороците му, а от самия него. Сега не само ние, но и другите народи (цялото човечество) ще плащаме за този грях.

С приятелски поздрави, Велко

* * *

Стояне!

И още един довод (но все още не последният): Както капитализмът е капитализъм, *какъвто и да е политическият режим* – фашизъм или демокрация, така и социализмът е социализъм, *какъвто и да е политическият режим* – сталинизъм или демокрация.

В.

ЗА ЖИВОТА, ТЕЛЕВИЗИЯТА И ДРУГИ РАБОТИ...
(75 години от рождението на Иван Славков)

Павел Писарев

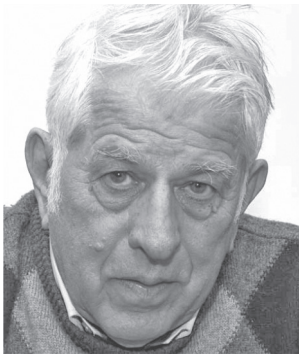

Павел Писарев *– доктор на социологическите науки. Работи в областта на социологията и политологията. Публикувал е статии и книги по проблемите на европейската културна интеграция, между които: „Еврокултурата“, „Електронната култура“, „Американският културен империализъм“, „Подир изгубеното време (спомени)“ и други.*

По повод юбилея на Славков в хотел „Радисън” в София се бяха събрали стотина негови колеги, приятели, телевизионери от едно време – да си спомнят за минали години, за себе си, за него. Не бях там, защото трябваше да съм на митинг по случай Деня на победата в гр. Кула. Говорил десетина минути Георги Йорданов и накрая, без никой да ги приканва, присъстващите станали прави и отдали с едноминутно мълчание почит на Иван Славков. Във вестниците и в самата телевизия, на която той беше десет години директор – нищо, пълно мълчание. Така беше и когато почина, телевизията не пусна черно знаме, а на поклонението на Иван на Националния стадион имаше стотици, хиляди хора. Така минава световната слава.

Четох тези дни книга за Балканската война 1912 г. – минаха сто години от тогава. Интересно и забавно, само че останах с чувството, че чета за дълбока древност. Така и с писаното от и за Иван Славков. Иван Славков, кога беше това време – ехе-ее, преди почти половин век, то няма да се върне никога, няма, а и не бива. Този социализъм няма да го живеем още един път, той е минало време като Балканската война. Виж за нея не съм сигурен, че не може да се повтори.

„По хълмовете на времето“. Това е заглавието на една поредица от телевизионни предавания, проточили се дълго по екраните преди повече от четвърт век. То е малко надуто, тромаво, но какво да се прави, такава беше тогава телевизионната програма, лишена от секс, насилие, арогантност, пък и телевизията беше една, държавна. А излезе и книга на Иван Славков с разкази за това време, тя е лека, игрива, какъвто е и Батето, майтапчийска. На пръв поглед книгата разказва за тогавашния живот, за телевизията и

за други неща, за пътувания, за по света и у нас, за мадами и компании, за креватни истории, за лафмохабети, за срещи с хора и събития. Да, но хората са Тодор Живков и Леонид Брежнев, папа Йоан-Павел Втори и Антонио Самаранч, Сюлейман Демирел и Караманлис, Индира Ганди, шахът на Иран Мохамед Реза Пахлави, цялото Политбюро на ЦК на БКП и ръководителите на десетки държави от Фидел Кастро до Луис Ечеверия – президента на Мексико, и най-големите личности на това време от Инокентий Смоктуновски и Олег Табаков до Херберт фон Караян и Рей Чарлз. За Иван Славков има много приказки. „Нека, че нека говорят", казваше друг телевизионен бонвиван – режисьорът Хачо Бояджиев, „какво лошо има, ставаме прочути." Сега и аз така казвам, черпя който каже нещо за мене и ме извади от забравата.

За пръв път чета спомени, които не са против някого, а за хората, с които си работил. Никого не е оклепал. Тези, които е пропуснал, да му се обадят, ще напише и за тях, така обещава. За пръв път се появяват светли сенки от миналото – бай Дечко Узунов, Тодор Павлов или Цола Драгойчева, генерал Владимир Стойчев.

Друг да бе, какво скучно животоописание би треснал, теоретически постановки, политически изводи, художественокритични оценки за стилове и епохи. Но Иван Славков в спомените си е верен на себе си – с този пихме, онзи се смя. Например както при Ечеверия, мексиканския президент. Людмила казала, че в България всеки втори е певец. „Що не ми изпеете нещо", рекъл Ечеверия, а Иван – „Добре, ще изпеем, защото ние тука сме първите"... Не измисля, не фантазира, всичко е истинско, българско, коньовичарско, но когато трябва – държи се на равнището на Политбюро и на международното положение, т.е. върти дипломация.

И пише, много пише за работата... от айде до ... зайде. Една дама го срещнала и казала – не ме ли помните, др. Славков, заедно работихме в телевизията. Работехте вие, аз бях директор – отвърнал Иван.

Беше генерален директор на телевизията. Имаше виц, сам си го разказваше: „На други на сватба подаряват телевизор, на мене телевизия." Само че си заслужи подаръка. Знае две и двеста. Син на лекар, останал десетгодишен без баща, израснал през петдесетте години в глад и мизерия, работил каквото му падне и семки продавал, и дини крали, но – с намалено поведение, завършил с отличен гимназия и висше училище – инженер и спортист, национален състезател по водна топка. Иван Славков е професионален журналист. Още като студент е в професията, а след това във в. „Труд" и в. „Работническо дело", две години главен редактор на най-голямата редакция в телевизията „Съвременник". Свидетел съм – не знаеше, че ще става директор на телевизията, не е гласял нещата, и жена му Мила не знаеше. Направи го Венелин Коцев, секретар на ЦК на БКП по идеологията, той пò знаеше защо. Но там той беше десет години и превърна телевизията в най-влиятелния институт за информация и култура. Леда Милева и Иван Славков още тогава направиха българската телевизия европейска, докараха Европа в България и вкараха България в света. „Панорама", „Всяка неделя", „Светът в действие", телевизионен театър, детски предавания, по двадесет телевизионни серии годишно, Златният Орфей, гражданска трибуна – министри и членове на

Политбюро отговарят пряко в ефир на въпроси на гражданите. Спряха предаването от ЦК, да не би някой зрител да пита нещо накриво. БТ – първа на Балканите, цветна и с две програми, покриваща не само цяла България, но и територията до Карпатите на север, до Солун и Цариград на югоизток, до Скопие и Охрид. Пътувал съм с Невена Коканова до Цариград и на бензиностанциите и кафенетата, където спирахме, около нея се събираше винаги тълпа, познаваха я от филмите, излъчвани по нашата телевизия. Двете програми на БТ Иван Славков правеше заедно с Христо Цачев, Стефан Велев, Петко Димитров, Александър Бешков, а и Хачо Бояджиев, Павел Павлов, Янчо Таков, Георги Стойчев, Димитър Езекиев, Никола Статков, Марко Семов, Методи Георгиев. За тях Иван Славков отделя много страници.

Елитът на българската интелигенция влезе в програмите на телевизията, нямаше шоу звезда от Лили Иванова до Йорданка Христова, Татяна Лолова или Стоянка Мутафова, която да не дължи славата си и на телевизията, или артист като Васил Михайлов, Стефан Данаилов, Григор Вачков или Коста Цонев и Апостол Карамитев, Георги Калоянчев, Георги Парцалев или Никола Анастасов, който да не стана популярен всред народа чрез синия екран. Защото на сцената ги гледаха около 1000 души на вечер, а по телевизията един, че и няколко милиона души. Но ако става дума за популярност, нейният синоним е цялата фамилия Цоневи. И Васил Цонев – Дон Базилио, и Ани Цонева, после Тачева, и великият Коста Цонев, да напомня само неговия телевизионен моноспектакъл „Конят", владееха екрана месечно, седмично, не ежедневно, а сега там цъфти Димитър Цонев, който гони и достига семейните еталони. Няма отърване от тази телевизионна династия – манна небесна, и тя заема достойно място в книгата, съответно и на екрана. Любимци на народа станаха голяма група говорители. Семействата и децата свикнаха с гласовете и лицата на Бригита Чолакова, Лили Ванкова, Мария Тролева, Любимка Няголова, Христина Христова, преди Кюркчийска, с Никола Филипов и Георги Ламбрев и много други.

Макар и да няма чисто политическо философстване, спомените на Иван Славков са силно политическо четиво. Плюе по американския посланик „Пръдлю", защото се месел публично в българските работи, но с други американски посланици е приятел, гледал им кучетата. Заради тези плювни му спретнаха провокация, за да го извадят от МОК. Иван Славков сам се определя много странно, бил комунист, англофил. И за такива дочаках да чуя. Той е съпруг на Людмила Живкова, зет на Тодор Живков. Това безспорно е имало своите предимства, тогава и сега е повод за много приказки. Но Иван Славков е със собствена светлина, а се отнася почетно към светото семейство. След 10 ноември, когато узна за сваляне на Тодор Живков, веднага долетя, мисля, от Австралия, и потърси тъста си, който беше някъде запрян. „Ти си следващият", каза той на Луканов. Иван не си поплюва, той е човек с достойнство и кураж. С почит и уважение се отнася и към социализма на своето време, на който той с право, където трябва, се надсмива добродушно – и особено на неговите герои.

Всяко нещо има край, само тоягата два края. Тя заигра и по Иван Славков. Той разказва защо – защото изведе телевизията от контрола на партията, започна да прави каквото си иска, без да пита „отдела" – тогавашния СЕМ. Спря напри-

мер петъчната съветска телевизия, макар че за това имаше решение на ЦК, че чак Брежнев се обажда на Живков да пита защо. Тази програма на руски език беше въведена преди Иван Славков и не можеше да се гледа от населението, все пак на друг език е, макар и близък, затова я спряха. Тогава измислиха един процес колкото верен, толкова и не, както беше и за „Тексим". Трябваше или Тодор Живков да опере пешкира, или да се намерят изкупителни жертви – Иван Славков и екипът му. Накрая си отидоха Людмила Живкова и нейният екип, а след това и Александър Лилов. След това дойде и финалът, започна преходът. Иван Славков десет години беше избиран за председател на Българския футболен съюз и на БОК.

Иван скромно пише за своето време и за себе си. Тук-там само се изкарва велик, а е забравил да спомене, че велики са и Кево – Кеворк Кеворкян, Томето – Тома Томов, и Джимо – Димитри Иванов, че и Иван Гарелов – човекът Панорама. Не че не е писал за тях, но не е точен, забравил е изрично да подчертае, че са супер, велики, неповторими, изключителни и недостижими. Което си е вярно все пак. Но те са живи и здрави, слава богу, и сигурно ще напишат и те спомени в своя прослава, защото знам, че са скромни, без да го пропущат и него, защото те го обичат.

С Иван Славков се познаваме от „Работническо дело". Когато той дойде от в. „Труд", аз бях кореспондент в Париж и се виждахме през лятото. Не беше член на партията и беше женен за първата си съпруга – стюардеса, която загина в самолетна катастрофа. Аз го поканих в телевизията, защото беше добър журналист с опит, приятел, защото знаеше руски и английски много добре, защото беше видял света и не беше прост българан, защото беше гледал много Би Би Си. Поканих го за главен редактор на обществено-политическите редакции, какъвто беше две години. После ме замести като директор, но аз съм свидетел, че той и жена му, а и тъст му не участваха в тази работа, която Венелин Коцев предложи. И тогава, и сега приказките на тема Иван Славков са много и пикантни, но той работи в телевизията десет години и след Леда Милева има реални заслуги за нейното европеизиране. Телевизията стана цветна, с две програми, ежедневна, целодневна до среднощ, с местни тв станции в Пловдив, Варна, Русе, Благоевград и Велико Търново. Работещите в телевизията бяха две-три хиляди и могат да свидетелстват, а зрителите са милиони.

Пиша добри неща за Иван Славков, защото са верни, а клевети за него и времето му има достатъчно. Десетки, стотици са добрите българи от старо време, но за тях сега се мълчи. Така ще е – ден до пладне, ако хората по места и професии не се самоорганизират.

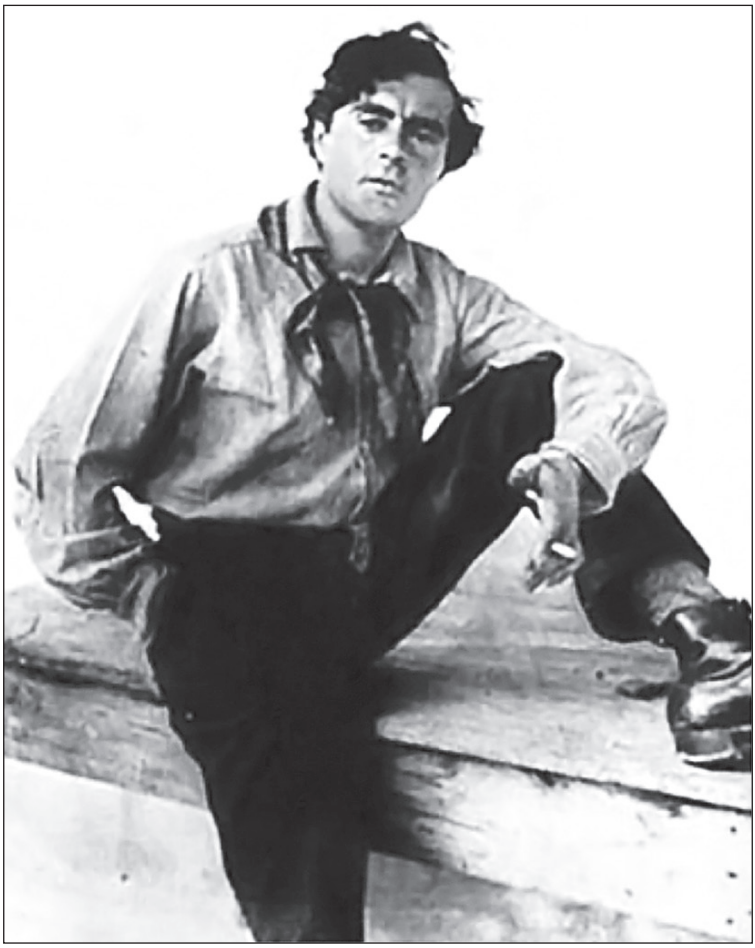

Амедео Клементе Модиляни (1884–1920) е италиански художник и скулптор, работил предимно във Франция. Неговото творчество се отличава с уникален стил и е определяно като епоха в изкуството на XX век.

През пролетта на 1910 г. Модиляни се запознава с младата руска поетеса Анна Ахматова. Тяхната романтична връзка продължава до август 1911 г., когато се разделят и никога повече не се виждат. Плод на тази любов са графиките, които поместваме.

Анна Андреевна Ахматова (1889–1965) е руска поетеса, една от най-значимите представителки на акмеизма и на руската поезия изобщо. Тя е съпруга на поета Николай Гумильов и майка на историка Лев Гумильов.

СТИХОВЕ

Анна Ахматова

Сега се моля на лъча

Сега се моля на лъча —
той блед и слаб снове.
И днес от сутринта мълча,
сърцето ми — на две.
На моя умивалник стар
позеленя медта.
Но там лъчът разпалва жар
и весели света.
Невинен и обикновен,
витае в глух покой,
но в този дом опустошен
той златен празник е за мен,
утеха ми е той.
1909

Любов

Ту змийка, преплетена зло,
сега ми предрича сполука,
ту гълъбка с бяло крило
отвън на прозореца гука,

привиди се в скрежа ли мек,
в съня ли дълбок на шибоя.
Но с нея забравя човек
утеха и радост какво е.

Тя шепне с молитвен копнеж,
ридае в звънтеж на соната.
И страшно е, щом я съзреш
в усмивка съвсем непозната.
1911

Първо завещание

И пак звучат камбани над положен
върху земята бял саван от сняг,
духът ми е смутен и разтревожен
от скуката на Царско село пак.
Безмълвие и пустош ме приема,
дошъл е сякаш краят на света.
Като изчерпана навеки тема
дворецът дреме в смъртна самота.
1910

Момчето, дето с тънка свирка свири…

Момчето, дето с тънка свирка свири,
момичето с венеца бял в ръка
и двете скръстени в гората дири,
далечната в полето светлинка —

аз всичко виждам, помня и любовно
ще съхраня до сетния си час.
Едничко нещо свято и съдбовно
не бих желала да си спомням аз.

Без мъдрост мога и без сила мога.
О, нека само огънят пламти!
Крилат ли е, безкрил ли — знам, че бога
на любовта не ще ме посети.
1911

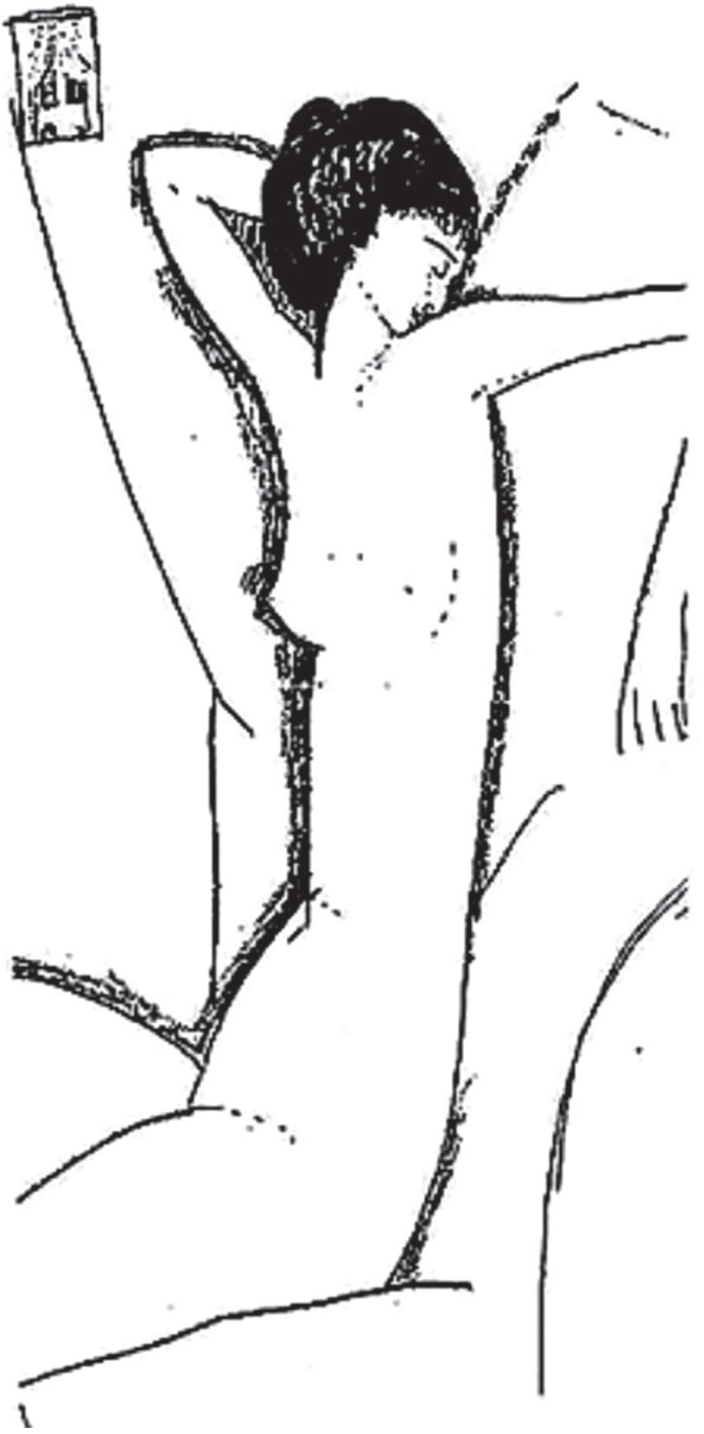

Спомен за слънце в сърцето слабее…

Спомен за слънце в сърцето слабее.
Вехне трева.
Сняг подранил е и вятър го вее
едва-едва.

В тесни канали водата зловещо
стине без звук.
Всичко е свършено, чакаш ли нещо
някога тук?

Стеле се в празно небе разпростряна
ива една.
Все пак добре е, че няма да стана
ваша жена.

Спомен за слънце в сърцето слабее.
Сън? Или мрак?
Тази нощ сигурно вън ще навее
първия сняг.
1911

С тънка сламка ми пиеш душата

С тънка сламка ми пиеш душата.
Знам вкуса ѝ горчив и безцелен.
За молбите не търся отплата.
О, покой мой многонеделен.

Като свършиш, кажи ми. И нека
на душата ми туй да е краят.
Аз ще тръгна по близка пътека
да погледам деца как играят.

Как цъфти над плетища череша
и подвикват зидарите дружно.
Ти любовник ли, брат ли ми беше,
аз не помня — и то е ненужно.

Как е светло и как безприютно,
уморена вървя, скръбнолица…
И мълчат минувачите смутно:
вярно, тя е от вчера вдовица.
1911

Не познахме съпричастие...

Не познахме съпричастие,
дето искаш, там иди.
Който е свободен, щастие
го очаква от преди.

Но сълза не съм изплакала,
моя дял е крут и твърд.
И от теб целувки чакала,
нека ме целуне смърт.

Мъката на много зими е
преживяна, не тежи.
Но защо, сравнен с любимия,
ти си по-добър, кажи?
1911

С кожения бич ядосано…

С кожения бич ядосано
бие ме мъжът ми лош.
Зад прозорчето белосано
аз те чакам цяла нощ.

Вече съмва. И над стряхата
струйка синкав дим трепти.
Мен, затворницата, плахата,
с ласка не споходи ти.

Зла съдба, като пиявица,
ме измъчва дълги дни.
Русокоса ли красавица
или смугла те плени?

Чувство тъмно, несподеляно
накипява и горчи,
а в леглото ми застелено
падат утринни лъчи.
1911

Тъмната тераса

Тъмната тераса
и в дървото — птица…
А на мойта маса —
мъжка ръкавица.

Лампите са жълти.
Нощем шум витае.
И не си дошъл ти,
а защо — не зная.

Утре чакам ясно
слънце златокъдро.
Всичко е прекрасно
и сърцето — мъдро.

Глъхне в самотата
от боязън смътна…
Четох, че душата
уж била безсмъртна.
1911

Из „Ана Ахматова (Избрана лирика)". Издателство „Народна култура", 1974.
Превод: *Иван Николов*

TABLE OF CONTENTS

ПОНЕДЕЛНИК

(„MONDAY" – *A JOURNAL FOR THEORY, POLITICS AND CULTURE*)

THOUGHTS AND APHORISMS 5

THEORY

Andrey Fursov, **Kiril Fursov** — The Future of Capitalism (World's government, Global Epoch of „Warring Realms" or the Triumph of the USA?) 6

UKRAINE AFTER THE ARMSTICE

Vladimir Trifonov — Europe on the Edge of Catastrophy 25

THE BALKANS

Liuben Petrov — The Role of the Balkans in „Strategic Depth" 50

First Reviews:

Michael Mirchev, 71

Marian Karagiozov, 73

Zornitza Ilieva, 74

Miroslav Popov 77

ECONOMY

Nikolay Rabotiajev — The Individual, the Market and the State 79

SOCIETY

Vassil Prodanov — Time for the Small People (Analysis, Dedicated to the Restoration of Capitalism) 95

Doncho Gradev — The Two Laws of the Transition Period 101

TABLE OF CONTENTS

HISTORY

Velislava Dureva — The Publicist and the Pack (140 Years from the Birth of Yosiff Herbst, 90 Years from his Death) — 112

Velko Valkanov, Stoyan Mihailov — About the Character of the Social-Economic System in Bulgaria before the 10th of November — 132

Pavel Pissarev — About Life, Television and other Things (75 Years from the Birth of Ivan Slavkov) — 140

CULTURE

Anna Ahmatova — Verses — 147

Sommaire

ПОНЕДЕЛНИК

(„LE LUNDI" – *MAGAZINE DE THÉORIE, DE POLITIQUE ET DE CULTURE*)

Pensées et aphorismes 5

Théorie

Andrey Foursov, Kiril Foursov — L'avenir du capitalisme (Gouvernement mondial, époque globale des „royaumes belligérants" ou le triomphe des États-Unis?) 6

L'ukraine après le cessez le feu

Vladimir Trifonov — L'Europe est au bord du gouffre 25

Les balkans

Lyuben Petrov — La place des Balkans en „Profondeur stratégique" 50

Premiers commentaires:

Mikhaïl Mirtchev, 71

Marian Karagyozov, 73

Zornitsa Ilieva, 74

Miroslav Popov 77

Économie

Nikolay Rabotyagev — L'individu, le marché et l'État 79

Société

Vassil Prodanov — Le temps des petites gens (Analyse, consacré à la restauration du capitalisme) 95

Dontcho Gradev — Deux lois sur la transition 101

SOMMAIRE

HISTOIRE

Velislava Dareva — Le publiciste et la meute (140 ans depuiis la naissance de Yossif Herbst et 90 ans depuis sa disparition) 112

Velko Valkanov, Stoïan Mikhaïlov — Sur le caractère du système socio-économique chez nous avant le Dix novembre 132

Pavel Pissarev — Sur la vie, la télévision et les autres affaires (Le 75-ème anniversaire de la naissance de Ivan Slavkov) 140

CULTURE

Anna Ahmatova — Poèmes 147

INHALT

ПОНЕДЕЛНИК

(„MONTAG“ – *ZEITSCHRIFT FÜR THEORIE, POLITIK UND KULTUR*)

GEDANKEN UND APHORISMEN 5

THEORIE

Andrej Furssov, Kiril Furssov Die Zukunft des Kapitalismus (Weltregierung, globale Epoche der kriegerischen Königreiche oder Triumph der USA?) 6

DIE UKRAINE NACH DEM WAFFENSTILLSTAND

Wladimir Trifonov Europa am Rand des Abgrundes 25

DER BALKAN

Ljuben Petrov Die Position der Balkanen in „Strategischer Tiefe“ 50

Erste Bewertungen:

Michail Mirtschev, 71

Marian Karagjosov, 73

Sorniza Iliewa, 74

Miroslav Popov 77

ÖKONOMIK

Nikolaj Rabotjashev Das Individuum, der Markt und der Staat 79

GESELLSCHAFT

Wassil Prodanov Zeit für die kleinen Leute (Eine Analyse, gewidmet der Restauration des Kapitalismus) 95

Dontscho Gradev Zwei Gesetze der Wende 101

INHALT

GESCHICHTE

Welislawa Darewa — Der Publizist und das Rudel (140 Jahre seit der Geburt von Joseph Herbst, und 90 Jahre seit seinem Tod) 112

Welko Walkanov, Stojan Michailov — Zu dem Charakter des gesellschaftlich ökonomischen Systems bei uns vor dem 10. Nowember 132

Pawel Pissarev — Über das Leben, das Fernsehen und Anderes (75 Jahre seit der Geburt von Iwan Slawkov) 140

KULTUR

Anna Achmatowa — Gedichte 147

Содержание

ПОНЕДЕЛНИК

(„ПОНЕДЕЛЬНИК“ – *ЖУРНАЛ ТЕОРИИ, ПОЛИТИКИ И КУЛЬТУРЫ*)

***М*ысли и афоризмы** 5

***Т*еория**

Андрей Фурсов, Кирилл Фурсов Будущее капитализма (Мировое правительство, глобальная эпоха „воюющих царств” или триумф США?) 6

***У*краина после перемирия**

Владимир Трифонов Европа на грани пропасти 25

***Б*алканы**

Любен Петров Место Балкан в „Стратегической глубине” 50

Первые отзывы:

Михаил Мирчев, 71

Мариан Карагёзов, 73

Зорница Илиева, 74

Мирослав Попов 77

***Э*кономика**

Николай Работяжев Индивид, рынок и государство 79

***О*бщество**

Васил Проданов Время для маленьких людей (Анализ, посвященный реставрации капитализма) 95

Дончо Градев Два закона перехода 101

Содержание

История

Велислава Дырева — Публицист и стая (140 лет со дня рождения Иосифа Хербста, 90 лет со дня его гибели) — 112

Велко Вылканов, Стоян Михайлов — О характере общественно-экономической системы у нас до Десятого ноября — 132

Павел Писарев — О жизни, телевидении и других вещах (75 лет со дня рождения Ивана Славкова) — 140

Культура

Анна Ахматова — Стихи — 147